

ISSN 2522-1272

Taras Shevchenko National University of Kyiv
Institute of Journalism

Київський національний університет імені Тараса Шевченка
Інститут журналістики

Scientific Notes of the Institute of Journalism

Наукові записки Інституту журналістики

Т. 1 (78)
Том 1 (78)

2021

Scientific Notes of the Institute of Journalism, T. 1 (78) 2021

Journal homepage: <http://www.scientific-notes.com/>

Scientific Notes of the Institute of Journalism is a semi-annual academic peer-reviewed journal, published by the Institute of Journalism of Taras Shevchenko National University of Kyiv.

The Journal publishes original contributions based on studies in mass communication that reflect the current trends in Ukraine and in the world, as well as the patterns, processes, structures and forms of mass communication. Priority is given to the relevant for Ukrainian and international audiences research of mass communication trends in development of media technologies, journalism, publishing, advertising, public relations, social informatics, document science, librarianship and etc. The Journal also publishes reviews of books in the field of mass communications issued over the past two years.

Audience of the Journal includes academics, lecturers, students, professionals in the field of media and communications, as well as a wide range of readers interested in modern trends in development of communication.

The Journal's format corresponds to the international standards; articles undergo a peer-review procedure; International Editorial Board includes prominent academics in the field of social communications.

The journal is included in "The List of scientific professional editions of Ukraine", in which the results of dissertations for the degree of Doctor of Sciences, Candidate of Sciences and Doctor of Philosophy may be published. Category "Б".

ISSN 2522-1272 (Print)

Certificate of registration: KV# 24029-13869ПП of 2019-05-28.

Editorial Address: «Scientific Notes of the Institute of Journalism», Institute of Journalism, 36/1 Yuriy Illienka St., Kyiv, 04119, Ukraine.

Phone: (+38044) 481 4548. Fax: (+38044) 483 0981.

Email: publishing.group.ij@gmail.com.

Publication Ethics and Publication Malpractice Statement

The Journal is guided by ethical standards, recommended by the Committee on Publication Ethics. We recommend reading the relevant rules at the COPE official website: <http://publicationethics.org>. We also recommend to get acquainted with the Publishing Ethics Resource Kit, recommended by the Elsevier: <http://www.elsevier.com/editors/perk>.

Scientific Notes of Institute of Journalism does not tolerate plagiarism; the authors submitting articles affirm that their manuscripts are original and have not been published previously.

The Journal's Editorial Board ensures that each manuscript is reviewed impartially, without regard to gender, race, nationality, religion, citizenship, etc. of the author.

Peer Review Policy

Scientific Notes of the Institute of Journalism practices a blind review policy. All the papers are reviewed by the independent experts, appointed by the Editorial Board from a number of the well-known experts in the relevant scientific field. The final decision to publish or to decline the paper is made by the Editor-in-Chief, who is guided in his actions by the conclusions of the experts. When submitting the article, the author can request to exclude two scientists or two institutes from the list of possible experts.

Peer review procedure may take up to 10 weeks, depending on the workload of experts and on the complexity of the subject. The Editorial Board informs the author of the reviewers' comments and of the decision to accept or to decline the paper.

If the decision is positive, the author makes the appropriate corrections and sends to the editorial board the final version of the paper. This amended version is signed by the author and by the experts to print, and no further changes are allowed. While approving the content of the issue, the Editorial Board takes into account the date of receipt of the final version of the paper.

Researchers, who want to take part in the peer review procedure of the Journal, should have a degree in the relevant scientific fields, the appropriate experience and high reputation in the academic world. Please send your resume to the Editorial Board at publishing.group.ij@gmail.com.

Наукові записки Інституту журналістики, Том 1 (78) 2021

веб-сайт журналу: <http://www.scientific-notes.com/>

«Наукові записки Інституту журналістики» – фахове наукове видання Інституту журналістики Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Журнал публікує оригінальні, закінчені роботи за результатами досліджень з соціальних комунікацій, що відображають сучасні тенденції розвитку галузі в Україні та світі, закономірності, процеси, структури та форми масово-комунікаційної діяльності. Пріоритет надається актуальним для української та світової аудиторії дослідженням розвитку соціальнокомунікаційних технологій, медіа, журналістики, видавничої справи, реклами, зв'язків з громадськістю, соціальної інформатики тощо. Також журнал друкує рецензії на книги в галузі соціальних комунікацій, що вийшли друком впродовж останніх двох років. **Аудиторія** журналу – науковці, викладачі, студенти, професіонали у галузі медіа та комунікацій, а також широке коло читачів, які цікавляться сучасними тенденціями розвитку комунікаційного простору.

Формат журналу відповідає міжнародним стандартам; статті проходять процедуру рецензування; Міжнародна редакційна колегія включає видатних учених у галузі соціальних комунікацій.

Журнал включено до «Переліку наукових фахових видань України, в яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт на здобуття наукових ступенів доктора наук, кандидата наук і доктора філософії». Категорія «Б». Наказ Міністерства освіти і науки України від 26.11.2020 № 1471. Додаток 3.

ISSN 2522-1272

Свідоцтво про державну реєстрацію: КВ № 24029-13869ПР від 28.05.2019 р.

Адреса редакції: «Наукові записки Інституту журналістики», Інститут журналістики КНУ імені Тараса Шевченка, вул. Юрія Іллєнка, 36/1, м. Київ, 04119, Україна

Тел.: (+38044) 481 4548. Факс: (+38044) 483 0981.

Email: publishing.group.ij@gmail.com.

Рекомендовано до друку вченою радою Інституту журналістики Київського національного університету імені Тараса Шевченка (протокол № 6 від 14 грудня 2020 р.).

Усі права застережено. Посилання на матеріали видання під час їх цитування обов'язкові.

Наукові записки Інституту журналістики : науковий журнал / голов. ред. Володимир Різун; Інститут журналістики КНУ імені Тараса Шевченка. 2021. Т. 1 (78). 124 с.

Етика публікацій

Журнал «Наукові записки Інституту журналістики» керується етичними нормами, рекомендованими «Комітетом з етики публікацій» / Committee on Publication Ethics (COPE). Ознайомитися із відповідними правилами можна на офіційному сайті COPE: <http://publicationethics.org>. Окрім того, рекомендуємо ознайомитися із правилами етики публікацій, рекомендованими видавництвом «Elsevier» – Publishing Ethics Resource Kit: <http://www.elsevier.com/editors/perk>.

Автори відповідальні за оригінальність поданих ними рукописів, які не повинні містити плагіату і не повинні бути опубліковані раніше в інших виданнях.

Редакція журналу гарантує, що кожен рукопис розглядається неупереджено, незалежно від статі автора, його раси, національності, віросповідання, громадянства і под.

Політика рецензування

Усі статті проходять процедуру «сліпого» рецензування незалежними експертами, яких призначає Редколегія з числа фахівців у відповідній науковій галузі. Остаточне рішення щодо публікації чи відхилення статті приймає головний редактор, який керується у своїх діях висновками рецензентів. Подаючи статтю, автори можуть попросити виключити із списку можливих рецензентів не більше двох учених або двох вищих навчальних закладів. Процедура рецензування може тривати до 10 тижнів, залежно від завантаженості експертів та тематики статті. Редакція інформує автора про зауваження експертів та рішення про прийняття матеріалу до друку або відмову в публікації. У разі позитивного рішення Редколегії автор вносить відповідні правки та надсилає до редакції остаточний варіант матеріалу. Виправлений варіант рукопису підписується автором і рецензентами «До друку», і подальшим змінам не підлягає. При затвердженні змісту номеру журналу редколегія керується датою надходження останнього варіанту статті.

Науковці, які бажають долучитися до числа рецензентів журналу «Наукові записки Інституту журналістики», повинні мати науковий ступінь у відповідних галузях наук, належний досвід роботи та високу репутацію в академічному світі. Резюме можна надсилати до редакції журналу на e-mail: publishing.group.ij@gmail.com.

Editorial Board

Editor-in-Chief:

Volodymyr Rizun, D. Sc. (Philology), Professor, Taras Shevchenko National University of Kyiv, Ukraine

Associate Editor:

Yurii Havrylets, PhD (Social Communications), Assistant Professor, Taras Shevchenko National University of Kyiv, Ukraine

Editorial Board:

Yurii Bidzilia, D. Sc. (Social Communications), Associate Professor, Uzhhorod National University, Ukraine

Madina Ashilova, PhD (Philology), associate professor of the Abylai Khan Kazakh University of International Relations and World Languages, Republic Kazakhstan

Artem Zakharchenko, PhD (Social Communications), Associate Professor, Taras Shevchenko National University of Kyiv, Ukraine

Anzhelika Dosenko, PhD (Social Communications), Associate Professor, Boris Hrinchenko Kyiv University, Ukraine

Nico Drok, PhD (Media), President of the European Journalism Training Association, professor of Media & Civil Society at Windesheim University of Applied Sciences in Zwolle, Netherlands

Shailendra Bahadur Singh, PhD (Media), Head of journalism program at the University of the South Pacific, Suva, Fiji

Dawn Gilpin, PhD (Mass Media and Communications), Associate Professor, Arizona State University, Phoenix, AZ, United States of America

Executive Secretary:

Tetyana Skotnykova, PhD (Thermal Physics), Senior Research Fellow, Taras Shevchenko National University of Kyiv, Ukraine

INDEXED IN

ICV 2019: 65.76

ERIH PLUS
EUROPEAN REFERENCE INDEX FOR THE
HUMANITIES AND SOCIAL SCIENCES

Наукові записки Інституту журналістики, Том 1 (78) 2021

веб-сайт журналу: <http://www.scientific-notes.com/>

Редакційна колегія

Головний редактор:

Володимир Різун, *д-р філол. наук, проф., Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Україна*

Заступник головного редактора:

Юрій Гаврилець, *к. соц. ком., асистент, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Україна*

Редколегія:

Юрій Бідзіля, *д-р наук соц. ком, доц., Ужгородський національний університет, Україна*

Мадіна Ашилова, *доктор філософії, доцент Казахського університету міжнародних відносин та світових мов імені Абилай Хана, Республіка Казахстан*

Артем Захарченко, *канд. наук соц. ком., доцент, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Україна*

Анжеліка Досенко, *к. соц. ком., доцент, Київський університет імені Бориса Грінченка, Інститут журналістики, Україна*

Ніко Дрок, *PhD, президент Європейської асоціації журналістської освіти, лектор медіа та громадянського суспільства в Університеті прикладних наук Віндесхайма, м. Зволле, Нідерланди.*

Шайлендра Багадур Сінгх, *PhD, голова відділення журналістики в Південнотихоокеанському Університеті, м. Сува, Республіка Фіджі.*

Дон Гілпін, *PhD, доцент з відзнакою, Університет штату Арізона, м. Фінікс, Сполучені Штати Америки.*

Відповідальний секретар:

Тетяна Скотникова, *канд. тех. наук, стари. наук. співроб., Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Україна*

ЖУРНАЛ ІНДЕКСУЄТЬСЯ В

ICV 2019: 65.76

ERIH PLUS
EUROPEAN REFERENCE INDEX FOR THE
HUMANITIES AND SOCIAL SCIENCES

*M. Maksymovych
Scientific Library*

National Library of Ukraine
Verнадsky

Contents

Information for Authors.....	10
Alla Kobynets . Biographic Reference.....	10

IN THE SYSTEM OF SOCIAL COMMUNICATIONS

Features Expertise of Scientific Papers Regarding the Detection of Academic Dishonesty.....	11
Oksana Romakh , <i>Taras Shevchenko National University of Kyiv</i>	
Mass Emotions in Social Communication as a Result for Strengthening Mass Information Influence.....	30
Alevtyna Demutska , <i>Taras Shevchenko National University of Kyiv</i>	
Language Mask of a Social Network User as a Tool for Constructing a Multiple Identity.....	41
Hanna Sukharevska , <i>National University of Water and Environmental Engineering</i>	

HISTORY OF JOURNALISM / PUBLICISM

The Topic of the Holodomor of 1932–1933 on the Pages of the Newspaper “Ukrainian News”/“Ukrainski Wisti” (1945, Germany – 2000, USA).....	50
Serhiy Kozak , <i>T. Shevchenko Institute of Literature of the National Academy of Sciences of Ukraine</i>	

TELEVISION AND RADIO

Organizational and Legal Formation of Local Public Audiovisual Media in Ukraine	64
Oleh Dzholos , <i>Taras Shevchenko National University of Kyiv</i>	

THESIS RESULTS

Typological Particularities of the Newspaper “Literatura Plus”.....	74
Daria Kharamurza , <i>Academician Stepan Demianchuk International University of Economics and Humanities</i>	
Crimean Journalistic Migration: Nature and Characteristics (Survey Results).....	86
Gaiana Iuksel , <i>Taras Shevchenko National University of Kyiv</i>	

Scientific Notes of Institute of Journalism, T. 1 (78) 2021

Journal homepage: <http://www.scientific-notes.com/>

STUDENTS' SCIENTIFIC FINDINGS

Government Communications in Terms of Coronavirus Pandemic
on the Example of Novi Sanzhary Events.....111
Mykhailo Omelchenko, Taras Shevchenko National University of Kyiv

Зміст

Інформація для авторів.....	10
<i>Алла Кобинець</i> . Біографічна довідка.....	10

У СИСТЕМІ СОЦІАЛЬНИХ КОМУНІКАЦІЙ

Особливості експертизи наукових робіт щодо виявлення академічної недоброчесності	11
<i>Оксана Ромах</i> , Київський національний університет імені Тараса Шевченка	

Масові емоції в соціальних комунікаціях як результат масовоінформаційного впливу.....	30
<i>Алевтина Демуцька</i> , Київський національний університет імені Тараса Шевченка	

Мовна маска користувача соцмереж як інструмент конструювання множинної ідентичності.....	41
<i>Ганна Сухаревська</i> , Національний університет водного господарства та природокористування	

ІСТОРІЯ ЖУРНАЛІСТИКИ / ПУБЛІЦИСТИКИ

Тема Голодомору 1932–1933 рр. на сторінках часопису «Українські Вісті» (1945, Німеччина – 2000, США).....	50
<i>Сергій Козак</i> , Інститут літератури ім. Т.Г. Шевченка НАН України	

ТЕЛЕБАЧЕННЯ І РАДІО

Організаційно-правове становлення локальних публічних аудіовізуальних медіа в Україні.....	64
<i>Олег Джолос</i> , Київський національний університет імені Тараса Шевченка	

ДИСЕРТАЦІЙНІ РЕЗУЛЬТАТИ

Типологічні особливості газети «Література плюс».....	74
<i>Дар'я Харамурза</i> , Міжнародний економіко-гуманітарний університет імені академіка Степана Дем'янчука	

Кримська журналістська міграція: природа явища та характерні особливості (результати опитування).....	86
<i>Гаяна Юксель</i> , Київський національний університет імені Тараса Шевченка	

Наукові записки Інституту журналістики, Том 1 (78) 2021

веб-сайт журналу: <http://www.scientific-notes.com/>

НАУКОВИЙ ПОШУК СТУДЕНТІВ

Урядові комунікації в період пандемії коронавірусу
на прикладі подій у Нових Санжарах 111
*Михайло Омельченко, Київський національний університет
імені Тараса Шевченка*

Інформація для авторів

«Наукові записки Інституту журналістики» – це журнал з відкритим доступом до результатів досліджень. А отже, в разі публікації в нашому журналі, автор статті погоджується на її електронне поширення. При цьому автор зберігає авторські права на свій текст.

Статті, в яких не дотримано вимог до оформлення, відправлятимуться авторові на переробку. З вимогами можна ознайомитись тут:

<http://www.scientific-notes.com/vymohy-do-statey>

Редагуючи текст, редакція зберігає за собою право змінювати стиль, але не зміст статей.

Редакція не погоджує з авторами зміни і скорочення тексту, які мають редакційний характер і не зачіпають принципові питання.

Відмова від публікації може не супроводжуватися роз'ясненням її причини.

Вартість публікації статті обсягом до 30 тис. знаків з пробілами становить 300 грн. За наступні кожні 10 тис. знаків – по 120 грн. З іноземних авторів і студентів плату не беремо. Отримані кошти витрачаються на друк і розсилку обов'язкових примірників, а також на підтримку сайту журналу

Алла Кобинець. Біографічна довідка

На обкладинці вміщено фото **Алли Володимирівни Кобинець**, випускниці факультету журналістики Київського національного університету імені Тараса Шевченка 1985 року.

Після закінчення навчання і до середини серпня 2015 року працювала в засобах масової інформації, зокрема з 2005 по 2015 роки – на посаді головного редактора газети «Запорізька правда» (Запоріжжя).

Без відриву від виробництва закінчила аспірантуру в Інституті журналістики Київського національного університету імені Тараса Шевченка, захистила кандидатську дисертацію.

Отримала у 2006 році звання кандидата філологічних наук, у 2011 – доцента.

З лютого 2016 року працює в Інституті журналістики КНУ імені Тараса Шевченка на посаді доцента кафедри періодичної преси.

Має понад 40 наукових робіт, в тому числі навчальний посібник, монографію (здобула в 2012 р. премію імені Івана Франка в галузі інформаційної діяльності України). Також має нагороди – державну та низку професійних. Член Національної спілки журналістів України.

Є членом Експертної ради Держкомтелерадіо України з питань аналізу та оцінки видавничої продукції щодо віднесення її до такої, яка не дозволена до розповсюдження на території України.

IN THE SYSTEM OF SOCIAL COMMUNICATIONS

<https://doi.org/10.17721/2522-1272.2021.78.1>

UDC: 007:[001.893+001.95]

Specifics of Research Papers Expertize Regarding Detection of Academic Dishonesty

Oksana Romakh

<https://orcid.org/0000-0002-3310-3634>

PhD (social communications)

Institute of Journalism, Taras Shevchenko National University of Kyiv

36/1 Illienka St., Kyiv, 04119, Ukraine

Corresponding author's e-mail address: karpati@ukr.net

ABSTRACT

The article deals with the difficult issue of plagiarism, self-plagiarism, falsification and other violations of academic integrity in the research papers, which an expert must identify. The objective of the study is to establish the specifics of scientific texts expertize for detecting academic dishonesty. To achieve this goal, we implemented a comprehensive approach, within which qualitative and quantitative methods were applied. The qualitative methods were used to study state regulatory documents, as well as internal regulations and regulations of the best universities of Ukraine in 2020 (according to the rating of the Center for International Projects “Evroostvita”); the reports of universities’ rectors. In the process of analysing, we used free coding of text segments, which can be identified as a guide/advice/specific to check the works for plagiarism. We used the quantitative methods to confirm the hypothesis about exclusive focus of universities on the percentage of originality (coincidences) of texts, as well as to establish a correlation of mentions of “percentage” and “plagiarism” as analysis units. The main result of the study is a number of tips and specifics that are worth exploring by the specialists involved in scientific texts checking in order to detect academic dishonesty.

KEYWORDS: academic integrity; plagiarism; anti-plagiarism program; percentage of coincidences.

Особливості експертизи наукових робіт щодо виявлення академічної недоброчесності

*Ромах Оксана Володимирівна, Інститут журналістики Київського національного університету імені Тараса Шевченка, кандидат наук із соціальних комунікацій, асистент.
<https://orcid.org/0000-0002-3310-3634>*

Резюме

Стаття присвячена непростому питанню плагіату, самоплагіату, фальсифікації та інших порушень академічної доброчесності в наукових роботах, які має фіксувати експерт. Мета дослідження – встановити особливості експертизи наукових текстів для виявлення академічної недоброчесності. Для досягнення мети використано комплексний підхід, у межах якого застосували якісні та кількісні методи. Якісні – для вивчення державних нормативних документів, внутрішніх положень і регламентів найкращих ЗВО України 2020 року (за рейтингом Центру міжнародних проєктів «Євроосвіта»), звітів ректорів університетів. У процесі аналізу використано вільне кодування сегментів тексту, які можна ідентифікувати як настанову/пораду/особливість перевірки робіт на наявність плагіату. Кількісні методи було залучено для підтвердження гіпотези про надмірну зосередженість закладів вищої освіти на відсоткових показниках оригінальності текстів, а також для встановлення кореляції згадувань одиниць аналізу «відсоток» і «плагіат». Основними результатами дослідження стала низка порад і визначених особливостей, на які варто звертати увагу фахівцям, що перевіряють наукові тексти на дотримання академічної доброчесності.

Ключові слова: академічна доброчесність; плагіат; антиплагіатна програма; відсоток збігів.

Ромах О.В. Особенности экспертизы научных работ по выявлению академической добропорядочности

Статья посвящена непростому вопросу плагиата, самоплагиата, фальсификации и других нарушений академической добропорядочности в научных работах, которые должен фиксировать эксперт. Цель исследования – установить особенности экспертизы научных текстов на предмет выявления академической добропорядочности. Для достижения цели использован комплексный подход, в рамках которого применены качественные и количественные методы. Качественные – для изучения государственных нормативных документов, внутренних положений и регламентов лучших вузов Украины 2020 года (согласно рейтинга Центра международных проектов «Євроосвіта»), отчётов ректоров вузов. В процессе анализа использовано свободное кодирования сегментов текста, которые можно идентифицировать как установку/совет/особенность проверки работ на плагиат. Количественные методы были применены для подтверждения гипотезы о чрезмерной концентрации вузов на процентном показателе оригинальности (совпадений) текста, а также для установления корреляции упоминаний единиц анализа «процент» и «плагіат». Основным результатом исследования является ряд советов, особенностей, на которые

стоит обращать внимание специалистам, занимающимся проверкой научных текстов на соблюдение академической добросовестности.

Ключевые слова: академическая добросовестность; плагиат; антиплагиатная программа; процент совпадений.

1. Вступ

Питання та проблеми академічної добросовестності в країні існували ще від часів Радянського союзу. Проте у наш час глобалізації та відкритого інформаційного простору разом із значним приростом доступного, відкритого контенту також збільшився й арсенал технологій, технік та методів обману. На державному рівні визнана криза академічної добросовестності, а серед факторів, які її спричинили, відзначають загальну кризу суспільства, що характеризується толерантністю до правового нігілізму, корупції, численних порушень законодавства і етичних норм; відірваність вищої освіти і науки від світової наукової та освітньої спільноти, потреб суспільства, економіки й ринку праці; орієнтація вищої освіти на кількісні показники, папери, дипломи тощо, а не на якість, конкурентоздатність, корисність для суспільства; проблеми законодавства [1]; неузгодженість вимог до закладів вищої освіти, науково-педагогічних працівників та здобувачів освіти з фінансуванням та іншим ресурсним забезпеченням вищої освіти і науки та ін. [2].

Отже, наразі ситуація з академічною добросовестністю в Україні далеко не ідеальна, але є значний поступ у цьому питанні. Так, Закон України «Про освіту» (від 2017 р. зі змінами) у статті 42 визначає порушення академічної добросовестності, а також регулює питання академічної відповідальності, встановлює основні її види як для здобувачів освіти, так і для педагогічних, науково-педагогічних та наукових працівників. Також ЗВО надана правова можливість встановлювати відповідальність за конкретні порушення внутрішніми положеннями. Аморфність і безкарність академічної недобросовестності, яка існувала всі роки незалежності, здавалося б, залишилась у минулому. Проте все ще залишаються відголоски минулого, міфи та упередження щодо перевірки текстів на виявлення академічної недобросовестності, водночас деякі важливі аспекти експертизи робіт випускаються з поля зору. **Мета статті** – встановити особливості експертизи наукових текстів щодо академічної недобросовестності.

2. Теоретичне підґрунтя

Згідно зі ст. 42 Закону «Про освіту», академічна добросовестність – це сукупність етичних принципів та визначених законом правил, якими мають керуватися учасники освітнього процесу під час навчання, викладання та провадження наукової (творчої) діяльності з метою забезпечення довіри до результатів навчання та/або наукових (творчих) досягнень. Тема академічної добросовестності найбільше представлена в українському науковому дискурсі дослідженням плагиату. Свої роботи феномену плагиату присвятили О. М. Рижко [3], І. І. Брус [4], Г. М. Грабовська [5], В. О. Зуєва, А. В. Кирилюк [6], Т. В. Коваленко [7], В. С. Петренко [8] та ін.

Нині, згідно із Законом «Про освіту», плагиат є лише одним зі складників більш широкої етичної категорії академічної добросовестності [9]:

1. Академічний плагиат – оприлюднення (частково або повністю) наукових (творчих) результатів, отриманих іншими особами, як результатів власного дослідження (творчості) та/або відтворення опублікованих текстів (оприлюднених творів мистецтва) інших авторів без зазначення авторства.

2. Самоплагиат – оприлюднення (частково або повністю) власних раніше опублікованих наукових результатів як нових наукових результатів.

3. Фабрикація – вигадування даних чи фактів, що використовуються в освітньому процесі або наукових дослідженнях.

4. Фальсифікація – свідомо зміна або модифікація вже наявних даних, що стосуються освітнього процесу чи наукових досліджень.

5. Списування – виконання письмових робіт із залученням зовнішніх джерел інформації, крім дозволених для використання, зокрема під час оцінювання результатів навчання.

6. Обман – надання свідомо неправдивої інформації щодо власної освітньої (наукової, творчої) діяльності чи організації освітнього процесу; формами обману є, зокрема, академічний плагіат, самоплагіат, фабрикація, фальсифікація та списування.

7. Хабарництво – надання (отримання) учасником освітнього процесу чи пропозиція щодо надання (отримання) коштів, майна, послуг, пільг чи будь-яких інших благ матеріального або нематеріального характеру з метою отримання неправомірної переваги в освітньому процесі.

8. Необ'єктивне оцінювання – свідоме завищення або заниження оцінки результатів навчання здобувачів освіти.

Припускаємо, що акцент саме на плагіаті в наукових розвідках зумовлений, перш за все, його експліцитним виявом у науковій та освітній галузі. Незважаючи на те, що нині існує законодавче визначення плагіату, напрацювання інших науковців – фахівців із цього питання можуть стати у пригоді під час пошуку й фіксування плагіату в статтях, монографіях, дисертаціях та інших наукових роботах.

Практичний інтерес становлять різні типології плагіату.

Найбільш широкий поділ пропонує В. С. Петренко, який поділяє плагіат за формами, а саме [8]:

- точне копіювання наявного оприлюдненого об'єкта авторського, патентного права без належного оформлення запозичених із нього частин;
- повтор ідейної основи твору – фабули, яка становить його цінність;
- плагіат, який передбачає помилки у посиланнях, у визначенні цитат;
- оприлюднення об'єкта авторської роботи, зміст якої містить частину або весь матеріал іншого(их) автора(ів) у мовній, лексичній, технологічній інтерпретації;
- рекламний плагіат;
- диверсійний плагіат;
- ненавмисний плагіат – підсвідомий, випадковий (мимовільний) і тиражований.

Такий широкий спектр запропонованих форм дає змогу подивитися на проблему з юридичного, філологічного та психологічного боків.

Т. В. Коваленко виокремлює такі види плагіату [7]:

- копіювання чужої роботи як без відома, так і з відома автора й оприлюднення її під своїм іменем;
- компіляція власних і запозичених з інших творів фраз без належного цитування джерел;
- перефразування чужої роботи без відповідно оформленого посилання на оригінального автора чи видавця.

Запропонований автором поділ перегукується із типами плагіату, який виокремлює О. М. Рижко. Учена вважає, що до плагіату варто зараховувати [10, с. 128]:

- републікацію – багаторазове обнародування в інтернет-ЗМІ чужої статті за справжнім підписом автора й посиланням на джерело – інше медіа;
- реплікацію – «тиражування» чужого контенту без дозволу автора (часто з помилками, що спричинює дезінформацію);
- творчі переробки – адаптація (скорочення й спрощення тексту для малопідготовлених читачів, що іноді примітивізує й спотворює текст), аранжування чи інша

- видозміна твору (наприклад, парафраза – переказ своїми словами чужих думок або тексту), творчий чи дослівний переклад;
- рерайт – поверхове редагування (внесення незначних правок у матеріал – переформулювання речень, зміна порядку слів, синонімічні заміни тощо);
- перенасиченість цитатами;
- компіляцію – своєрідне укладання з кількох чужих матеріалів свого та редагування без дозволу – смислова, стилістична, граматична правка й скорочення чужого матеріалу.

Зупинимося детальніше на останньому пункті. У дисертаційній роботі «Плагіат у соціальнокомунікаційному вимірі початку XXI століття: природа явища та історія боротьби» О. М. Рижко уточнює, що зарахування або не зарахування компіляції до технології плагіату і, відповідно, її значення для наукової і художньої творчості залежить від наявності/відсутності таких умов: творчого опрацювання; зазначення/незазначення авторства використаних фрагментів; нової якості створеного; наукової цінності новоствореного тексту [3, с. 208]. Вважаємо доречним такий акцент, адже компіляція не обов'язково має дорівнювати плагіату. «Компіляція може бути виправданою цільовим призначенням твору, особливо у тих випадках, якщо він не спрямований на глибоке дослідження певної теми чи проблеми» [11, с. 151].

Підручники, навчальні посібники, хрестоматії, реферати – все це пишеться методом компіляції і не є плагіатом за умови, якщо всі джерела вказано коректно, без будь-яких махінацій. У державних нормативних актах, які покликані регулювати питання виявлення академічної недоброчесності та допомагати у цьому, не визначено компіляції взагалі. Забігаючи наперед, скажемо, що ми виявили визначення компіляції як виду плагіату у положеннях двох провідних ЗВО: у «Положенні про систему виявлення та запобігання академічному плагіату у Київському національному університеті імені Тараса Шевченка» [12] та в «Положенні про систему запобігання академічному плагіату в Національному технічному університеті України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського» [13]. В обох документах компіляцію визначають як «створення значного масиву тексту без поглибленого вивчення проблеми шляхом копіювання тексту із низки джерел без внесення в нього правок, з посиланням на авторів та «маскуванням» шляхом написання перехідних речень між скопійованими частинами тексту». На нашу думку, якщо існує посилання на авторів, то зазначене порушення не можна кваліфікувати як плагіат. Якщо всі джерела чітко вказані, але немає авторського опрацювання інформації, то така робота просто не буде містити наукової цінності, а матиме реферативний характер. Також не зрозуміло із такого визначення компіляції, що мається на увазі під «маскуванням шляхом написання перехідних речень», тобто що саме в цьому випадку маскує автор, якщо джерела вказані.

Отож, якщо автор хоче в будь-який спосіб увести в оману читача (викладача, керівника, рецензента та ін.) щодо власного внеску в написане, можна кваліфікувати це як порушення академічної доброчесності (але не обов'язково як плагіат).

3. Методи дослідження

Щоб виокремити особливості експертизи наукових текстів щодо академічної недоброчесності, в цій роботі використано комплексний підхід. Проаналізовано низку нормативних документів: Закон України «Про освіту» [9], Закон України «Про вищу освіту» [14], «Рекомендації для закладів вищої освіти щодо розробки та впровадження університетської системи забезпечення академічної доброчесності» від Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти [15], «Методичні рекомендації для закладів вищої освіти з підтримки принципів академічної доброчесності» [2; 25]; «Розширений

гласарій термінів та понять»: с. 42 «Академічна доброчесність» Закону України «Про освіту» [1]; листи МОН: «Щодо забезпечення академічної доброчесності у закладах вищої освіти» [16], «До питання уникнення проблем і помилок у практиках забезпечення академічної доброчесності» [17], «Лист щодо рекомендацій з академічної доброчесності для закладів вищої освіти» [18].

Також ми проаналізували внутрішні положення, які місять регламент, інструкцію з перевірки академічних текстів на плагіат у ЗВО. До вибірки увійшли п'ять ЗВО згідно з рейтингом Центру міжнародних проєктів «Євроосвіта» [19]: Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського», Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Сумський державний університет, Національний університет «Львівська політехніка», Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна (увійшов до вибірки, оскільки в Національному технічному університеті «Харківський політехнічний інститут», який обіймає 4 позицію у рейтингу, відсутні будь-які положення щодо академічної доброчесності на момент написання статті).

Отже, проаналізовано «Положення про систему виявлення та запобігання академічному плагіату у Київському національному університеті імені Тараса Шевченка» [12], «Положення про систему запобігання академічному плагіату в Національному технічному університеті України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського» [13], «Регламент перевірки на академічний плагіат кваліфікаційних робіт студентів, рукописів дисертацій та монографій, рукописів статей, поданих до публікування у періодичних наукових виданнях, в університеті (Національний університет «Львівська політехніка») [20], «Про затвердження «Порядку проведення перевірки кваліфікаційних робіт, наукових праць та навчальних видань щодо наявності запозичень з інших документів» (Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна) [21], «Методичну інструкцію щодо перевірки академічних текстів на наявність текстових запозичень (версія 02)» (Сумський державний університет) [22].

Додатково було проаналізовано звіти ректорів провідних ЗВО за 2020 р. щодо включення в них інформації про перевірку робіт на плагіат.

Аналіз перелічених документів був якісним та кількісним. Якісний аналіз проходив з використанням вільного кодування (надання категорій). Його завданням було зафіксувати всі фрагменти тексту, які прямо чи опосередковано стосуються вказівок/порад/настанов щодо перевірки наукових текстів відповідальними особами та/чи експертами.

Також було застосовано й кількісні методи (до документів, що регламентують перевірку текстів на плагіат в обраних ЗВО): кількісний контент-аналіз, щоб з'ясувати, наскільки часто в документах провідних ЗВО трапляються згадки про відсотки стосовно плагіату; кореляційний аналіз – для встановлення взаємозв'язку між одиницями аналізу «відсоток» та «плагіат»; ранжування – для створення рейтингу вишів за рівнем значущості в їхніх документах теми плагіату та його відсотків.

4. Результати і обговорення

Схема перевірки робіт на наявність плагіату в аналізованих ЗВО схожа. Призначається працівник («оператор Системи» [22; 12]; «Системний Оператор» [21], «відповідальна особа» [20; 13], який має завантажити текст у спеціальну антиплагіатну програму, а далі надати сформований звіт експертові. За перевірку наукових текстів відповідають редактори журналів, якщо мова йде про статті, та вчені секретарі спеціалізованих вчених рад, якщо йдеться про дисертації на здобуття наукових ступенів. Таке делегування є дещо застарілим, адже нині, із введенням постанови МОН «Про проведення експерименту з присудження ступеня доктора філософії» від 6 березня 2019 р., спеціалізовані вчені ради переформувались і не мають у складі вчених секретарів. Зазначені працівники несуть

відповідальність лише за завантаження робіт у систему та формування звіту. Аналіз звіту проводить далі експерт (чи кілька експертів). Такий розподіл, на нашу думку, є недоцільним та детермінованим застарілими практиками організації роботи у закладах вищої освіти: ще 10 років тому ідея впровадження онлайн-ових та хмарних сервісів навіть не виникала. Сучасні, на той момент, програми встановлювалися лише на відповідні комп'ютери, доступ до яких мало обмежене коло людей, що несли відповідальність за обслуговування, підтримку та збереження техніки і програмного забезпечення, а також мали унікальні знання з їх використання. Нині така ускладнена практика частково збережена – по-перше, великим ЗВО важко швидко підлаштовуватися під сьогодення та змінювати роками напрацьовані схеми, а по-друге, мова йде про збереження робочих місць. Так, повертаючись до теми плагіату, в СумДУ, КНУ і ХНУ ім. Каразіна над операторами системи є ще одна особа – адміністратор системи, який створює облікові записи операторів, розподіляє права на перевірку робіт та/чи є контактною особою між університетом і власником антиплагіатної програми. Таким чином, маємо ланцюжок: оператор системи – адміністратор системи – експерт. Тільки у Львівській політехніці в регламенті чітко вказані особи (ПШБ та посада), які відповідають за перевірку «під ключ».

Отже, перевірка на плагіат у ЗВО – ціла система, до якої залучені не лише експерт і особа, роботу якої перевіряють, а й інші технічні співробітники. У сучасному світі така система, на нашу думку, занадто громіздка. Сьогодні всі викладачі та науковці, що працюють у ЗВО (тим паче найкращих в Україні), володіють необхідними навичками (принаймні зобов'язані володіти) для того, щоб самостійно перевіряти роботи на дотримання академічної доброчесності. Навіть якщо ЗВО з тих чи інших причин не можуть навчити власних співробітників цьому, на сайтах антиплагіатних програм (будь-яких) завжди є інструкції та алгоритми роботи.

Акцентуємо увагу на доцільності одноосібної експертної перевірки, оскільки робота з готовими звітами та робота на етапі безпосередньої перевірки – розрізняються. Автор спирається на власний досвід сотень перевірених магістерських, кандидатських, докторських дисертацій і статей, зокрема у складі спеціалізованої вченої ради, що працювала на базі Інституту журналістики Київського національного університету імені Тараса Шевченка, а також у ролі залученого експерта-рецензента фахових журналів. Перевірку текстів на дотримання академічної доброчесності проводили в програмі Unicheck. Із розробниками цієї програми співпрацює КНУ, СумДУ та Львівська політехніка. Університет ім. Каразіна та КПІ співпрацюють виключно із StrikePlagiarism.com (компанія Plagiat.pl).

Опис антиплагіатного програмного забезпечення в науковому дискурсі зводиться до простого переліку функцій програм (наприклад, В. М. Зуб «Плагіат: його різновиди та заходи протидії» [23]) або статей відверто рекламного характеру (наприклад, стаття Ю. Б. Михайловського «Система Anti-Plagiarism як інструмент запобігання плагіату в навчальній та науковій діяльності» [24]). Але, знову ж таки, необхідні інструкції є на сайті антиплагіатних систем (StrikePlagiarism.com. пропонує навіть відео з роботою зі звітом українською мовою). Якою програмою користуватись – описаними чи якимись іншими – питання ресурсів, а також зручності для експерта. Проте здобувачі наукового ступеня часто хвилюються, що їхню роботу перевірять «неправильною» програмою, хоча **довідки (звіти), згенеровані антиплагіатними програми (будь-якими), не мають самі по собі жодної юридичної сили.** Має значення тільки остаточна довідка, надана експертом. Про це йдеться у листах та рекомендаціях МОН: «Певний текст неможливо перевірити на наявність в ньому неналежних некоректних запозичень із усіх можливих інших текстів. Отже, не можна достовірно гарантувати у тексті відсутність академічного плагіату, а відповідна довідка про його відсутність позбавлена сенсу» [2].

У здобувачів та авторів статей ніхто не має права вимагати довідок, при цьому «наявність чи відсутність будь-яких довідок не позбавляє заклади вищої освіти, наукові установи і спеціалізовані вчені ради відповідальності за академічний плагіат та інші порушення академічної доброчесності у захищених дисертаціях. Так само, наявність чи відсутність згаданих довідок не позбавляє редакції наукових видань відповідальності за академічний плагіат в наукових публікаціях, оприлюднених у цих виданнях» [17]. Експерти можуть навіть вручну перевіряти роботи, використовуючи лише інтернет-пошук, без залучення програм (про це вказано у «Методичних рекомендаціях для закладів вищої освіти з підтримки принципів академічної доброчесності» [2]). У такому разі довідки, сформованої як звіт збігів, узагалі може не бути, при цьому експертиза буде валідною.

Отже, на основі якої програми сформована довідка, не має значення. Це підводить нас до важливої тези – **недоброчесний автор часто забуває, що він намагається обманути не програму, а людину**. Технічні способи обманування, як-то заміна символів на іншомовні, «білі знаки», збільшення відстані між буквами всередині слова та ін., вже давно фіксуються сучасними програмами, а більш вигадливі методи обманування має побачити експерт. Важливо, щоб про це пам'ятав і сам експерт, беручись аналізувати тексти – вся основна робота з перевірки текстів лежить на ньому, а не на антиплагіатній програмі, яка є лише інструментом. Саме тому, на наше переконання, необхідно працювати не з готовим сформованим звітом, а брати на себе керівництво процесом із самого початку, оскільки:

1. Деякі програми (наприклад, Unichек) під час перевірки текстів мають один вигляд та функціонал (розширений), а у звіті – інший, не такий зручний (лише перелік усіх знайдених джерел, відсоток збігів і неклікабельні виділення в тексті). Через це працювати зі звітом стає незручно.

2. Психологічно простіше нести відповідальність, коли робота цілком покладена на експерта (чи експертну групу), а не розпорошується поміж «операторами», «адміністраторами» та іншими співробітниками (вони можуть взагалі не мати безпосереднього стосунку до перевірки конкретної роботи, але можуть спричинити певні когнітивні спотворення в експертів – відчуття, наче можна розділити свою відповідальність).

3. Менше спокуси читати лише виділені фрагменти, знайдені програмою, коли необхідно передивитися весь текст цілком.

Зупинимось більш детально на останній тезі. Здавалося б, те, що експерт має опрацювати весь текст (прочитати його, перевірити суперечливі моменти і т. д.), очевидно. Проте аналіз документів ЗВО щодо роботи з антиплагіатними програмами показав, що більшість із них (3 з 5) тяжіє до кількості відсотків збігів (подібності/оригінальності тексту) як до показника, на який варто покладатися. **Така ситуація наштовхує на думку, що сама по собі експертиза не така важлива, як відсоток оригінальності тексту, що є помилкою**. Експерт може хибно орієнтуватися тільки на відсоток та виділені «підозрілі» фрагменти, які потрапили у відсоток, не опрацьовуючи навіть побіжно текст, який програма оминула, не позначила жодним чином. На власному досвіді знаємо, що якщо недоброчесний автор зробив якісний рерайт чи переклад з інших мов, то програма може пропустити такі фрагменту тексту, тоді як експерт побачить зміну стилю, чи, наприклад, знайомий йому текст, який точно належить іншому авторові.

Постає питання, чому в авторів та експертів є надмірна зосередженість саме на відсотках збігу текстових фрагментів, тоді як «допустимий відсоток академічного плагіату у дипломних роботах дорівнює нулю» [25], тобто плагіат (простими словами), як вагітність – або він є, або його немає.

У межах цього дослідження проведено кількісний контент-аналіз для визначення, наскільки часто в нормативних документах ідеться про відсотки у контексті плагіату. Одиницею аналізу було слово «відсоток» у всіх відмінках та в множині, а також символ «%»

(слова «процент» у документах немає); слово «плагіат» у всіх відмінках. Одиниця аналізу «плагіат» – допоміжна, має показати фреймінг для сприйняття першої одиниці аналізу, адже, гіпотетично, постійне згадування відсотків у контексті плагіату може спричинити когнітивне спотворення, за якого ці дві змінні можуть бути взаємопов'язані причино-наслідковим зв'язком. Відзначимо також, що в аналізованих нормативних документах ЗВО не йдеться про академічну доброчесність, визначається тільки плагіат та його види. Тобто мова в них йде суто про пошук та фіксацію плагіату, що може посилити описане спотворення сприйняття відсоткових значень оригінальності тексту та несвідоме зарахування їх читачем до плагіату.

Таблиця 1.

Результати кількісного контент-аналізу

Назва документа та ЗВО	Загальна к-ть слів	«відсоток» (1)	% від загальної к-ті слів (1)	«плагіат» (2)	% від загальної к-ті слів (2)
Про затвердження «Порядку проведення перевірки кваліфікаційних робіт, наукових праць та навчальних видань щодо наявності запозичень з інших документів» (Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна)	6878	45	0,65%	74	1,08%
Регламент перевірки на академічний плагіат кваліфікаційних робіт студентів, рукописів дисертацій та монографій, рукописів статей, поданих до публікування у періодичних наукових виданнях, в університеті (Національний університет «Львівська політехніка»)	6760	40	0,59%	126	1,86%
Положення «Про академічну доброчесність та етику академічних взаємовідносин у Сумському державному університеті» (Сумський державний університет)	1784	14	0,78%	13	0,73%
Положення про систему запобігання академічному плагіату в Національному технічному університеті України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського» (Додаток 1 до наказу від 25.02.2020 № 1/76) (КПІ ім. Ігоря Сікорського)	3719	4	0,11%	71	1,91%
Положення про систему виявлення та запобігання академічному плагіату у Київському національному університеті імені Тараса Шевченка (КНУ імені Тараса Шевченка)	2493	2	0,08%	45	1,81%

У таблиці 1 представлені результати контент-аналізу: кількість одиниць аналізу в цифровому та відсотковому (відносно до загальної кількості слів документів) відношенні. Використаємо ці дані для ранжування й кореляційного аналізу.

У таблиці 2 наведені ранги ЗВО за аналізованими параметрами. Озвучимо граничні випадки:

1. Найбільша частотність першої одиниці аналізу – в документі ХНУ ім. Каразіна. Найменша – у КНУ ім. Тараса Шевченка. У відсотковому значенні найбільше першої одиниці в положенні СумДУ; найменше – у КНУ ім. Тараса Шевченка.

2. Найбільша частотність другої одиниці аналізу – в регламенті «Львівської політехніки». Найменша – в положенні СумДУ. У відсотковому значенні найбільше другої одиниці в положенні КПІ ім. Ігоря Сікорського; найменше – в положенні СумДУ.

Також ми підраховували вагу (сума всіх рангів, окрім кількості сторінок), для визначення документів, які найбільше серед інших зосереджені на темі відсотків та плагіату. Результати представлені у таблиці 2. Найбільшу вагу в результаті має регламент Національного університету «Львівська політехніка», найменшу – Київський національний університет імені Тараса Шевченка.

Проведемо кореляційний аналіз між одиницями аналізу «відсоток» та «плагіат», щоб встановити, чи є між ними якась взаємозалежність. Для цього розрахуємо коефіцієнт кореляції Пірсона за допомогою програмного забезпечення Microsoft Excel (статистична функція PEARSON). Сила зв'язку між заданими значеннями при такому методі характеризується абсолютною величиною коефіцієнта кореляції. Чим ближче до 1 або -1 значення кореляції, тим сильніший зв'язок. Якщо значення перебуває ближче до 0, то це означає слабкий зв'язок [26].

Отже, коефіцієнт кореляції одиниць «відсоток» та «плагіат» дорівнює 0.599, тобто кореляція позитивна. Надамо якісну оцінку отриманій кореляції за шкалою Чеддока, згідно з якою сила зв'язку між змінними має такий вигляд [27]:

- від 0 до 0,3 – дуже слабка;
- від 0,3 до 0,5 – слабка;
- від 0,5 до 0,7 – середня;
- від 0,7 до 0,9 – висока;
- від 0,9 до 1 – дуже висока.

Таким чином, сила зв'язку одиниць аналізу «відсоток» та «плагіат» за шкалою Чеддока середня (помітна).

Отже, на основі проведеного комплексного аналізу можна встановити, що всі ЗВО у своїх нормативних актах занадто зосереджені на темі відсотків у контексті плагіату, на що вказує помітна кореляція (найкраща ситуація в положенні КНУ). Вважаємо, що це вагомий фактор у хибному сприйнятті відсоткових значень при аналізі текстів на академічну недоброчесність. **Відсотки вказують лише на кількість текстових збігів, у які можуть потрапляти й правильно оформлені джерела, мовні шаблони, кліше, канцеляризми тощо.** Якщо мова йде про плагіат чи інший вид академічної недоброчесності, то її масштаби (у кількості слів, речень, абзаців, відсотків тощо) визначає експерт, а не програма. Все, що більше 0 – недопустиме значення, згідно з нормативними документами МОН і валідністю здорового глузду.

Таблиця 2.

Ранжування даних

Назва документа та ЗВО	Загальна кількість слів*	«%» (1)	% від загальної кількості слів (1)	«плагіат» (2)	% від загальної кількості слів (2)	Вага
Про затвердження «Порядку проведення перевірки кваліфікаційних робіт, наукових праць та навчальних видань щодо наявності запозичень з інших документів» (Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна)	5	5	4	4	2	15
Регламент перевірки на академічний плагіат кваліфікаційних робіт студентів, рукописів дисертацій та монографій, рукописів статей, поданих до публікування у періодичних наукових виданнях, в університеті (Національний університет «Львівська політехніка»)	4	4	3	5	4	16
Положення «Про академічну доброчесність та етику академічних взаємовідносин у Сумському державному університеті» (Сумський державний університет)	1	3	5	1	1	10
Положення про систему запобігання академічному плагіату в Національному технічному університеті України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського» (Додаток 1 до наказу від 25.02.2020 № 1/76) (КПІ ім. Ігоря Сікорського)	3	2	2	3	5	12
Положення про систему виявлення та запобігання академічному плагіату у Київському національному університеті імені Тараса Шевченка (КНУ імені Тараса Шевченка)	2	1	1	2	3	7

* Не враховувалась при підрахунку ваги

Проте ми не принижуюємо значення відсоткових показників оригінальності наукових текстів. Збіги – важлива інформація, вона дає змогу експертові побачити нечесність, якщо відсоток занадто високий або занадто низький.

Занадто високий відсоток може свідчити про реферативний характер роботи, компіляцію (знову ж таки, не обов'язково плагіат). Як уже зазначалося, компіляція може бути прийнятною у певних формах текстів, проте якщо вона наявна в суто наукових роботах, то виникає питання наукової новизни дослідження та внеску автора як ученого. Якщо відсоток занадто малий (нижче 5-3), то є висока ймовірність, що автор знижував відсоткове значення за допомогою програм, рерайту та/чи інших способів. **Відсоток не може дорівнювати одиниці чи бути нижчим за 1, у такому разі автор напевно штучно занижував значення, а значить, намагався свідомо приховати плагіат чи інший вид академічної недоброчесності.** Навіть вступна частина будь-якої наукової роботи, оскільки є оглядовою, вже має 1% збігів за рахунок цитування або фраз на кшталт «Актуальність теми дослідження зумовлена необхідністю вивчення ролі...»; «дослідження ви-

конано на базі Інституту журналістики Київського національного університету імені Тараса Шевченка»; «Для досягнення мети нашого дослідження ми поставили низку завдань» і т. д.

Щоб встановити, у якій кількості авторів зафіксовано академічну недоброчесність і яким чином, ми додатково проаналізували звіти ректорів провідних ЗВО за 2020 р. щодо вмісту в них інформації про перевірку робіт на наявність плагіату. Лише у двох закладах вищої освіти відзвітували про стан такої перевірки – в КНУ та ХНУ ім. Каразіна.

У звіті КНУ імені Тараса Шевченка відзначається: «У системі Unісеск станом на грудень 2020 р.: зареєстровано 151 акаунт; здійснено 3355 перевірок наукових робіт на наявність запозичень та плагіату; виявлено 2262 роботи з текстовими модифікаціями (схожість за джерелами: інтернет – 58%, бібліотека дипломних робіт – 43%); використаний загальний лімітний обсяг сторінок – 194552 стор. За результатами перевірки середній рівень схожості робіт за 2020 р. становить 18%» [28, с. 159]. Не зрозуміло, який зміст закладено у вислови «текстові модифікації» та «середній рівень схожості», оскільки такі поняття не фігурують ні в державних, ні у внутрішніх документах університету. Якщо 2262 роботи – це такі, що містять ознаки плагіату, тоді не зрозуміло, для чого наведена схожість за джерелами. Якщо йшлося про інші види академічної недоброчесності, то доходимо висновку, що їх 67,4% від усіх перевірених робіт, що статистично можливо, але навряд чи реально. Також зробимо припущення, що 18%, про які йдеться наприкінці, – це середній (по 3355 текстах) відсоток збігів, які показала антиплагіатна програма. Це лише припущення, адже з формулювання не зрозуміло, рівень схожості чого із чим визначався.

Звіт ректора ХНУ ім. Каразіна має такий рядок: «Протягом 2020 року було перевірено близько 900 статей, надісланих авторами для публікації в наукових періодичних виданнях Університету та збірниках наукових праць. Серед них приблизно 4% не відповідали вимогам оригінальності та були відхилені від публікації» [29, с. 47]. У «Порядку проведення перевірки кваліфікаційних робіт, наукових праць та навчальних видань щодо наявності запозичень з інших документів» [21] вимоги оригінальності до наукових статей встановлені відповідно до Коефіцієнта Подібності (КП), який генерує у звіті програма StrikePlagiarism.com (таким коефіцієнтом користуються й у СумДУ). КП1 визначає, яка частина документів містить фразу з 5 слів або більшу, знайдену в базі даних університету, бази даних програми обміну базами даних, бази даних RefBooks або інтернет-ресурсів. КП2 визначає, яка частина документів містить фразу з 25 слів або більшу, знайдену у вищезазначених базах даних. Тепер наведемо показники оригінальності, які встановлює ХНУ для наукових статей:

- за величиною Коефіцієнта Подібності № 1 – не більше 20%;
- за величиною Коефіцієнта Подібності № 2 – не більше 5%.

Щодо 4% із 900 статей, про які йдеться у звіті ректора ХНУ, немає відомостей, чи мали вони якісь порушення, чи ні. Відомо лише, що вони не відповідали встановленому показнику оригінальності. Тобто, якщо автор пише статтю, припустимо, на 10 тисяч знаків і в нього близько 2 тисяч знаків – це збіги від 5 до 25 слів, то стаття, скоріш за все, не буде прийнята редакцією. Наголосимо, що мова йде не про доведені випадки академічної недоброчесності, а, знову ж таки, про відсотки. У рекомендаціях МОН для закладів вищої освіти з підтримки принципів академічної доброчесності говориться, що «допустимий відсоток оригінальності (збігів) за необхідності може встановлюватися лише як показник відповідності роботи кваліфікаційним вимогам (зокрема, це може бути важливим для окремих тем із літературознавства, аналізу законодавства тощо)» [25]. Тобто відсоток збігів може лише свідчити про відповідність кваліфікаційним вимогам, а не виступати граничною нормою для робіт.

За такої постановки питання експерт може повністю перекласти свою відповідальність на антиплагіатну програму, хоча в офіційній інструкції Strikeplagiarism.com зазна-

чено: «Метою системи є не декларувати, чи текст був написаний самостійно чи ні, а надати необхідні матеріали для формування думки щодо його оригінальності. Таким чином, звіт подібності повинен завжди перевірятися компетентною особою. Зокрема, *документ не повинен оцінюватися виключно за відсотками коефіцієнтів подібності* (виділення автора – О.Р.). Необхідно перевірити вміст документів: якщо цитування позначені і якщо вони походять з документів, перелічених під посиланням, Strikeplagiarism.com не визнає, який документ був створений першим – той, який аналізується системою, або той, який вважається джерелом» [30].

Отже, аналіз звітів показав, знову ж таки, безпідставну (з погляду боротьби з плагіатом) зосередженість на відсотках збігів. **Немає жодного слова про те, скільки було виявлено робіт із плагіатом чи іншими порушеннями академічної доброчесності.**

Про нездорову фіксацію уваги на відсотках свідчать і деякі наукові роботи на тему плагіату. Так, В. М. Зубов, аналізуючи різні антиплагіатні програми, доходять такого висновку: «Кожен із вищезгаданих сервісів, незважаючи на наявність певних недоліків, дозволяє знаходити плагіат, а значить – може бути корисним для тих авторів, яким не байдужа своя репутація, а отже – зобов'язані самі перевірити текст на плагіат, оскільки не можна виключити вірогідність повного збігу окремих словосполучень і виразів, що часто вживаються, в інших джерелах» [23].

Звідси випливає, що якщо були знайдені *будь-які* збіги (навіть на рівні словосполучень), то може постраждати репутація. Подібні тези формують не тільки некоректне уявлення про процедуру перевірки текстів, а й неврози у науковців (особливо в початківців), які проявляються в постійних хвилюваннях з приводу «правильності» антиплагіатної програми та «правильності» відсотків.

На наш погляд, експерту, аналізуючи тексти на плагіат, варто звертати увагу не на відсотки, а на стиль (змінюється він чи ні, і якщо змінюється, то чому), роботу автора із джерелами та цитатами, опис методів дослідження.

При цитуванні автор може робити помилки свідомо чи випадково. У будь-якому випадку, згідно з нормами це вважається порушенням академічної етики. Звичайно, відрізнити перший випадок від другого – робота експерта. Найбільш типовими помилками цитування є [18]:

- відсутність лапок при використанні текстових фрагментів, що запозичені з інших джерел, за наявності коректного посилання на це джерело;
- посилання на інше джерело;
- неправильне оформлення посилання, що ускладнює пошук джерела;
- помилки у прізвищах авторів, назвах та вихідних даних видань, що ускладнює чи унеможливує пошук джерел та їх опрацювання наукометричними системами.

Відтворення в наукових текстах наведених в іншому джерелі цитат з третіх джерел без зазначення, за яким саме безпосереднім джерелом наведена цитата, є плагіатом. А от чи вважати плагіатом цитування українською мовою іноземних джерел – питання суперечливе. МОН дає таку рекомендацію: «Рішенням проблеми може бути надання вільного перекладу з посиланням на джерело. При цьому грубі помилки перекладу, які викривляють думки авторів оригіналу, все одно можуть розглядатися як самостійні порушення академічної етики. Іншими поширеними варіантами вирішення цієї проблеми є наведення оригінального тексту поряд з перекладом, або наведення у дужках мовою оригіналу окремих слів, переклад яких є неоднозначним» [18].

Експерту також необхідно перевіряти джерела на достовірність, адже посилання можуть вести на вигадані або несправжні джерела інформації. При вивченні цитат і джерел варто звертати увагу на слово «загальновідомо» замість джерела. На нашу думку, така лексика не припустима в наукових текстах взагалі, адже має бути чітке обґрунтування тез

чи посилання на джерела. Проте при суперечливій ситуації – чи вважати коректним таке «посилання» чи ні, – МОН рекомендує брати до уваги таке [1]:

- для кого призначена публікація (текст) – те, що є «загальновідомим» для автора, може не бути таким для пересічного читача;
- чи є принципово доступною інформація про першоджерела: іноді можна знайти десятки ідентичних текстів у джерелах, які очевидно не є оригінальними і авторитетними;
- чи є можливість альтернативної атрибуції автора, наприклад, через зазначення його прізвища без зазначення конкретного джерела (при цьому треба мати на увазі, що подібна атрибуція на основі вторинних джерел може виявитися помилковою).

Автор має право використовувати у своїй роботі фрагменти інших своїх публікацій (якщо це не повтор наукових результатів) без страху, що вони будуть кваліфіковані експертом як **самоплагіат**. Згідно із законом України «Про освіту», самоплагіат – це оприлюднення (частково або повністю) власних раніше опублікованих наукових результатів як нових наукових результатів. Самоплагіат входить до різновиду порушень академічної доброчесності (за тим самим законом), але нормативні документи КПП та КНУ щодо перевірки текстів на наявність плагіату чомусь кваліфікують самоплагіат як вид плагіату.

Під час експертизи робіт варто враховувати, що «поняття самоплагіату **стосується саме наукових результатів, а не будь-яких текстових фрагментів. Вимоги щодо переформулювання текстів при підготовці дисертацій, монографій, наукових статей, кваліфікаційних робіт студентів позбавлені сенсу, оскільки переформулювання не впливає на сутність наукового результату.** ... не є самоплагіатом текстові збіги, що ... стосуються опису стану предметної області та відомих результатів досліджень інших авторів, опису відомих методик досліджень тощо. Такі текстові збіги з власними попередніми результатами автора не потребують посилань на ці публікації чи оформлення відповідних текстових фрагментів як цитат. Більше того, провідні наукові видання і університети світу часто розглядають надмірні посилання на власні публікації як порушення академічної доброчесності з метою штучного підвищення наукометричних показників автора» [17].

Також, визнаючи належність частин тексту до самоплагіату, варто пам'ятати, що деякі видання допускають передрук, а окремі видання навіть можуть передруковувати роботи без відома автора. Не є самоплагіатом також фрагменти ненаукових текстів автора (із медіа, соціальних мереж тощо) [1].

До самоплагіату зараховують агрегування чи доповнення даних – суміщення раніше опублікованих і нових даних без їх поділу з відповідними посиланнями на попередню публікацію [2], тож варто уважно перевіряти наукові результати, на які посиляється (або ні) автор.

У процесі перевірки наукових праць на наявність порушення академічної доброчесності необхідно звернути увагу також і на опис **методів дослідження**. Якщо процедури неможливо реконструювати, повторити, то це можна кваліфікувати як фальсифікацію. «Фальсифікація може стосуватися неповного або свідомо викривленого опису методик дослідження з метою приховування» [1]. Така ситуація може трапитися, якщо не розкрито процес застосування методів дослідження, а назви методів лише перелічені через кому. Або якщо заявлені методи не застосовані (у подальшому тексті їх немає), називаються по-різному без обґрунтування (наприклад, «контент-аналіз» згодом у роботі став «аналізом тексту», що є абсолютно різними способами пізнання).

5. Висновки

На основі проведеного дослідження можна констатувати, що в українському науковому просторі існує зайва надмірна зосередженість, на довідках антиплагіатних програм та відсотках збігів як на (начебто) об'єктивних показниках, що засвідчують наявність або відсутність академічної доброчесності в текстах. Така думка є хибною, що засвідчує аналіз державних нормативних документів, які регулюють питання академічної доброчесності в Україні. Водночас більшість провідних ЗВО країни у своїх внутрішніх документах, що регулюють перевірку текстів на порушення академічної доброчесності, зосереджені на понятті «плагіат» і на відсотках оригінальності, що спотворює уявлення експертів та авторів досліджень про процедуру експертизи та її справді важливі параметри.

Експерту під час перевірки наукових праць варто пам'ятати, що:

1. Уся відповідальність за перевірку роботи лежить на ньому. Тому, якщо є така можливість, варто взяти під контроль весь процес перевірки – від завантаження тексту в програму до написання довідки. Тим паче, що в деяких антиплагіатних програмах зручніше працювати на етапі перевірки, ніж з уже сформованим звітом.

2. Текст необхідно опрацювати повністю. Фрагменти, позначені програмою у будь-який спосіб, потребують особливої уваги, але ігнорувати весь інший текст не можна.

3. Довідка (звіт), автоматично сформована антиплагіатною програмою, не може бути остаточною підставою для прийняття або відхилення роботи. Це лише засіб, допоміжна інформація для експерта.

4. Відсотки збігів також являють собою лише технічну інформацію для експерта, не більше. Показовими є лише граничні показники – занадто високий (90 і більше) та занадто низький (1 і менше) процент. У відмічених програмою фрагментах може бути, а може і не бути порушення академічної доброчесності. Таке порушення може міститися й у фрагментах, які програма ніяк не позначила.

5. Можна використовувати будь-яку антиплагіатну програму, а можна перевіряти текст вручну – шукати підозрілі фрагменти в пошукових онлайн-сервісах, перекладати текст іншими мовами і перевіряти збіги, звертатися до автора з питаннями в разі необхідності тощо.

6. Фрагменти тексту, в яких не повторюється науковий результат автора, не є самоплагіатом.

7. Найбільше уваги варто приділяти стилю (його раптовій зміні), джерелам, цитатам та методам дослідження.

References

1. Ministry of Education and Science of Ukraine (2017), *Expanded Glossary of Terms and Concepts of Article 42 “Academic Integrity” of the Law of Ukraine “On Education”* (September 5, 2017), available at: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/vishcha-osvita/2018/10/25/glyusariy.pdf> (accessed: 25.02.2021)

2. Bakhrushyn, V. & Nikolaiev, E. (Eds.) (2019), *Methodical Recommendations For Institutions of Higher Education in Support of the Principles of Academic Integrity*, Project of Promotion of Academic Integrity in Ukraine, 41 p.

3. Ryzhko, O.M. (2017), *Plagiarism in Socio-Communicative Dimension of the Beginning of the XXI Century: the Nature of Phenomenon and the History of Fight*, Dr. diss. (soc. com.), Institute of Journalism, Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, 438 p.

4. Brus, I.I. (2014), “Ukrainian science needs “revolution” in the fight against plagiarism”, *Naukovyi Visnyk Khersonskoho Derzhavnoho Universytetu. Seriya: Yurydychni Nauky*

[*Scientific Bulletin of Kherson State University. Series: Juridical Sciences*], no. 2, vol. 1, pp. 164–167.

5. Hrabovska, H.M. & Zuieva, V.O. (2015), “To the question of definition of plagiarism”, *Yurydychnyi Visnyk [Legal Bulletin]*, no. 4 (37), pp. 104–107.

6. Kyryliuk, A.V. (2012), “Attitudes to plagiarism at different times”, *Actual Problems of State and Law: a Collection of Scientific Works*, in Kivalov, S.V. (Ed.), no. 64, Yurydychna literatura, Odesa, pp. 267–273.

7. Kovalenko, T. (2014), “Plagiarism: types and responsibilities”, *Teoriia ta Praktyka Intel'ektualnoi Vlasnosti [Theory and Practice of Intellectual Property]*, no. 4, pp. 35–40.

8. Petrenko, V.S. (2012), “The concept and types of plagiarism”, *Chasopys Tsyvilystyky [Journal of Civil Law]*, no. 14, pp. 128-131.

9. Official Bulletin of Verkhovna Rada (2017), *Law of Ukraine “On Education”*, no. 38-39, p. 380, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19> (accessed: 25.02.2021)

10. Ryzhko, O.M. (2016), “Types of plagiarism: features of perception”, *Proceedings of All-Ukrainian Scientific-Practical Conference “Perspective Directions of Research of the Ukrainian Media Content: Fundamental and Applied Aspects”*, in Rizun, V. (Ed.), Institute of Journalism, Kyiv, pp. 125–131.

11. Lozynskiy, A.-L. R. (2015), “Compilation in literature: the forms of implementation and the problem of plagiarism”, *Polihrafiia i Vydavnycha Sprava [Printing and Publishing]*, no. 1(69), pp. 149-154, available at: <http://pvs.uad.lviv.ua/static/media/1-69/18.pdf> (accessed: 25/02/2021).

12. Academic Council of Taras Shevchenko National University of Kyiv (2020), *Regulations on the system of detection and prevention of academic plagiarism at Taras Shevchenko National University of Kyiv*, available at: <http://senate.univ.kiev.ua/?p=1352> (accessed: 25.02.2021)

13. Educational Process in Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute [Website] (2020), *Regulations on the system of prevention of academic plagiarism at the National Technical University of Ukraine “Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute”*, Appendix 1 to the Order dated from 25.02.2020 № 1/76, available at: <https://osvita.kpi.ua/node/47> (accessed: 25.02.2021).

14. Official Bulletin of Verkhovna Rada (2014), *Law of Ukraine “On Higher Education”*, № 37-38, Article 2004, available at: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1556-18> (accessed: 23.04.2021).

15. National Agency for Higher Education Quality Assurance (Ukraine) (2019), *Recommendations for higher education institutions on development and implementation of a university system on academic integrity assurance*, available at: <https://naqa.gov.ua/%d1%80%d1%96%d1%88%d0%b5%d0%bd%d0%bd%d1%8f-%d1%96-%d0%bf%d0%be%d0%bb%d0%be%d0%b6%d0%b5%d0%bd%d0%bd%d1%8f/> (accessed: 25/02/2021).

16. Osvita.ua (2017), *Letter of the Ministry of Education and Science of Ukraine “On assurance of academic integrity in higher education institutions”*, № 1/9-565 dated from 26 October 2017, available at: https://osvita.ua/legislation/Vishya_osvita/57798/ (accessed: 25.02.2021).

17. Ministry of Education and Science of Ukraine (2020), *Letter of the Ministry of Education and Science of Ukraine “To the question of avoidance of problems and errors in the practice of academic integrity assurance”*, № 1/9-263 dated from 20 May 2020, available at: <https://mon.gov.ua/ua/npa/do-pitannya-uniknennya-problem-i-pomilok-u-praktikah-zabezpechennya-akademichnoyi-dobrochesnosti> (accessed: 25.02.2021).

18. The Verkhovna Rada of Ukraine. Official web portal of the Parliament of Ukraine (2018), *Letter on recommendations on academic integrity for higher education institutions*, №

1/9-650 dated from 23 October 2018, available: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v-650729-18#Text> (accessed: 25.02.2021).

19. Center for International Projects “Euroeducation” (2020), *Independent evaluation of universities: academic rating “TOP-200 Ukraine 2020”*, available at: <http://www.euroosvita.net/index.php/?category=1&id=6556> (accessed: 25/02/2021).

20. National University “Lviv Polytechnic” (2020), *Regulations of checking for academic plagiarism of students’ qualification works, manuscripts of dissertations and monographs, manuscripts of articles submitted for publication in periodicals at the university*, available at: <https://lpnu.ua/sites/default/files/2020/pages/2033/svo0314reglamentpervirkynaakademichnyyplagiat.pdf> (accessed: 25.02.2021).

21. V.N. Karazin Kharkiv National University (2020), *On approval of the procedure for checking qualification works, scientific papers and educational editions on availability of borrowings from other documents*, available at: <https://www.univer.kharkov.ua/docs/work/poriadok-provedennia-pervirky.pdf> (accessed: 25/02/2021).

22. Sumy State University [Website] (2019), *Methodical instruction on checking academic texts for text borrowings (version 02)*, available at: <https://normative.sumdu.edu.ua/?task=getfile&tmpl=component&id=a629d359-964f-e911-b41d-001a4be6d04a&kind=1> (accessed: 25.02.2021).

23. Zub, V.M. (2014), “Plagiarism: its varieties and countermeasures”, *Bibliotekoznavstvo. Dokumentoznavstvo. Informolohiia [Library Science. Documentation. Informology]*, № 4, pp. 86-90, available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/bdi_2014_4_16 (accessed: 25.02.2021).

24. Mykhailovskyi, Yu.B. (2013), “Anti-Plagiarism System as a tool to prevent plagiarism in educational and scientific activities”, *Visnyk Khmelnytskoho Natsionalnoho Universytetu. Serii: Tekhnichni Nauky [Bulletin of Khmelnytsky National University. Series: Technical Sciences]*, № 3, pp. 162-168.

25. Ministry of Education and Science of Ukraine (2018), *Methodological recommendations for higher education institutions to support the principles of academic integrity*, available at: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/vishchaosvita/2018/10/25/recomendatsii.pdf> (accessed: 25.02.2021).

26. Lektsii.org (2021), *Pearson’s correlation coefficient*, available at: <https://lektsii.org/3-140259.html> (accessed: 29.02.2021).

27. Math.semestr.ru (2021), *Chaddock’s scale*, available at: <http://math.semestr.ru/corel/cheddok.php> (accessed: 29.02.2021).

28. Taras Shevchenko National University of Kyiv (2020), *Report of Leonid Vasyliovych Huberskyi, the Rector of Taras Shevchenko National University of Kyiv in 2020*, available at: <https://knu.ua/pdfs/zvit/zvit-rektora-2020.pdf> (accessed: 29.02.2021).

29. V.N. Karazin Kharkiv National University (2020), *Report of the Rector, Professor V.S. Bakirov on the results of work in 2020*, available at: https://www.univer.kharkov.ua/docs/work/zvit_rektor_2020.pdf (accessed: 29.02.2021).

30. Strikeplagiarism.com (2021), *Manual for interpreting the report on text similarity in anti-plagiarism system*, Sumy State University, available at: https://library.sumdu.edu.ua/images/FTP_materials/Strikeplagiarism_com_UA_Similarity_Report_Interpretation_guide.pdf (accessed: 30.03.2021).

Submitted 06.04.2021

Список літератури

1. Міністерства освіти і науки України. Розширений глосарій термінів та понять ст. 42 «Академічна доброчесність» Закону України «Про освіту» (від 5 вересня 2017 р.). URL:

<https://mon.gov.ua/storage/app/media/vishcha-osvita/2018/10/25/glyusariy.pdf> (дата звернення: 25.02.2021)

2. Методичні рекомендації для закладів вищої освіти з підтримки принципів академічної доброчесності / упоряд.: В. Бахрушин, Є. Ніколаєв. Проект сприяння академічній доброчесності в Україні, 2019. 41 с.

3. Рижко О. М. Плагіат у соціальнокомунікаційному вимірі початку XXI століття: природа явища та історія боротьби : дис. на здобуття наук. ступеня докт. наук з соц. комун.: [спец.] 27.00.01 «Теорія та історія соціальних комунікацій» / Інститут журналістики КНУ імені Тараса Шевченка. Київ, 2017. 438 с.

4. Брус І. І. Українська наука потребує «революції» у боротьбі з плагіатом // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Юридичні науки, 2014, Вип. 2, Т. 1. С. 164–167.

5. Грабовська Г. М., Зуєва В. О. До питання визначення плагіату // Юридичний вісник. 2015. № 4 (37). С. 104–107.

6. Кирилюк А. В. Відношення до плагіату в різні часи // Актуальні проблеми держави і права : зб. наук. праць. Вип. 64 / редкол. : С. В. Ківалов (голова ред.) та ін., відп. за вип. В. М. Дрьомін. Одеса: Юридична літ-ра, 2012. С. 267–273.

7. Коваленко Т. Плагіат: види та відповідальність // Теорія і практика інтелектуальної власності, 2014. № 4. С. 35–40.

8. Петренко В. С. Поняття та види плагіату // Часопис цивілістики. 2012. Вип. 14. С. 128–131.

9. Закон України «Про освіту». Відомості Верховної Ради (ВВР). 2017. № 38-39. с.380. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>. (дата звернення: 25.02.2021)

10. Рижко О. М. Види плагіату: особливості сприйняття // «Перспективні напрямки дослідження українського медійного контенту: фундаментальні та прикладні аспекти» : матеріали всеукраїнської науково-практичної конференції / наук. ред. В. Різун. Київ : Інститут журналістики, 2016. С. 125–131.

11. Лозинський А.-Л. Р. Компіляція у літературі: форми реалізації та проблема плагіату// Поліграфія та видавнича справа 2015. №1(69). С. 149-154. URL : <http://pvs.uad.lviv.ua/static/media/1-69/18.pdf> (дата звернення: 25.02.2021)

12. Положення про систему виявлення та запобігання академічному плагіату у Київському національному університеті імені Тараса Шевченка // Вчена рада Київського національного університету імені Тараса Шевченка. URL: <http://senate.univ.kiev.ua/?p=1352> (дата звернення: 25.02.2021)

13. Положення про систему запобігання академічному плагіату в Національному технічному університеті України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського» (Додаток 1 до наказу від 25.02.2020 № 1/76) // Освітній процес в КПІ ім.Ігоря Сікорського. URL: <https://osvita.kpi.ua/node/47> (дата звернення: 25.02.2021).

14. Закон України «Про вищу освіту»: Відомості Верховної Ради (ВВР). 2014. № 37-38. с. 2004. URL : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1556-18> (дата звернення: 23.04.2021)

15. Рекомендації для закладів вищої освіти щодо розробки та впровадження університетської системи забезпечення академічної доброчесності // Національне агентство із забезпечення якості вищої освіти. URL: <https://naqa.gov.ua/%d1%80%d1%96%d1%88%d0%b5%d0%bd%d0%bd%d1%8f-%d1%96-%d0%bf%d0%be%d0%bb%d0%be%d0%b6%d0%b5%d0%bd%d0%bd%d1%8f/> (дата звернення: 25.02.2021)

16. Щодо забезпечення академічної доброчесності у закладах вищої освіти. Лист МОН № 1/9-565 від 26.10.17 року. URL: https://osvita.ua/legislation/Vishya_osvita/57798/. (дата звернення: 25.02.2021)

17. До питання уникнення проблем і помилок у практиках забезпечення академічної доброчесності. Лист МОН України № 1/9-263 від 20.05.2020 року. // Міністерство освіти і науки України. URL: <https://mon.gov.ua/ua/npa/do-pitannya-uniknennya-problem-i-pomilok-u-praktikah-zabezpechennya-akademichnoyi-dobrochesnosti> (дата звернення: 25.02.2021).

18. Лист щодо рекомендацій з академічної доброчесності для закладів вищої освіти № 1/9-650 від 23.10.2018 // Верховна Рада України. Офіційний вебпортал парламенту України URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v-650729-18#Text> (дата звернення: 25.02.2021)

19. Незалежне оцінювання університетів: академічний рейтинг «ТОП-200 Україна 2020» // Центр міжнародних проєктів «Євроосвіта». URL: <http://www.euroosvita.net/index.php/?category=1&id=6556> (дата звернення: 25.02.2021)

20. Регламент перевірки на академічний плагіат кваліфікаційних робіт студентів, рукописів дисертацій та монографій, рукописів статей, поданих до публікування у періодичних наукових виданнях, в університеті // Національний університет «Львівська політехніка». URL: <https://lpnu.ua/sites/default/files/2020/pages/2033/svo0314reglamentpervirkynaakademichnyuuplagi.at.pdf> (дата звернення: 25.02.2021)

21. Про затвердження «Порядку проведення перевірки кваліфікаційних робіт, наукових праць та навчальних видань щодо наявності запозичень з інших документів» // Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна. URL: <https://www.univer.kharkov.ua/docs/work/poriadok-provedennia-perevirky.pdf> (дата звернення: 25.02.2021)

22. Методична інструкція щодо перевірки академічних текстів на наявність текстових запозичень (версія 02) // Сумський державний університет. URL: <https://normative.sumdu.edu.ua/?task=getfile&tmpl=component&id=a629d359-964f-e911-b41d-001a4be6d04a&kind=1> (дата звернення: 25.02.2021)

23. Зуб В. М. Плагіат: його різновиди та заходи протидії // Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія. 2014. № 4. С. 86-90. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/bdi_2014_4_16. (дата звернення: 25.02.2021)

24. Михайловський Ю.Б., Система Anti-Plagiarism як інструмент запобігання плагіату в навчальній та науковій діяльності // Вісник Хмельницького національного університету. Серія: Технічні науки. 2013. № 3. С. 162–168.

25. Методичні рекомендації для закладів вищої освіти з підтримки принципів академічної доброчесності // Міністерство освіти і науки України. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/vishcha-osvita/2018/10/25/recomendatsii.pdf> (дата звернення: 25.02.2021).

26. Коефіцієнт кореляції Пірсона. URL: <https://lektsii.org/3-140259.html>. (дата звернення: 29.02.2021).

27. Шкала Чеддока. URL: <http://math.semestr.ru/corel/cheddok.php>. (дата звернення: 29.02.2021).

28. Звіт ректора Київського національного університету імені Тараса Шевченка Губерського Леоніда Васильовича за 2020 рік. // Київський національний університет імені Тараса Шевченка. URL: <https://knu.ua/pdfs/zvit/zvit-rektora-2020.pdf>. (дата звернення: 29.02.2021).

29. Звіт ректора, професора В. С. Бакірова про результати роботи у 2020 році // Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна. URL: https://www.univer.kharkov.ua/docs/work/zvit_rektor_2020.pdf. (дата звернення: 29.02.2021).

30. Strikeplagiarism.com. Інструкція для інтерпретації звіту подібності у антиплагіатній системі // Сумський державний університет. URL: https://library.sumdu.edu.ua/images/FTP_materials/Strikeplagiarism_com_UA_Similarity_Report_Interpretation_guide.pdf. (дата звернення: 30.03.2021).

Надійшла до редколегії 06.04.2021

IN THE SYSTEM OF SOCIAL COMMUNICATIONS

<https://doi.org/10.17721/2522-1272.2021.78.2>

UDC 007:004.738.5:316.776.23

**Mass Emotions in Social Communication
as a Resource for Strengthening Mass Media Impact**

Alevtyna Demutska,

*PhD. (Social Communications), Assistant
Institute of Journalism, Taras Shevchenko National University of Kyiv,
36/1 Illienka St., Kyiv, 04119, Ukraine*

Corresponding author's e-mail address: beletzkaya-f@foxtrot.ua

ABSTRACT

Current research on the issues of social communications pay little attention to the problem of mass emotions, despite the effect of “implicit presence” of this phenomenon in social communications. Characterizing the crowd and mass audience, the author’s previous researches show the important role of mass emotions as a tool that unites people in social communications, induces a centrifugal force that reformats “collective soul” of the audience to the state of “public opinion” through communication apperception. The objective of the study is to determine the tools of the process of the audience’ emotional massification and the mechanisms of explicit or implicit provocation of mass emotional outbursts through mass media impact. The methods of observation, description, comparison, generalization were used to achieve the goal. The method of observation was used to select material for the analysis of social phenomena, where it was potentially possible to state the media impact on the audience. The method of description was used to characterize the trends and features of increasing impacts on the audience at the peak of political discourses. The main results and conclusions of the study is the existence of cause and effect relationship of mass emotions in social communications, their interaction with mass information, mass interpretation, which confirm the threefold nature of modern social communication.

KEYWORDS: social communication; mass information; mass emotions; mass media impact.

УДК 007:004.738.5:316.776.23

Масові емоції в соціальних комунікаціях як результат масовоінформаційного впливу

Демуцька Алевтина Володимирівна, Інститут журналістики Київського національного університету імені Тараса Шевченка, кандидат наук із соціальних комунікацій.

Резюме

У сучасних дослідженнях з проблем соціальних комунікацій замало інтересу до проблематики масових емоцій, незважаючи на ефект «неявної присутності» цього явища в соціальних комунікаціях.

У попередніх розробках автора, характеризуючи натовп та масову аудиторію, показано вагому роль масових емоцій як інструменту, що об'єднує людей у соціальних комунікаціях, має відцентрову силу, що переформатовує шляхом комунікаційної апперцепції «колективну душу» аудиторії до стану «громадська думка». Мета дослідження - визначити інструменти процесу емоційної масовізації аудиторії та механізми явного чи неявного провокування масовоемоційних вибухів через масовоінформаційний вплив.

Методи, що були застосовні під час дослідження для досягнення мети, – спостереження, опис, порівняння, узагальнення. Методом спостереження відбирався матеріал для аналізу суспільних явищ, де потенційно можна було констатувати масовоінформаційний вплив на аудиторію. Метод опису був застосований для характеристики тенденцій та особливостей посилення впливів на аудиторію в моменти кульмінації політичних дискурсів.

Головні результати та висновки дослідження – наявність причинно-наслідкових зв'язків масових емоцій у соціальних комунікаціях, їх взаємодія з масовою інформацією, з масовою інтерпретацією, що підтверджує природу триєдиної сучасної соціальної комунікації.

Ключові слова: соціальна комунікація; масова інформація; масові емоції; масовоінформаційний вплив.

Демуцкая А.В. Массовые эмоции в социальных коммуникациях как ресурс усиления масовоинформационного влияния

В современных исследованиях проблем социальных коммуникаций мало интереса к проблематике массовых эмоций, несмотря на эффект «неявного присутствия» этого явления в социальных коммуникациях.

В предыдущих разработках автора, характеризующих толпу и массовую аудиторию, показано важную роль массовых эмоций как инструмента, который объединяет людей в социальных коммуникациях, имеет центробежную силу, переформатирует путем коммуникационной апперцепции «коллективную душу» аудитории до состояния «общественное мнение». Цель исследования - определить инструменты процесса эмоциональной масовизации аудитории и механизмы явного или неявного провоцирования масовоэмоциональных взрывов через масовоинформационное влияние.

Методы, которые были применимы в ходе исследования для достижения цели, - наблюдение, описание, сравнение, обобщение. Методом наблюдения отбирался материал для анализа общественных явлений, где потенциально можно было констатировать масовоинформационное влияние на аудиторию. Метод описания был применен для характеристи-

ки тенденций и особенностей усиления воздействия на аудиторию в моменты кульминации политических дискурсов.

Главные результаты и выводы исследования - наличие причинно-следственных связей массовых эмоций в социальных коммуникациях, их взаимодействие с массовой информацией, с массовой интерпретацией, что подтверждает природу триединой современной социальной коммуникации.

Ключевые слова: социальные коммуникации; массовая информация; массовые эмоции; масовоинформационное влияние.

1. Вступ

Наукові розробки українських теоретиків масової комунікації – В. Різуна, А. Москаленка, В. Іванова, Г. Почепцова, В. Здоровеги, В. Демченка, В. Владимірова висвітлюють та систематизують основні якості суб'єкта їх наукового інтересу – сучасних соціальних комунікацій. Актуальність вивчення природи соціальних комунікацій зумовлена сучасним станом інформаційного суспільства. Високий рівень діджиталізації, коли кожен учасник соціальної комунікації може висловити свою думку з будь-якого приводу у будь-який момент, а висловлене швидко стає доступним масовій аудиторії; доступність та відкритість індивідуума до комунікаційних технологій, масовий вкид дезінформації в інформаційний простір, відсутність культури верифікації інформації та невисока якість інструментів верифікації інформації, а ще низька інформаційна грамотність аудиторії стали ознакою цього етапу інформаційної епохи. Постає питання про наявність нової природи соціальних комунікацій та необхідність подальших наукових розвідок щодо цього.

Спеціалістам із соціальних комунікацій, практикам-медійникам, технологам-комунікаторам та й просто індивідуумам-учасникам потрібні нові знання про нову природу соціальних комунікацій, що дадуть розуміння змін, що відбулися, розкриють нові тенденції омасовлення аудиторії за допомогою нових інструментів.

«Під соціальними комунікаціями треба розуміти таку систему соціальної взаємодії, яка включає визначені шляхи, способи, засоби, принципи встановлення та підтримання контактів на основі професійно-технологічної діяльності, що спрямована на розробку, провадження, організацію, удосконалення, модернізацію відносин у суспільстві, які складаються між різними соціальними інститутами», – це базове загальноприйняте визначення соціальних комунікацій українського вченого В. Різуна [1]. На його думку, ці відносини утворюються за законами спілкування між групами ініціаторів спілкування та соціальними групами аудиторії та «передбачають використання наукових знань про спілкування та про все, що використовується для організації суспільнокомунікаційної справи». Останній термін передбачає наявність соціальноінженерного вчення про налагодження комунікаційного процесу «для забезпечення суспільного зв'язку та впливу на суспільство» [1].

Тому важливою є задача створити наукову теорію масових емоцій у сфері соціальних комунікацій та взагалі дослідити масові емоції як сферу функціонування соціальних комунікацій.

Сфера соціальних комунікацій є сферою появи-поширення емоційних реакцій і на інформацію, і на її інтерпретацію як в індивідуальному вимірі (один читач перед монітором комп'ютера з новинами), так й у масовому (користувачі групи в соціальній мережі). Соціальні комунікації сучасного інформаційного суспільства демонструють тренди, коли масові емоції як частина соціальнокомунікаційного простору стають інструментом поси-

лення масовоінформаційного впливу на аудиторію, а також управлінським впливовим або навіть маніпулятивним ресурсом по відношенню до громадської думки та масової свідомості. При цьому масові емоції, як й індивідуальні, є керованими, і тому вони часто стають інструментом реалізації раціонального задуму комунікатора та інструментом формування громадських настроїв. Явище «емоції суспільства» знаходимо у повідомленні офісу Президента України в 2019 р.: «Процес взаємного звільнення утримуваних осіб триває. Інформація про його завершення не відповідає дійсності. Вже не вперше ми бачимо інформаційний хаос, спричинений посиленням на непідтверджену інформацію та численні «джерела». Ми закликаємо розуміти наслідки дезінформації: це гра з емоціями суспільства. Коли взаємне звільнення утримуваних осіб завершиться, Офіс президента повідомить про це на офіційних каналах», – йдеться у повідомленні в мережі Facebook [2]. Усвідомлюючи, що таке повідомлення є частиною інформаційної роботи Офісу президента України та продуктом реалізації інформаційної політики держави, а процес дезінформації, який констатує автор повідомлення, є явищем соціальних комунікацій між соціальними групами, можна припустити, що мова йде про констатацію факту на офіційному рівні: масові емоції присутні у складі соціальних комунікацій, з якими працюють опоненти української влади – прагматичні комунікатори.

Таким чином, у сучасній науці склалася ситуація, що цілісної теорії масових емоцій як складової частини теорії соціальних комунікацій немає, хоча існує масив знань про це у філософів, психологів, соціальних психологів, а практичні приклади регулярно з'являються в сучасному інформаційному суспільстві.

Мета дослідження визначити інструменти процесу емоційної масовізації аудиторії та механізми явного чи неявного провокування масовоемоційних вибухів через масовоінформаційний вплив.

Відправною точкою дослідження масових емоцій може бути таке авторське визначення терміна «масові емоції у соціальних комунікаціях»: масові емоції є чуттєвою реакцією великих мас людей на появу соціально значимої інформації. Обов'язковою умовою появи масової емоції у соціальних комунікаціях є масовоінформаційний вплив на масову аудиторію.

2. Методи дослідження

Методи, що були застосовні під час дослідження масових емоцій у соціальних комунікаціях як результату посилення масовоінформаційного впливу на аудиторію – метод функціонально-прагматичного аналізу, метод моніторингу медіа, метод контент-аналізу та метод ідентифікації: розмежування власне нейтральної та емоційно забарвленої лексики здійснюється на основі інтуїції та шляхом ідентифікації гедоністичним методом Додона.

Методом спостереження відбирався фактичний матеріал для аналізу суспільних явищ, де наявне явище масовоінформаційного впливу на аудиторію.

Метод опису був застосований для характеристики тенденцій та особливостей посилення впливів на аудиторію в моменти кульмінації політичних дискурсів.

Методи порівняння та узагальнення стали в нагоді при формуванні висновків дослідження щодо результатів впливу масових емоцій на аудиторію різних політичних дискурсів та досягнення їх ініціаторами власних прагматичних цілей.

3. Теоретичне підґрунтя

Ще у праці давньогрецького філософа Платона «Держава» йдеться про роль пристрастей у так званому «тиранічному устрої» держави: оскільки держава базується на трьох станах, то і в душі кожної окремої людини можна розрізнити три початки. «Один початок

– це те, за допомогою чого людина пізнає, другий – за допомогою якого він розпікається, третій ... ми назвали «той, що жадає» – через надзвичайну сили прагнень до їжі, питва, до любовних утіх і всього того, що з цим пов'язано [3]. Внутрішню енергію індивідуума, що розпалює емоцію та почуття, філософ прямо не називає індивідуальною емоцією, описуючи його як дію – «розпікається».

Інший філософ – англієць Т. Гоббс у філософській праці «Левіафан» був ближчим до соціальних комунікацій, коли говорив «про внутрішні початки довільних рухів, що зазвичай називаються пристрастями, і про розмови, за допомогою яких вони виражаються» [4]. Як бачимо, до індивідуальних емоцій – «пристрастей» вже додано розмови – мовленнєві акти «комунікації».

Предметно про роль емоцій у соціальних комунікаціях вперше говорили дослідники соціальної психології. Г. Тард [5], Г. Лебон [6] та їх сучасники вперше поставили питання про масовість емоційних станів суспільства, про надзвичайну поширеність практик управління масовими емоціями, а через них – натовпами та народами.

У сучасній вітчизняній школі соціальних комунікацій аксіомою є те, що комунікаційні технології працюють на те, щоб забезпечувати вплив на масу, масову свідомість, громадську або суспільну думку. Причому вчені бачать стовідсоткову кореляцію понять вплив та спілкування: «Сильний вплив – це добре організоване спілкування, слабкий вплив – це слабо організоване спілкування, тобто спілкування, яке майже не відбувається. Слабко впливати на людей означає не більше, ніж невміння добре говорити, щоб забезпечувати порозуміння», – йдеться в концептуальній моделі масової комунікації, що належить науковій школі Інституту журналістики Київського національного університету імені Тараса Шевченка [7].

4. Результати і обговорення

У ХХ ст. з появою телевізійних технологій чіткіше проявилася потреба досліджувати вплив спілкування через інформування для дієвих практик управління масами. Масові виміри індивідуальних переживань, почуттів, емоційності дедалі частіше ставали чинниками управління громадською думкою через телеекран. Яскравим прикладом такого впливу індивідуальних емоцій на масову аудиторію з прагматичною метою є вплив телебачення та телевізійне інформування як інструменту пропаганди на прикладі КНДР та Росії. Центральне телебачення Північної Кореї (провідних телеканалів тут всього чотири) дало цікавий досвід роботи з масовою аудиторією через емоції ведучих новин. Візуально диктори, що читають новини, виглядають тут як під копірку – практично однакові зачіски і костюми. «Вдихнути в них індивідуальність міг хіба що колір костюма і інтонації», – прийшов до висновку американський професор Брайан Майерс, який працює в південно-корейському університеті Донгсу в Пусані і вивчав пропаганду КНДР. «Наприклад, коли ведучі вихваляють лідера нації, вони використовують високий голос, що коливається. Для погоди використовується пояснювальний тон, а для спірних новин – природний. Коли мова заходить про Захід, мова ведучого наповнюється ненавистю і набуває викривального тону. Подібна система інтонацій діє і на сучасному російському телебаченні» [8]. У цих випадках емоція ведучих системно супроводжувала інформування та ставала елементом емоційного зараження – передачі емоційно-збудливих станів від комунікатора до членів маси, яка відбувається на психофізіологічному рівні контактів паралельно із поняттєвим впливом [7].

З тотальною інтернетизацією соціальних комунікацій на зміну диктору телебачення як інструменту інформаційного впливу прийшов символ системи емоджі: смайл, лайк чи дизлайк. Їх знає кожен користувач мережі інтернет, а інтернет пізнав вподобання користувача, його світогляд, зчитуючи його індивідуальність по цих символах. Оскільки у кожної людини є індивідуальні емоції, то програми психометрії за лайками/дизлайками

вираховували інформацію про особу, її звички і стереотипи, індивідуальні схильності, збираючи все це в базу персональних даних кожного з користувачів. Новий інструментарій у вигляді мікротаргетинга у соцмережах дає змогу надсилати потрібним користувачам індивідуалізовані послання. Ефективне омасовлення аудиторії емоцією стало можливим саме з появою соцмереж, популярністю лайків/дизлайків як маркерів індивідуальних емоцій та мікротаргетингу при доставці інформації користувачам для забезпечення єдності їх поглядів на ту чи іншу подію.

«Там, де маси людей повинні взаємодіяти в умовах непередбачуваного і вибухонебезпечного середовища, необхідно забезпечити єдність і гнучкість на тлі відсутності реального згоди. Це і робить символ. Він затемнює особисті наміри, нейтралізує дискримінацію та екранує особисті цілі. Він сковує особистість і в той же час надзвичайно загострює наміри групи і згуртовує її. У стані кризи ніщо інше не може так згуртувати групу для досягнення певної мети. Символ мобілізує масу і демобілізує особистість», – визначив роль інтернету, соціальної мережі У. Липман [9, с. 210]. Відтепер на індивідуальних емоціях грають не письменники-поети, не композитори-музиканти, і навіть не рекламисти-публіцисти, а політологи та політтехнологи, забезпечуючи омасовлення аудиторії.

12 грудня 2016 р. Д. Трамп написав, що витрати на розробку і виробництво нових бойових літаків F-35 вийшли за рамки розумного, і після інавгурації влада заощадить мільярди доларів на військових та інших державних закупівлях [10]. Це спричинило справжню паніку на фондовому ринку. Одне повідомлення Д. Трампа довжиною в 140 символів зменшило капіталізацію компанії Lockheed Martin на чотири мільярди доларів. Тобто кожен написаний політиком символ коштував акціонерам приблизно 28 млн. доларів.

Масові емоції в соціальних комунікаціях починаються з індивідуальної емоції, розтиражованої за допомогою медіа (масовоінформаційної діяльності), та й складаються у масу теж з індивідуальних переживань тисяч та мільйонів учасників соціальної комунікації. Ця єдність є вкрай складною, надзвичайно рухомою у часі й просторі, великою й універсальною у своїй одностайності та, водночас, може подрібнюватися на безліч фрагментів за інтересами, інтелектом, за ступенем емоційного реагування, за векторами переживань, за швидкістю реагування на інформацію, за способом отримання інформації, мірою довіри до джерела інформації тощо. Тут доречно процитувати В. Владимірова: «Масова свідомість складається з безлічі мінливих думок, вони інтегруються з таких, що панують у суспільстві та протистоять їм, і за змістом, і за окремими віковими, статевими прошарками суспільства, і за регіонами» [10, с. 19].

Доцільно довести припущення, що інформація породжує масову інформацію, а остання стає збудником індивідуальних емоцій, демонструючи приклади з'єднання в причинно-наслідковий логічно обґрунтований ланцюжок появи масових емоцій. Для цього проведено дослідження емоційності ряду новин у Facebook у жовтні 2018 р. (вибірка – ТОП-10 новинних сайтів за рейтингом Інтернет Асоціації України) [11]. Було досліджено емоційний складник в інформаційному продукті досліджуваних вітчизняних новинних інтернет-медіа напередодні старту передвиборчої президентської кампанії 2019 р., а також якість зворотного зв'язку аудиторії, отриманого через сторінки у соціальній мережі Facebook. Вибірку склали такі новинні онлайн-медіа України: segodnya.ua, obozrevatel.com, 24tv.ua, tsn.ua, znaj.ua, rbc.ua, strana.ua, politeka.net, facenews.ua та upian.net. Вибір носіїв інформації зумовлений тим, що для 42% українців саме інтернет є ключовим джерелом інформації [12]. На початку комунікаційного ланцюга подій був інформаційний продукт – новина про О.Марченко, про лист журналістів каналу 1+1 проти її участі в шоу. Новина стала топовою у жовтні 2018 р. (її надрукували всі ТОП-10 інтернет-сайтів з рейтингу популярних новинних ресурсів). Масовоінформаційний вплив продовжився у соціальних мережах й продемонстрував емоційну реакцію аудиторії. Дос-

лідження показало, що надаючи новинні послуги, деякі суб'єкти медіакомунікації використовують емоційний контент під час інформування, маскуючи комунікаційні техніки, що суперечить новинним журналістським стандартам.

Mc Dougall у своїй книзі «The Group Mind» так пояснює гуртування простих мас та основні факти колективної психології у соціальних комунікаціях: «Для того, щоб з випадково присутніх учасників людського натовпу утворилося щось на кшталт маси в психологічному сенсі, необхідною умовою є деяка спільність індивідів один з одним: загальний інтерес до об'єкта, однорідне почуття у певній ситуації і (я сказав би, внаслідок цього) певна здатність впливати один на одного. Чим сильніше ця спільність, тим легше утворюється з окремих людей психологічна маса і тим яскравіше проявляється демонстрація масової душі» [13]. Тому логічно припустити, що масова душа – явище соціальних комунікацій, точніше прояв її нової природи у часи інформаційного діджитал-суспільства. Те, що на початку ХХ ст. Mc Dougall назвав масовою душею, ми у контексті третього десятиліття ХХІ ст. називаємо масовими емоціями у сфері соціальних комунікацій. І можна констатувати, що драйвером масових емоцій є масовоінформаційний вплив на аудиторію.

А сучасна практика соціальних комунікацій знає систему прийомів збудження масових емоцій, наприклад, прийом негативізації подій. Україна як держава це відчула, коли з 2014 р. російські телеканали почали посилено негативізувати події в Україні для своїх телеглядачів.

Для цих описів Росія скористалася тим, що можна позначити як семіотичне перейменування об'єктів, тобто реальні позначення замінялися на нові, які створювали негативну картинку: влада стала хунтою, збройні сили – карателями і м'ясниками і под. Нейтральні значення замінялися на негативні, позитивні на нейтральні, а негативні на наднегативні.

З боку російських медіа негативізації підлягає і опис ситуації на Заході. Проведений аналіз показав, наприклад, шість типів негативу портретування Європи на російському телебаченні: хахи життя – 22%, загніває Європа – 22%, протести – 19%, тероризм – 12%, криза з біженцями – 8%, санкції – 6%, інше – 12% [14].

Те, що нову природу соціальних комунікацій вже констатують у світових бізнес-колах, свідчать спроби мінімізації ефекту від переходу індивідуальних емоцій у масові. Прикладом може бути таке повідомлення Bloomberg: «У США компанії обмежують доступ користувачів до інформації під приводом боротьби з “ненавистю в інтернеті”, критерії якої розмиті, якщо взагалі є» [15]. Видання зазначає, що рішення про блокування приймають не державні бюрократії, а корпорації. А вже у 2021 р. на тлі «безпрецедентною жорстокою ситуації в Вашингтоні» (штурм Капітолію) Твіттер заблокував особистий аккаунт чинного президента США Дональда Трампа. Можливо, корпорації усвідомили: масові емоції, підсилені масовоінформаційним впливом, є передумовою соціальних змін і почали продукувати запобіжники такому впливові.

«Багато політиків як музиканти: вони грають на людських емоціях і біохімічній системі. Політик виголошує промову, і вся країна охоплена страхом. Політик публікує “твіт”, і – вибух гніву. Не думаю, що варто давати цим “музикантам” найдосконаліші інструменти і тим більше довіряти життя у Всесвіті», – сказав на Всесвітньому економічному форумі в Давосі ізраїльський історик-медієвіст Юваль Ной Харари, автор книг «Sapiens: Коротка історія людства» і «Homo Deus: Коротка історія завтрашнього дня» [16]. Вчений вважає, що «інформація так важлива, тому що ми досягли точки, коли можемо “зламувати” не тільки комп'ютери, але і людський організм, прогнозувати бажання, маніпулювати емоціями, приймати рішення за когось. Для цього потрібні дві речі: велика обчислювальна потужність і величезний обсяг даних, зокрема біометричних. До сьогоднішнього дня ні у кого не було цих інгредієнтів для “злomu” людства. Навіть іспанська інквізиція або КДБ, що мали можливість спостерігати за людьми цілодобово, не могли цього досягти» [16].

Вчений констатує наявність одразу двох одночасних революцій: розвиток комп'ютерної науки (розквіт машинного навчання, штучний інтелект) і розвиток біології, зокрема нейробіології.

Це наводить на думку, що організми можна вважати специфічними алгоритмами. І людство наразі вчиться, як розшифрувати ці алгоритми. Вчені російської Вищої школи економіки розробили алгоритм, що дає змогу розпізнавати емоції групи людей по відео. Алгоритм працює в кілька етапів. Спочатку фото обробляє нейромережа МТСNN, яка традиційно використовується для роботи з невеликими зображеннями осіб. Далі підключається нейромережа-класифікатор зображень fully convolutional network, попередньо навчена розпізнавати емоції на обличчях на зображеннях типу аватара в соціальних мережах. Вона витягує з кожного портрета вектори ознак. Підсумкове рішення про емоції аналізованої групи (негативна, позитивна або нейтральна) приймається на основі усередненого вектора ознак усіх виділених осіб, отриманого за допомогою методів машинного навчання random forest і опорних векторів support vector machine [17].

5. Висновки

Через масовоінформаційний вплив відбувається спроба емоційної масовізації аудиторії. Доведено, що масові емоції у соціальних комунікаціях існують, а їх взаємодія з масовою інформацією, з масовою інтерпретацією може підтвердити теорію щодо нової природи триєдиної сучасної соціальної комунікації. «Масові емоції, як і індивідуальні, є керованими, а тому вони часто стають інструментом реалізації раціонального задуму комунікатора та інструментом формування громадських настроїв [18]. Масові емоції за допомогою масовоінформаційного впливу об'єднують людей у соціальних комунікаціях, мають відцентрову силу, що переформатовує шляхом комунікаційної аперцепції «колективну душу» аудиторії до стану «громадська думка», якою користуються прагматичні комунікатори для досягнення своїх цілей.

References

1. Rizun V. (2011), "Essays on the methodology of social communications researches", *Digital Library of Institute of Journalism*, Institute of Journalism, Kyiv, available at: http://journlib.univ.kiev.ua/Nacherky_do_metodologiyi.pdf (accessed: 20.04.2021).
2. Radio Svoboda (2019), "Zelenskiy's Office: process of release continues", available at: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-ofis-zelenskogo-obmin-tryvaje/30137396.html> (accessed: 21.04.2021).
3. Plato (2021), *The Republic*, Plato's Philosophical Society, available at: <https://www.plato.spbu.ru/TEXTS/PLATO/state9.htm> (accessed: 21.04.2021).
4. Hobbes, T. (1991), *Leviathan: or the Matter, Form and Power of a Commonwealth, Ecclesiastical and Civil*, in 2 vols., vol. 2, Mysl, Moscow, available at: <http://grachev62.narod.ru/hobbes/content.htm> (accessed: 21.04.2021).
5. Tarde, G. (1998), "Opinion and the crowd", in Le Bon, G. & Tarde, G. (Eds.), *The Crowds' Psychology. Opinion and the Crowd*, Institute of Psychology of Russian Academy of Science, Izd-vo "KSP+", Moscow, 416 p.
6. Le Bon, G. & Tarde, G. (1998), *The Crowds' Psychology. Opinion and the Crowd*, Institute of Psychology of Russian Academy of Science, Izd-vo "KSP+", 416 p.
7. Institute of Journalism of Taras Shevchenko National University of Kyiv (2021), *Development of science of mass communication at Institute of Journalism of Taras Shevchenko National University of Kyiv*, available at: <http://journ.univ.kiev.ua/files/Rozvytok.pdf> (accessed: 21.04.2021).

8. PRI's The World (2009), "The voice of North Korea", available at: <https://web.archive.org/web/20130618185850/http://www.theworld.org/2009/12/the-voice-of-north-korea/> (accessed: 21.04.2021).
9. Lippmann, W. (2004), *Public Opinion*, Institute of Public Opinion Foundation, Moscow, 384 p.
10. Vladymyrov, V.M. (2006), *Introduction to the Specialty "Journalism": a Textbook*, MAUP, Kyiv, 19 p.
11. Beletska, A. & Rozhdestvenska, V. (2019), "Emotional content in news products of Internet-media of Ukraine in the time of post-truth", *Naukovi Zapysky Instytutu Zhurnalistyky [Scientific Notes of Institute of Journalism]*, vol.2 (75), pp. 11-26.
12. Research & Branding Group (2019), "The practice of use of social networks in Ukraine", available at: http://rb.com.ua/blog/praktika-polzovanija-socsetjami-vukraine/?fbclid=IwAR3dVp1Yv3vUFG_9rm5pAcPyAXWWI74uoDSCGmyjbT4Zul6dMCWXoDSeOU4 (accessed: 21.01.2018).
8. PRI's The World (2009), "The voice of North Korea", available at: <https://web.archive.org/web/20130618185850/http://www.theworld.org/2009/12/the-voice-of-north-korea/> (accessed: 21.04.2021).
9. Lippmann, W. (2004), *Public Opinion*, Institute of Public Opinion Foundation, Moscow, 384 p.
10. Vladymyrov, V.M. (2006), *Introduction to the Specialty "Journalism": a Textbook*, MAUP, Kyiv, 19 p.
11. Beletska, A. & Rozhdestvenska, V. (2019), "Emotional content in news products of Internet-media of Ukraine in the time of post-truth", *Naukovi Zapysky Instytutu Zhurnalistyky [Scientific Notes of Institute of Journalism]*, vol.2 (75), pp. 11-26.
12. Research & Branding Group (2019), "The practice of use of social networks in Ukraine", available at: http://rb.com.ua/blog/praktika-polzovanija-socsetjami-vukraine/?fbclid=IwAR3dVp1Yv3vUFG_9rm5pAcPyAXWWI74uoDSCGmyjbT4Zul6dMCWXoDSeOU4 (accessed: 21.01.2018).
13. McDougall, W. (1961), *The Group Mind*, Cambridge University Press, Cambridge, 231 p.
14. Ukraine Crisis Media Center (2018), "Image of the EU and Eastern Partnership countries on Russian TV", Hybrid Warfare Analytical Group, available at: ucmc.org.ua/wp-content/uploads/2018/02/Europe-image-in-Russian-TV-1.pdf (accessed: 21.04.2021).
15. Tsargrad.tv (2018), "Bloomberg: The US is censoring the Internet under the pretext of combating hatred", available at: https://tsargrad.tv/news/bloomberg-ssh-osushhestvlyajut-cenzuru-interneta-pod-predlogom-borby-s-nenavistju_120296 (accessed: 21 April 2021).
16. Noi, Y. (2018), "Most people don't know what's happening: an Israeli historian's speech at Davos", *Bykvu.com*, available at: <https://bykvu.com/ua/bukvy/84181-bolshinstvo-lyudej-ne-osoznayut-chto-proiskhodit-rech-izrail'skogo-istorika-v-davose/> (accessed: 21 April 2021).
17. Infolife (2019), "Scientists have created an algorithm that can detect crowd emotions through video", available at: <https://life.informator.press/uchen-e-sozdaly-alhorytm-kotor-y-smozhet-opredeliat-motsyy-tolp-cherez-vydeorolyky/> (accessed: 21 April 2021).
18. Demutska, A. (2021), "Mass media in social communications as a resource for enhancing mass media impact", available at: <http://baltijapublishing.lv/omp/index.php/bp/catalog/download/108/2979/6337-1?inline=> (accessed: 21 April 2021).

Submitted 29.03.2021

Список літератури

1. Різун В. Начерки до методології досліджень соціальних комунікацій // Інститут журналістики, Київ, 2011. URL: http://journalib.univ.kiev.ua/Nacherky_do_metodologiyi.pdf (дата звернення 20.04.2021).
2. Радіо Свобода. Процес обміну військовополоненими триває. 30.08.2019. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-ofis-zelenskogo-obmin-tryvaje/30137396.html> (дата звернення 21.04.2021).
3. Платон. Государство. URL: <https://www.plato.spbu.ru/TEXTS/PLATO/state9.htm> (дата звернення 21.04.2021).
4. Hobbes T. (1991), *Leviathan: or The Matter, Form and Power of a Commonwealth, Ecclesiastical and Civil*, vol. 2, Mysl, Moscow. URL: <http://grachev62.narod.ru/hobbes/content.htm> (дата звернення 21.04.2021).
5. Тард Г. Мнение и толпа // Психология толп. Москва : КСП+, 1998. 416 с.
6. Лебон Г., Тард Г. Психология толп. Мнение и толпа. Москва : КСП+, 1998. 416 с.
7. Розвиток науки про масову комунікацію в Інституті журналістики Київського національного університету імені Тараса Шевченка. URL: <http://journal.univ.kiev.ua/files/Rozvytok.pdf> (дата звернення 21.04.2021).
8. The voice of North Korea, 2009 URL: <https://web.archive.org/web/20130618185850/http://www.theworld.org/2009/12/the-voice-of-north-korea/> (дата звернення 21.04.2021).
9. Уолтер Липпман. Общественное мнение. Москва: Институт Фонда «Общественное мнение», 2004. 384 с.
10. Владимиров В. Вступ до спеціальності „Журналістика”: Навч. посібник. Київ: МАУП, 2006. 19 с.
11. Белецька А. Рождественська В., (2019), Емоційний контент в новинному продукті інтернет-медіа України у часи пост-правди // Наукові записки Інституту журналістики. 2019. Т. 2 (75). С. 11–26.
12. Research & Branding Group (2019), “The practice of use of social networks in Ukraine”, available at: http://rb.com.ua/blog/praktika-polzovanija-socsetjami-vukraine/?fbclid=IwAR3dVp1Yv3vUFG_9rm5pAcPyAXWWI74uoDSCGmyjbT4Zul6dMCW X oDSeOU4 (accessed: 21.01.2018).
13. McDougall W. *The group mind*. Cambridge: Cambridge University Press. McGhie A., Chapman J. 1961. P. 231.
14. Ukraine crisis media centr, *Image of the EU and Eastern Partnership countries on Russian TV*. URL: ucmc.org.ua/wp-content/uploads/2018/02/Europe-image-in-Russian-TV-1.pdf (дата звернення 21.04.2021).
15. Bloomberg: США осуществляют цензуру интернета под предлогом борьбы с ненавистью. URL: https://tsargrad.tv/news/bloomberg-ssha-osushhestvlyajut-cenzuru-interneta-pod-predlogom-borby-s-nenavistju_120296 (дата звернення 21.04.2021).
16. Юваль Ной Харар, (2018), «Большинство людей не осознают, что происходит: речь израильского историка в Давосе». URL: <https://bykvu.com/ua/bukvy/84181-bolshinstvo-lyudej-ne-osoznayut-cto-proiskhodit-rech-izrail'skogo-istorika-v-davose/> (дата звернення 21.04.2021).
17. Ученые создали алгоритм, который сможет определять эмоции толпы через видеоролики URL: <https://life.informator.press/uchen-e-sozdaly-alhorytm-kotor-y-smozhet-opredeliat-motsyy-tolp-cherez-vydeorolyky/> (дата звернення 21.04.2021).

18. Демуцька А., (2021), «Масові емоції в соціальних комунікаціях як ресурс посилення масово інформаційного впливу». URL: <http://baltijapublishing.lv/omp/index.php/bp/catalog/download/108/2979/6337-1?inline=1> (дата звернення 21.04.2021).

Надійшла до редколегії 29.03.2021

IN THE SYSTEM OF SOCIAL COMMUNICATIONS

<https://doi.org/10.17721/2522-1272.2021.78.3>

UDC 007:316.61

**Language Mask of a Social Network User
as a Tool for Constructing a Multiple Identity**

Hanna Sukharevska

PhD (social communications)

National University of Water and Environmental Engineering

11 Soborna St., Rivne city, 33028, Ukraine

Corresponding author's e-mail address: info.sann@gmail.com

ABSTRACT

The main objective of the article is to analyse significance of the language mask for communications practices in social networks, its role in transformation of personal identity under the influence of network communication. In the study, we applied sociocultural and psycholinguistic analysis in the context of an interdisciplinary approach, as a synthesis of knowledge of social communication, psycholinguistics and cultural theory. In addition, critical analysis of media narratives and typology method have become an important toolkit. Summing up the study results, it should be noted that fulfilment of the universal human need for self-expression in anonymous conditions of network communication leads to a variety of different narrative masks in virtual discourse, which makes it difficult to create their unambiguous unified typology.

However, it can be stated that creation of a linguistic mask is one of the important tools for constructing the identity of the author, who simultaneously appears as a marker of this identity. Today the existing typology of language strategies (event, analytical and artistic), in our opinion, should be supplemented by a visually oriented strategy, which is associated with the tendency of minimization of text formats and an increase of emphasis on the visual component. It is difficult to identify a separate strategy among ones that dominate in the modern network space, rather it is hybridity and a mixture of different strategies that generally corresponds to postmodern paradigm. In that regard, the interest in the phenomenon of multiple identity, when the network user creates not one but many language masks, becomes topical and relevant to the contemporary postmodern areas of research (actor-network theory). In this sense, identification of discursive levels (psychological, communication, philological) as meaningful discursive embodiments of narrative masks is relevant for future analysis, which different options of interaction can be used by the author to build a particular mask.

KEYWORDS: network communication; language mask; language strategy; identity; multiple identity.

Мовна маска користувача соцмереж як інструмент конструювання множинної ідентичності

Сухаревська Ганна Володимирівна, Національний університет водного господарства та природокористування, кандидат наук з соціальної комунікації, старший викладач кафедри журналістики та українознавства

Резюме

Метою статті є виявлення значення мовної маски для комунікаційних практик у соціальних мережах, її ролі у трансформації ідентичності особистості під впливом мережевої комунікації. У дослідженні застосовано соціокультурний і психолінгвістичний аналіз як синтез знань з соціальної комунікації, психолінгвістики і теорії культури. Крім цього, важливими інструментаріями стали аналіз медіанаративів і типологізація. Підсумовуючи результати дослідження, треба зазначити, що реалізація загальнолюдської потреби самовираження в анонімних умовах мережевого спілкування приводить до різноманіття наративних масок у віртуальному дискурсі, що ускладнює створення їх однозначної уніфікованої типології. Проте можна стверджувати, що створення мовної маски є одним з важливих інструментів конструювання ідентичності автора, який також одночасно постає і маркером цієї ідентичності. Найвну типологію мовних стратегій (подієву, аналітичну і художню), на нашу думку, нині можна доповнити візуально-орієнтованою стратегією. Це пов'язано з тенденцією мінімізації текстових форматів і збільшенням акценту на візуальному складнику. Серед стратегій, які домінують у сучасному мережевому просторі, складно виділити якусь окрему, швидше мова має йти про гібридність і змішування різних стратегій, що відповідає постмодерністській парадигмі. В цьому контексті актуальним і відповідним сучасним постмодерністським напрямом дослідження (акторно-мережева теорія) є і інтерес до феномену множинної ідентичності, коли користувач мережі створює не одну, а багато мовних масок. В цьому сенсі актуальним для майбутнього аналізу є виділення дискурсивних рівнів (психологічного, комунікаційного, філологічного) як значущих дискурсивних втілень наративної маски, різні варіанти взаємодії яких автор може використовувати для побудови тієї чи іншої маски.

Ключові слова: мережева комунікація; мовна маска; мовна стратегія; ідентичність; множинна ідентичність.

Сухаревская Г.В. Языковая маска пользователя соцсетей как инструмент конструирования множественной идентичности

Целью статьи является выявление значения языковой маски для коммуникационных практик в социальных сетях, ее роли в трансформации идентичности личности под влиянием сетевой коммуникации. В исследовании применен социокультурный и психолингвистические анализ как синтез знаний по социальной коммуникации, психолингвистике и теории культуры. Кроме этого, важными инструментарием стали анализ медианаративов и типологизация. Подводя итоги исследования, надо отметить, что реализация общечеловеческой потребности самовыражения в анонимных условиях сетевого общения приводит

к многообразию нарративных масок в виртуальном дискурсе, что затрудняет создание их однозначной унифицированной типологии. Однако можно утверждать, что создание языковой маски является одним из важных инструментов конструирования идентичности автора, который также одновременно является и маркером этой идентичности. Имеющаяся типология речевых стратегий (событийную, аналитическую и художественную), по нашему мнению, в настоящее время можно дополнить визуально-ориентированной стратегией. Это связано с тенденцией минимизации текстовых форматов и увеличением акцента на визуальном составляющей постов. Среди стратегий, которые доминируют в современном сетевом пространстве, сложно выделить какую-то отдельную, скорее речь должна идти о гибридности и смешивании различных стратегий, что соответствует постмодернистской парадигме. В этом контексте актуальным и соответствующим современным постмодернистским направлениям исследования (акторно-сетевая теория) есть и интерес к феномену множественной идентичности, когда пользователь сети создает не одну, а много языковых масок.

В этом смысле актуальным для будущего анализа является выделение дискурсивных уровней (психологического, коммуникационного, филологического) как значимых дискурсивных воплощений нарративной маски, различные варианты взаимодействия которых автор может использовать для построения той или иной маски.

Ключевые слова: сетевая коммуникация; языковая маска; речевая стратегия; идентичность; множественная идентичность.

1. Вступ

Незадоволена потреба в самоідентифікації, болісна втрата власної визначеності, власних кордонів у реальному житті приводить сучасну людину до ігор з побудовою своїх ідентичностей у віртуальному комунікаційному просторі. Н. Луман у роботі «Медіакомунікації» стверджує, що незв'язність опосередкованих електронними медіа комунікативних актів є основним принципом «стирання» ідентичності: «Опосередкована комп'ютером комунікація, – пише Н. Луман, – допускає настільки незв'язані один з одним введення даних в комп'ютер і витяг з нього інформації, що про збереження будь-якої ідентичності тут говорити не доводиться» [1, с. 67]. Анонімне користування інтернетом надає людині великі можливості для створення будь-якої ідентичності. Буття людини у кіберпросторі – це буття однієї чи кількох мережевих ідентичностей у різних точках кіберпростору. Інструментом же створення ідентичності і її маркером, крім візуального образу, є «мовна маска». В цьому сенсі дослідження комунікативної стратегії в мережах і їх пов'язаність з ідентичністю індивіда привертає увагу спеціалістів з масової комунікації, медійників, філологів, психологів та соціологів. Мета статті – виявити значення мовної маски для комунікаційних практик у соціальних мережах, її ролі у трансформації ідентичності особистості під впливом мережевої комунікації.

2. Теоретичне підґрунтя

Тематика мережевого суспільства й особливості комунікації в ній привертала увагу багатьох сучасних дослідників і класиків. Ці питання вивчали М. Кастельс, М. Хоркхаймер, З. Бауман, М. Маклюен, А. Турен, Д. Масуда, П. Сервала-Шрайбер, Ю. Хабермас, Н. Луман, Д. Белл, А. Тоффлер, Р. Барт та ін.

Серед вітчизняних дослідників комунікаційних процесів в інтернет-просторі можна назвати: Г. Почепцова, В. Іванова, С. Коноплицького, В. Щербину, О. Горошко, Н. Шульгу, С. Шевченко, В. Бебика, Л. Хижняк, О. Матвеєва, Н. Кузнецову, О. Сусську, Н. Білан,

Н. Бойко, М. Кіцу, К. Олійник, О. Лабу, О. Дзюбіну, К. Когана, С. Нерян, О. Якимчук; російських дослідників: Д. Іванова, А. Лавренчука, А. Бондаренко, А. Лещенко, В. Сазонова. А Кацай, В. Нестерова.

Питанням комунікації особистості в соцмережах приділяли увагу такі дослідники: Р. Хойслінг, Ш. Теркл, С.-Ж. Лі і Б. Куїглі, Е. Пірсон, Н. Постер, К. Юнг, Р. Баумайстер, К. Янг, М. Гриффитс, П. Келли, Д. Донас, В. Нестеров, І Горелов, К. Седов, М. Ляпон, Б.Огібенин, А. Радионова. Є також праці вітчизняних дослідників С. Заборовської, О. Горошко, І. Кузнецової, С. Коноплицького, К. Гоцуляк, Л. Дідик, О. Немеш, І. Крейтор-Бантиш, Л. Березовської, В. Щербатюк, А. Кургузова та ін.

3. Методи дослідження

У дослідженні застосовано соціокультурний і психолінгвістичний аналіз як синтез знань з соціальної комунікації, психолінгвістики і теорії культури. Крім цього, важливим інструментом став критичний аналіз медіанаративів і метод типологізації.

4. Результати й обговорення

Унікальною особливістю мережі можна назвати створення практично будь-яких мережевих ідентичностей, а невидимість дає можливість не лише змінити зовнішній вигляд і повністю редукувати невербальні прояви, а й досягти майже абсолютного управління враженням про себе. Таким чином, кожен користувач є одночасно і автором і актором: він сам створює той чи інший характер або образ і виконує відповідну роль. «Пошук ідентичності роз'єднує і відокремлює, – стверджує З. Бауман. – Тоді як реконструкція ідентичності – процес, що є наслідком зміни світового порядку й організації нових складних структур» [2, с. 28]. На думку Р. Хойслінга, сучасна ідентичність індивіда, включеного в соціальні мережі, формується через зарахування його до однієї або кількох соціальних мереж [3].

Анонімність спілкування у віртуальному середовищі, наприклад в чатах або інтернет-щоденниках, дає комунікантам змогу поводитися трохи інакше, ніж в реальності. Як зазначає В. Нестеров, «увійшовши в чат, людина залишає за екраном монітора більшу частину своїх соціальних ролей. Це означає, що зникає звична детермінованість вчинків, поведінки. Людина робить не те, що повинна, а то, що хоче» [4, с. 35]. Таким чином, в мережі ми спілкуємося не з конкретною людиною, а з її віртуальною особистістю, або мережевою ідентичністю, яка «може навмисно відрізнятись від реальної ідентичності, а може бути лише невеликою її модифікацією, прикрашеною» [4, с.38]. Можливість генерації різних інформаційних масивів одним і тим самим автором у різних точках кіберпростору та в різний час відкриває перспективи для експериментування з власною ідентичністю.

Людина, яка представляє себе в інтернеті за допомогою своїх наративів, є, за Е.Берном, «людиною, що грає в ігри», яка моделює різні варіанти свого «Я». Це також надає можливість створювати різні типи свого віртуального «Я», виходячи зі своїх інтенцій, психологічних особливостей і мовних можливостей.

У реальній комунікації мовна поведінка особистості у міжособистісному спілкуванні, як і будь-яка інша поведінка, підпорядковується законам статусно-рольової взаємодії. Анонімність віртуального комунікаційного простору нівелює і реальні соціальні ролі, і статус тих, хто спілкується. Це дає їм змогу за допомогою наративної маски створювати нову ідентичність і приміряти на себе різні соціальні ролі.

Проте набір ситуативних ролей у віртуальному спілкуванні набагато менше, ніж в реальному, і обмежений рамками комунікаційних жанрів інтернету: електронна пошта, форум, конференція, чат, інтернет-щоденник тощо. На думку І. Горелова і К. Седова, мовні жанри «доречно порівнювати зі сценарієм комедії дель арте, в якій маски (ролі)

акторів задані досить чітко, однак розвиток дії дозволяє певну міру імпровізації» [6, с. 169]. Саме за такими принципами відбувається і формування мовних масок мережевого спілкування.

У реальній комунікації жестикуляція і міміка, голос, постава і типові пози допомагають формуванню мовної маски індивіда [7]. Основним способом особистісної самопрезентації в мережі, незважаючи на мультимедійність віртуального спілкування, є словесне само моделювання, тобто створення мовного автопортрета, який, на думку М. Ляпон, «може бути поліінформативним, що охоплює багатоаспектну характеристику індивідуального способу мовного осмислення картини світу, стратегії використання слова, або відтворювати домінуючу ознаку образу свого «Я» як мовної особистості як би в ескізного вирішенні, що затушовує подробиці» [8, с. 26]. Створюється ілюзія, що реальна особистість отримує унікальну можливість для вербального само моделювання, створення свого іншого, віртуального «Я», вільного від соціальної детермінованості. Однак соціальні стереотипи, правила і установки, засвоєні особистістю в реальному світі, іманентно присутні і в створенні нею свого віртуального двійника. Тому особистісна самопрезентація в мережі проявляється насамперед в активному створенні масок, використовуваних учасниками комунікації. Адаже саме маскуванню є найдавнішим способом перевтілення людини.

Семіотичні дослідження показали, що основна функція маски в різних культурах полягає в ізоляції і самоізоляції носія маски від зовнішнього культурного та соціального середовища [9, с. 56]. «Маска – це не я, а щось, що не має до мене стосунку. Маску одягають, щоб сховатися, знайти анонімність, привласнити собі чуже, не своє обличчя. Маска звільняє від міркувань престижу, соціальних умовностей і обов'язків відповідати очікуванням оточуючих», – пише І. Кон [10, с. 138]. Маска – це трансформація, захист, упізнання і маскуванню. Найдавніший сенс маски полягає в прояві надприродної сили. Так, шаман, який одягнув маску, ставав втіленням духу, якого він зображував. Магічний характер перетворення, представлений маскою, дозволяє «тому-що-є» стати «тим-чимось, яким хотілося-б-бути». Е. Родіонова в статтях, присвячених аналізу соціально-психологічних аспектів «маскуванню» [11, с. 167], вказує на спільні риси татуюванню і носіння маски, які проявляються в прагненні людини коригувати природу, наділяючи її певними біологічними і фізичними рисами. Однак якщо татуюванню лише фіксує особливий статус людини в громаді, то маска, яку можна змінювати, може вказувати також на колишній статус людини, оскільки з моменту одягнення маски він стає одночасно тією самою і не тією людиною, вступаючи в прикордонну сферу між людським і нелюдським. Отже, маска – лише певний засіб, інструмент, що не визначає остаточно статус людини, але здатен змінювати, моделювати його.

Разом з тим, залишаючись однією і тією самою в певному соціальному середовищі, серед тих же культурних обставин і умов, людина є носієм різних соціальних і особистих масок, які відображають всі ті ролі, які, свідомо чи несвідомо, виконуються нею протягом усього життя. Як казав Овідій, добре прожив той, хто добре сховався. Приховуючи під собою відкритість, маска перетворює будь-яке спілкування людей в спілкування масок.

За визначенням С. Заборовської, маска у віртуальному дискурсі – явище поліфункціональне. Так, маска – це з однієї сторони маскуванню, мімікрія, перевтілення, з другої – упізнання, з третьої – своєрідний захист, оскільки зміна маски дозволяє піти від неприємних співрозмовників або неприємних розмов; з четвертої – трансформація в будь-яку ідентичність, аж до зміни статі або вказівки невизначеної статі, що дає змогу вести розмову то з позиції дівчини, то з позиції юнака (залежно від намічених цілей і завдань спілкування) [7, с. 92]. Багатозначна семантика «маски» вводить у мережевий дискурс елемент гри, елемент своєрідного віртуального маскараду, що проявляється в різного роду фальсифікаціях, обманах і розіграшах. Так, М. Бахтін стверджував, що «в масці втілено ігровий початок життя» [12, с. 48].

Таким чином, маска, яка поряд з грою є найдавнішим феноменом культури, набуває у віртуальному дискурсі особливого значення. Текстова організація віртуального простору зумовлює заміну реальної особистості створюваними нею текстами, а отже, людина дорівнює наративу. Вербалізація власних думок у той чи інший спосіб приводить користувача до створення певної наративної маски, яка є його мовним «заступником» у просторі віртуального дискурсу і може тією чи іншою мірою відрізнятись не лише від реальної особистості, а й від її мовної маски в реальному спілкуванні. Мова йде про те, що віртуальність дозволяє людині приховати себе реального, натомість створений віртуальний образ може відрізнятись від реального. Більше того – людина може в мережі представлятися іншою особою, створювати цілу низку фальшивих масок.

Цікавою є типологія мовних стратегій за С. Заборовською, яка вважає, що рівні побудови мовної маски можуть бути представлені трьома стратегіями самоопису: подієвою, аналітичною та художньою (або поетичною).

Подієва стратегія самоопису представляє «літописця», для якого основними параметрами оповіді є факт і час. Наративом є більш-менш докладний виклад різних життєвих ситуацій, при цьому автор може бути досить недбалый у відборі мовного матеріалу, оскільки його основна мета – фіксація подій, а не їх осмислення [7, с. 4].

Аналітична стратегія самоопису представляє наратора-філософа, що рефлектує з приводу певних, важливих для нього, подій власного життя. Однак пости, створювані за допомогою цієї стратегії, не є міркуваннями і роздумами на філософські теми або якимись філософськими побудовами (в першому значенні дієслова «філософствувати»), а скоріше «роздумуванням, мудруванням, міркуванням на загальні, абстрактні теми» [7, с. 4].

Художня (поетична) стратегія самоопису характеризує «творчу» наративну маску, яка оформляє кожне повідомлення у вигляді одного з жанрів художньої оповіді: есе, поетичної замальовки, вірша, художньої оповіді, виявляючи письменницьке світознавство і світовідчуття, або використовує окремі художні прийоми в тому чи іншому повідомленні, оповіді, аналогічно початку, скажімо, казок: «в деякому царстві, у деякій державі ...» [7, с. 5].

На нашу думку сьогодні цей перелік типологій може бути доповнений ще однією стратегією, яка відображає тенденцію до зменшення тексту і збільшення візуального контенту. Окремі мережі (наприклад, інстаграм і ТікТок) орієнтовані на переважно візуальний контент. І в цьому сенсі, крім художньої, подієвої і аналітичної стратегії можна ще виділити і гібридну візуальноорієнтовану самопрезентаційну стратегію. За домінування цієї стратегії, індивід залучає всі попередні, використовуючи їх за потреби, і надає при цьому перевагу візуальному ряду, мінімізуючи об'єми тексту лише до підписів чи смайликів.

К. Янг відзначає, що створення віртуальної ідентичності йде за такими трьома стратегіями:

а) через вираження в ній ідеального «Я» суб'єкта, який може мати низьку самооцінку, підвищену тривожність, депресивні стани і под.;

б) через відображення в ній несвідомих компонентів «Я», що не виражаються у реальності, завдяки механізму психологічного захисту;

в) через створення універсального, з точки зору норм віртуальної взаємодії, персонажа, що має роліове визнання в будь-яких мережних спільнотах [13, с. 56].

Мережа сприяє створенню не однієї ідентичності, не однієї маски, а багатьох. Саме тому поширеною є не якась одна мовна стратегія, а їх змішування, гібридність. З цього приводу американський психолог Ш. Теркл зазначає, що термін «множинна особистість», що позначає психопатологічне розлад, в цьому випадку вельми оманливий, тому що різні частини «я» – це не повноцінна особистість, а скоріше відколоти, звільнені уламки. На противагу традиційним психоаналітичним теоріям, які виходять з унітарної людської

ідентичності, Ш. Теркл оцінює множинну змінну ідентичності як типовий постмодерністський феномен, який повною мірою розкривається в інтернеті [14].

Нині, в епоху постмодерну, множинна ідентичність уже не настільки маргінальна. Велика кількість людей переживає свої ідентичності як репертуар ролей, які можуть змінюватися і до яких можна пред'являти різні вимоги. Інтернет став важливою соціальною лабораторією для експериментів з конструюванням «я», що характерно для постмодерністського світовідчуття. У нашій віртуальній реальності ми самі створюємо наше власне «Я». Ш. Теркл також вважає, що кожен користувач інтернету експериментує з різними гранями своєї ідентичності і таким чином створює своє сучасне «Я» [14]. Однак множинні ідентичності тісно пов'язані між собою, що наочно демонструє домашня сторінка в інтернеті, яка складається з безлічі різноманітних матеріалів, що об'єднуються задумом автора в єдине ціле.

Цікаво, що і основний посыл сучасного вектора гуманітарного постмодерністського знання – постсоціальна, акторно-мережева теорія – фіксується на розриві зв'язків між ідентичностями і їх множинностями. Таким чином створюється теоретично підґрунтя специфіки сучасних онтологічних процесів. На думку апологетів акторно-мережевого підходу, ці розриви виникають в умовах переходу від індустріального до постіндустріального суспільства і компенсуються, з одного боку, фрагментацією (розколом) ідентичності, з іншого – розширенням об'єкт-центричного оточення людини. За визначенням К. Кнорр-Цетіні, техно-соціальне оточення поступово заміщає ту роль у формуванні ідентичності людини, яку раніше визначали громади, сім'ї та спільноти [15]. Всі ці форми об'єднує залученість в «об'єктні відносини» людей з різноманітними речами, предметами, елементами техніки і повсякдення, які успішно конкурують з людськими відносинами і певною мірою замінюють їх. Об'єкти тепер розглядаються як посередники і партнери по взаємодії. Сфера послуг, що надавали живі люди, помітно звужується і заміщається автоматизованими електронними послугами, які вже не є соціальними структурами і не виявляють зацікавленості в їх існуванні. К. Кнорр-Цетіна звертає увагу на те, що головною площиною, де сталось подібне «заміщення» соціальних взаємодій мікроструктур комунікації, є комп'ютерні мережі – ідеальне місце для їх реалізації [15].

5. Висновки

Підсумовуючи все вищесказане треба зазначити, що реалізація загальнолюдської потреби самовираження в анонімних умовах мережевого спілкування приводить до різноманіття різних наративних масок у віртуальному дискурсі, що ускладнює створення їх уніфікованої типології. Проте можна стверджувати, що створення мовної маски є одним з важливих інструментів конструювання ідентичності автора, який одночасно постає і маркером цієї ідентичності. Мовна маска, яка є давнім феноменом культури, набуває у віртуальному дискурсі особливого значення. Текстова організація віртуального простору зумовлює заміну реальної особистості створюваними нею текстами, таким чином, людина дорівнюється наративу. Відтворення власних думок у текстах соцмереж веде автора до створення певної наративної маски, яка є його мовним «знаряддям», як певним захистом у просторі віртуального дискурсу і може тією чи іншою мірою відрізнитися не лише від реальної особистості, а й від її мовної маски в реальному спілкуванні. Найявна типологія мовних стратегій як інструментів мовних масок (подієва, аналітична і художня), на нашу думку, має бути доповнена візуально-орієнтованою стратегією, що пов'язано з тенденцією мінімізації текстових форматів і збільшення акценту на візуальному складнику. Серед стратегій, які домінують у сучасному мережевому просторі, складно виділити якусь окрему. Швидше мова має йти про гібридність і змішування різних стратегій, що в цілому відповідає постмодерністській парадигмі. В цьому контексті актуальним і відповідним

сучасним постмодерністським напрямом дослідження (акторно-мережева теорія) є інтерес до феномену множинної ідентичності, коли користувач мережі створює не одну, а багато мовних масок. Так, на противагу традиційним психоаналітичним теоріям, які виходять з унітарної людської ідентичності, сучасні дослідники оцінюють множинну зміну ідентичності як типовий постмодерністський феномен, який повною мірою розкривається саме в інтернеті. Завдяки соцмережам велика кількість людей створює свої ідентичності як репертуар ролей, які можуть змішуватися і до яких можна висувати різні вимоги. Таким чином, інтернет стає важливою соціальною лабораторією для експериментів з конструюванням «Я», що характерно для постмодерністського світовідчуття і світогляду. Створюються для цього основи і в межах наукового знання. Так сучасний напрям гуманітаристики – постсоціальна, акторно-мережева теорія акцентує свою увагу на множинності ідентичностей і факторах розриву зв'язків між ними. Отже, створюється теоретичне підґрунтя нових процесів у соцмережах. В цьому сенсі актуальним для майбутнього аналізу є виділення дискурсивних рівнів (психологічного, комунікаційного, філологічного) як значущих дискурсивних втілень нарративних масок, різні варіанти взаємодії яких можуть використовуватися автором для побудови тієї чи іншої маски.

References

1. Luman, N. (2005), *Media Communications*, Logos, Moscow, 280 p.
2. Bauman, Z. (2002), *Individualized Society*, Logos, Moscow, 324 p.
3. Haeussling, R. (2003), *Social Processes as Network Games. Sociological Essay on the Main Aspects of Network Theory*, Logos-Altera, Moscow, 359 p.
4. Nesterov, V.Iu. (2017), “What is smelted from “tons of verbal ore”, or an attempt to rehabilitate chats”, *Flogiston*, available at: https://cyberpsy.ru/articles/nesterov-internet_ (accessed data 26.03.2021)
5. Nesterov, V.Iu. & Nesterova, E.I. (1999), “Carnival component as one of the factors of communicative phenomenon of chats”, *Flogiston*, available at: <http://flogiston.ru/articles/netpsy/nesterov> (accessed data 26.03.2021).
6. Gorelov, I.N. & Sedov, K.F. (2004), *Fundamentals of Psycholinguistics*, Labirint, Moscow, 320 p.
7. Zaborovskaia, S.V. (2006), *Features of Virtual Discourse in the Internet Space (On the Example of Internet Diaries)*, Abstract of the PhD diss. (philol. sci.), Kharkiv, 19 p.
8. Liapon, M.V. (1989), “Assessment situation and verbal self-modeling”, *Iazyk i Lichnost [Language and Personality]*, Nauka, Moscow, pp. 24–33
9. Ogibenin, B.L. (1973), “The mask in the light of functional approach”, *Sbornik Statei po Vtorichnym Modeliruiushchim Sistemam [Collection of Articles on Secondary Modeling Systems]*, Izd-vo Tart. gos. un-ta, Tartu, pp. 56–65.
10. Kon, I. S. (2006), *Interdisciplinary Researches. Sociology. Psychology. Sexology. Anthropology*, Feniks, Rostov-on-Don, 605 p.
11. Rodionova, E.A. (1979), “Means for describing a personality and “a stage model”, *Sotsialnaia Psikhologiya i Lichnosti [Social Personality Psychology]*, Nauka, Moscow, pp. 300–324.
12. Bakhtin, M.M. (1990), *Works by Francois Rabelais and Folk Culture of the Middle Ages and Renaissance*, Hudozh. lit., Moscow, 542 p.
13. Young, K. S. (1997), “What makes the Internet addictive: potential explanations for pathological Internet use”, *Proceedings of the 105th Annual Conference of the American Psychological Association*, Chicago, IL, available at: <https://www.healthyplace.com/addictions/center-for-internet-addiction-recovery/what-makes-the-internet-addictive-potencial> (accessed data 26.03.2021).

14. Turkle, Sh. (2012), “Loneliness in the network, or once more about the importance of real-life communication”, *CoSSA*, available at: <http://www.cossa.ru/234/16309/> (accessed data 26.03.2021).

15. Knorr-Tcetina, K. (2002), “Object sociality: social relations in post-social knowledge societies”, *Zhurnal Sotsiologii i Sotsialnoi Antropologii [Journal of Sociology and Social Anthropology]*, vol. 5, no.1, pp. 101-124, available at: <http://ecsocman.hse.ru/jssa/msg/19126181.html> (accessed data 26.03.2021).

Submitted 07.04.2021

Список літератури

1. Луман Н. Медиакоммуникации / пер. с нем. А.Глухов, О.Никифоров. Москва : Логос, 2005. 280 с. URL: <https://avidreaders.ru/book/media-kommunikacii.html> (дата звернення 26.03.2021).

2. Бауман З. Индивидуализированное общество. Москва : Логос, 2002. 324 с.

3. Хойслинг Р. Социальные процессы как сетевые игры. Социологическое эссе по основным аспектам сетевой теории. Москва : Логос-Альтера, 2003. 359 с.

4. Нестеров В.Ю. Что выплавляют из «тонн словесной руды», или попытка реабилитации чатов // Флогистон. URL: https://cyberpsy.ru/articles/nesterov-internet_chats (дата звернення 26.03.2021).

5. Нестеров В. Ю., Нестерова Е.И. Карнавальная составляющая как один из факторов коммуникативного феномена чатов // Флогистон. URL: <http://flogiston.ru/articles/netpsy/nesterov> (дата звернення 26.03.2021).

6. Горелов И.Н., Седов К.Ф. Основы психолингвистики. Москва : Лабиринт, 2004. 320 с.

7. Заборовская С.В. Особенности виртуального дискурса в пространстве Интернет (на примере интернет-дневников) Автореф. дис. на соискание ученой степени кандидата филологических наук [спец.] 10.02.02 – русский язык. Харьков, 2006. 19 с.

8. Ляпон М.В. Оценочная ситуация и словесное само моделирование // Язык и личность. Москва : Наука, 1989. С. 24–33.

9. Огибенин Б.Л. Маска в свете функционального подхода // Сборник статей по вторичным моделирующим системам. Тарту, Изд-во Тарт. гос. ун-та, 1973. С. 56–65.

10. Кон И. С. Междисциплинарные исследования. Социология. Психология. Сексология. Антропология. Ростов-на-Дону : Феникс, 2006. 605 с.

11. Родионова Е.А. Способы описания личности и «сценическая модель» // Социальная психология личности. Москва : Наука, 1979. С. 300–324.

12. Бахтин М.М. Творчество Франсуа Рабле и народная культура средневековья и Ренессанса. Москва : Худож. лит., 1990. 542 с.

13. Young K. S. What makes the Internet so addictive: Potential explanations for pathological Internet use // Paper presented at the 105th Annual Conference of the American Psychological Association. Chicago, IL, August, 1997.

14. Теркл Ш. Одиночество в сети, или ещё раз о важности живого общения // *Cossa*. URL: <http://www.cossa.ru/234/16309/> (дата звернення 26.03.2021).

15. Кнорр-Цетина К. Объектная социальность: общественные отношения в постсоциальных обществах знания // Журнал социологии и социальной антропологии. 2002. Т.5. № 1. С. 101-124. URL: <http://ecsocman.hse.ru/jssa/msg/19126181.html> (дата звернення 26.03.2021).

Надійшла до редколегії 07.04.2021

HISTORY OF JOURNALISM/ PUBLICISM

<https://doi.org/10.17721/2522-1272.2021.78.4>

UDC 94(477):341.485]"1932/1933":070

The Topic of the Holodomor of 1932 – 1933 on the Pages of the Newspaper “Ukrainian News”/“Ukrainski Wisti” (1945, Germany – 2000, USA)

Serhiy Kozak

*PhD (philol. sci.), T. Shevchenko Institute of Literature
of the National Academy of Sciences of Ukraine
4 Mykhailo Hrushevskyyi St., Kyiv, 01001, Ukraine*

Corresponding author's e-mail address: detr19411@gmail.com

ABSTRACT

The problem of restoring historical truth has always been relevant among Ukrainian political emigrants. The proof of that is the materials about the Holodomor of 1932–1933 on the pages of the Newspaper “Ukrainian News”/“Ukrainski Wisti”. The objective of this study is to find out the subject and genre palette of materials about the Holodomor in Ukraine, the names of their authors, the significance of these publications in the general process of restoring historical truth both for the Ukrainian emigrant society and the process of civil society formation in Ukraine, as well as expanding the scientific paradigm of this issue through the little-known materials of emigration press. We managed to ascertain that 413 materials of different genres, which are directly related to the outlined subject, were published on the pages of “Ukrainian News”. The most essential method of achieving the objective was the analysis of materials of the newspaper “Ukrainian News”, which helped to identify the main components of the subject matter. Through this method, the publications of a significant number of authors on the same subject, as well as effectiveness of presenting their materials on the topic of this study were analyzed.

KEYWORDS: the newspaper “Ukrainian News”/“Ukrainski Wisti”; the Holodomor of 1932–1933; genocide; memory; tragedy; diaspora.

УДК 94(477):341.485]"1932/1933":070

Тема Голодомору 1932–1933 рр. на сторінках часопису «Українські Вісті» (1945, Німеччина – 2000, США)

Козак Сергій Борисович, Інститут літератури ім. Т.Г. Шевченка Національної академії наук України, науковий співробітник, кандидат філологічних наук

Резюме

Проблема повернення історичної правди була завжди актуальною в середовищі української політичної еміграції. Підтвердженням цього є матеріали про Голодомор 1932–1933 рр. на сторінках еміграційного часопису «Українські вісті» (далі – «УВ»). Мета цього дослідження – крізь призму публікацій у газеті «УВ» з'ясувати тематично-жанрову палітру матеріалів про Голодомор в Україні, імена їхніх авторів, значення цих публікацій у загальному процесі повернення історичної правди як для українського еміграційного суспільства, так і для процесу становлення громадянського суспільства в Україні, а також розширити наукову парадигму цієї проблематики за рахунок маловідомих матеріалів еміграційної преси. Вдалося з'ясувати, що на сторінках «УВ» побачило світ 413 матеріалів різних жанрів, які безпосередньо стосуються окресленої теми. Найбільш сутнісним методом досягнення мети став аналіз матеріалів часопису «УВ», що допомогло виявити головні складники предмета дослідження. Завдяки цьому методу, приміром, проаналізовано публікації значної кількості авторів на ту саму тему, а також ефективність подачі їхніх матеріалів за темою цього дослідження.

Ключові слова: газета «Українські вісті»; голодомор 1932–1933 рр.; геноцид; пам'ять; трагедія; діаспора.

Козак С.Б. Тема Голодомора 1932–1933 гг. на страницах газеты «Украинские вести» (1945, Германия – 2000, США)

Проблема возвращения исторической правды была всегда актуальной в среде украинской политической эмиграции. Подтверждением этого являются материалы о Голодоморе 1932-1933 гг. на страницах эмиграционной газеты «Украинские вести» (далее – «УВ»). Цель этого исследования – сквозь призму публикаций в газете «УВ» выяснить тематическую и жанровую палитру материалов о Голодоморе в Украине, имена их авторов, значение этих публикаций в общем процессе возвращения исторической правды как для украинского эмиграционного общества, так и для процесса становления гражданского общества в Украине, а также расширить научную парадигму этой проблематики за счет малоизвестных материалов эмиграционной прессы. Удалось выяснить, что на страницах «УВ» опубликовано 413 материалов разного жанра, имеющих непосредственное отношение к обозначенной теме. Самым существенным методом достижения цели стал анализ материалов газеты «УВ», который помог выявить основные составляющие предмета. Благодаря этому методу, например, были проанализированы публикации значительного числа авторов по одной и той же теме, а также эффективность публикации их материалов по теме нашего исследования.

Ключевые слова: газета «Украинские вести»; голодомор 1932–1933 гг.; геноцид; память; трагедія; диаспора.

1. Вступ

Коли за радянських часів Москва десятиліттями вперто розповідала світові, що у 1932–1933 рр. в Україні ніякого голоду «не було і бути не могло», українська політична еміграція на Заході тим часом, навпаки, все робила для того, щоб людство якомога більше довідалося про мільйони замучених голодною смертю українців – про цю одну з найбільших трагедій ХХ століття, а по суті – геноцид проти українства. Особливо помітною в цьому напрямку стала діяльність середовища, яке об'єдналося навколо газети «Українські вісті» (Німеччина – США). Була в тому значна закономірність, оскільки українці саме цього осередку на власних долях і долях своїх близьких добре звідали, що таке голод. Опинившись на Заході і обравши за трибуну часопис «УВ», вони вістили світові правду про багатомільйонні втрати українського народу. Звідгоді ті публікації – підписані справжніми іменами, псевдонімами чи й навіть криптонімами – ставали частинами єдиного літопису про цю трагедію і належать до теми, яка супроводжувала сторінки видання упродовж всієї його історії. На жаль, матеріали про Голодомор 1932–1933 рр., які опубліковано в еміграційних часописах, досі є малодослідженими. Не виняток тут і шпальти «УВ», хоча документально-публіцистичне осмислення цих трагічних подій значною мірою пов'язане якраз із цією газетою. Недаремно Фундація імені Івана Багряного (США), яка на останньому етапі існування часопису була його видавцем, з-поміж інших завдань ставила собі за мету «розповісти світові про організований Москвою голод 1933 року...» [1]

2. Теоретичне підґрунтя

Відомо, що в радянський період будь-яка інформація, що стосувалася Голодомору в Україні, перебувала під суворою забороною. Отож усе, що написано й видано на цю тему, – це вже набуток незалежної України, а також частково того руху за незалежність, який мав місце на зламі 1980–1990-х рр. Це матеріали різних жанрів: публікації архівних документів, спогади свідків, які, переживши трагедію, дивом залишилися живими, наукові дослідження, художні твори тощо. Варто нагадати, що одними з перших в Україні, зібравши тисячі свідчень, розгорнули досліди з історії Великого голоду 1932–1933 рр. публіцисти Володимир Маняк і Лідія Коваленко. Втім, значно раніше про цю трагедію заговорили українські письменники і науковці, які стали голосом української політичної еміграції, тобто ті, хто перебував на Заході. Саме представникам української діаспори належать одні з перших в українській літературі творів на тему Голодомору («Марія» Уласа Самчука і «Жовтий князь» Василя Барки). Водночас одні з перших зразків публіцистично-документального дослідження трагедії 1932–1933 рр. з'явилися з-під пера авторів часопису «УВ». Серед них – публікації Олексія Коновала, Василя Гришка, Василя Старова, Івана Багряного, Федора Пігідо, Івана Дубинця та багатьох-багатьох інших. На важливості цієї теми як у діяльності політичної еміграції, так і на сторінках газети «УВ» наголошують у своїх розвідках науковці М. Присяжний [2] і Н. Сидоренко [3]. Особливу роль часопису у висвітленні цієї теми визначив академік Іван Дзюба [4]. У 1997 р. побачив світ збірник матеріалів «УРДП», де в численних біографічних силуетках зустрічаємо факти про Голодомор в Україні, там також подано відомості з ушанування пам'яті його жертв у різних країнах світу, зокрема читачами «УВ» [5]. Відомо, що в період «холодної війни» (1970–1980-ті рр.) матеріали про Голодомор як спричинений Москвою геноцид українського народу регулярно транслювали в етері радіо «Свобода» і «Голос Америки», причому багато передач на цю тему створили штатні й позаштатні автори «УВ» (наприклад, Михайло Воскобійник, Василь Гринько (Гришко), Ігор Качуровський, Олексій Коновал та ін.).

Мета цього дослідження – кризь призму публікацій у газеті «УВ» з'ясувати тематично-жанрову палітру матеріалів про Голодомор в Україні 1932–1933 рр., імена їхніх авторів, значення цих публікацій у загальному процесі повернення історичної правди як для українського еміграційного суспільства, так і для процесу становлення громадянського суспільства в Україні, а також розширити наукову парадигму цієї проблематики за рахунок маловідомих матеріалів еміграційної преси.

3. Методи дослідження

Найбільш сутнісним методом досягнення мети став *аналіз* матеріалів часопису «УВ», що допомогло виявити головні складники предмета дослідження. Завдяки цьому методу, приміром, проаналізовано публікації різних авторів на ту саму тему, а також ефективність подачі їхніх матеріалів за темою дослідження. Зокрема застосовано *елементарно-теоретичний аналіз і синтез*, на підставі якого встановлено причинно-наслідкові зв'язки Голодомору в Україні 1932–1933 рр. Завдяки *історичному* методу отримано можливість вивчати об'єкти у хронологічній послідовності. Таким чином, спираючись на створений нами хронологічний покажчик, проаналізовано значну частину матеріалів (понад чотириста), які на шпальтах цієї газети присвячені проблематиці Голодомору в Україні 1932–1933 рр. Метод *узгальнення* дозволив висвітлити спільну позицію щодо Голодомору великої кількості українців, які жили в різних країнах і походили з різних частин України. *Біографічний* метод дав можливість дослідження Голодомору на основі свідчень очевидців, чий спогади надруковано в часописі «УВ» [6].

4. Результати й обговорення

Насамперед автору вдалося з'ясувати, що на сторінках «УВ» побачило світ 413 матеріалів різних жанрів, які безпосередньо стосуються окресленої теми. Хронологічні межі цих публікацій такі: перший – 7 лютого 1948 р. (спогади О. Степового) [7], а останній – 28 травня 2000 р., про вшанування жертв Голодомору українцями Чикаго (інформація О. Коновала) [8].

Таким чином, тема ця проіснувала на шпальтах «УВ» понад півстоліття. Значний інформаційний масив (понад чотири сотні матеріалів), що був створений упродовж такого тривалого часу, включає спогади свідків, меморіальні заходи в різних країнах світу, присвячені вшануванню пам'яті жертв геноциду, маніфестації до річниць Голодомору у великих містах Західної Європи, Америки й Австралії, заходи з висвітлення відомостей про Голодомор у чужоземній пресі, систематичні звернення і заклики щодо збереження свідчень та інших документів про голод 1932–1933 рр. в Україні тощо.

Однією з перших «хронологічних дат», яка була мобілізаційним чинником для української еміграції у вшануванні жертв Голодомору, стало відзначення його 15-річчя навесні 1948 р. 20 березня того року часопис відгукнувся на цю дату серією публікацій, зокрема матеріалом із символічною назвою «Наша правда» – це були «думки вголос» Івана Багряного, які відомий письменник виголосив на національній панакхиді в Мюнхені [9]. У тому ж числі редакція розповіла про ще один важливий захід у столиці Баварії – багатотисячну демонстрацію жалоби з панакхидою за «мільйони жертв» [10]. Поруч із цими матеріалами на шпальтах газети надруковано спогади-хроніку про Голодомор, а також повідомлення про «15-річчя української жалоби в Ганновері».

Можна сказати, що це було перше тематичне число «УВ», присвячене трагічним подіям в Україні 1932–1933 рр. Зауважмо, що на час цієї активності минуло всього два з половиною роки після завершення Другої світової війни і українці, які перебували в таборах ДіПі, переважно на теренах Баварії, ще не забули жах від рейдів советських репат-

ріаційних комісій, але українська еміграційна преса вже тоді знайшла своє місце в бою за правду про Голодомор.

З того часу темі Голодомору як геноциду українського народу на сторінках «УВ» приділено особливу увагу. Звідтоді ці матеріали – підписані справжніми іменами, псевдонімами чи й навіть криптонімами – ставали частинами єдиного літопису про цю трагедію і належать до теми, яка супроводжувала видання упродовж майже всієї його історії.

Так, наприкінці січня 1953 р. на шпальтах «УВ» з'являється низка публікацій із загальною назвою «20-ті роковини голоду імени тов. Сталіна на Україні» [11]. Центральний матеріал цієї тематичної добірки – «Розстріл 35-х агрономів» сумлінного дослідника українського Голодомору Івана Дубинця, який, на жаль, сам загинув за загадкових і дотепер нез'ясованих обставин у Нью-Йорку, але встиг залишити нам важливі відомості на цю тему [12].

Зрозуміло, що одним із першочергових завдань, які ставила перед собою українська політична еміграція, було вшанування пам'яті мільйонів українців – жертв Голодомору. Матеріали часопису дають можливість для реконструкції доволі змістовної картини діяльності українських громад у цьому напрямку. Так, майже в усіх куточках світу було створено комітети (або комісії), які сприяли організації відповідних заходів шани. Приміром, довголітній автор часопису Олексій Коновал у дописі за 30 січня 1983 р. розповів читачам про вшанування пам'яті жертв українського Голодомору в Чикаго. Варто зауважити, що тема Голодомору була особливо важливою як у житті української еміграції загалом, так і особисто в долі таких авторів, як Олексій Коновал. Адже походить він, як нам вдалося з'ясувати, з полтавського роду селянина-пасічника. Його родина ледве пережила трагічний 1933 р., але батьки і вся рідня матері (9 осіб), що мешкали на іншому хуторі, померли з голоду. Діда місцева влада намагалася в усілякий спосіб затягти до колгоспу. Зрештою, забрали все майно, худобу, порозбирали хліви, клуню й повітку та матеріал на нову хату, діда застрелили вночі 1934 р. на пасіці, а вулики з бджолами реквізували. Батька Олексія, Григорія, за так званий непослух радянській владі і небажання йти до колгоспу арештували й заслали на Колиму. Нелегко жилося матері, одноосібниці, з трьома малими синами в старій хаті, в холоді й голоді [13]. Як наслідок пережитого цим автором – ціла низка його публікацій, серед яких: «Трагедія України 1933 року» [14], «Ми обвинувачуємо Москву» [15] та ін.

Утім, навколо «УВ» гуртувалося чимало авторів, для яких страта голодом була не лише темою публіцистичних дописів, а й трагедією їхнього власного роду. Це підтверджують численні аналітичні матеріали, наприклад, «Голод як засіб поневолення» М. Смика, «У ті далекі страшні роки» В. Сокола, «Смерть у глибокому яру» С. Дубовика, а також опублікована на сторінках видання серія спогадів свідків трагедії: П. Глушаниці («Моє свідчення»), Ф. Пігідо («Гієї страшної весни»), К. Слобідського («Коло стовпа»), А. Гудзовського («Чи пам'ятаєте ви голод 1932–1933 р.»), Г. Мороза («Моє щире зізнання»), Л. Лимана («Спогади про голод»), В. Лизогуба («Я був пухлий і ледве ходив...»), Павла Котенка («Все плачу і плачу, коли про голод згадаю...») тощо. Важливо, що ці та інші матеріали «УВ», передусім спомини тих, хто вижив, суттєво підсилювали дослідницьку складову цієї теми як у діаспорі, так згодом (після проголошення незалежності) і в Україні.

Іще одним вагомим фактором, який сприяв розширенню проблематики Голодомору, була громадянська позиція літпрацівників газети, бо ж переважна їх більшість звідала голод на власній долі, а ще – організаційна роль редакції у справі збереження спогадів [16]. Тут насамперед ідеться про регулярні заклики до читачів надсилати спомини про Голодомор до редакції, а також – з метою збереження хроніки сумних подій – на адреси наукових установ української діаспори (архів Українського інституту Гарвардського університету, архів Українського дослідного центру та ін.). У зв'язку з цим на сторінках

часопису часто друкувалися звернення на зразок: «Подаваймо матеріали і свідчення про голод на Україні» [17].

Не менш значимими в цій справі були заклики «УВ» щодо фінансової підтримки видань про Голодомор. Зрештою, більшість з них побачила світ якраз завдяки пожертвам читачів і передплатників часопису. Зокрема газета систематично подавала відомості про діяльну (як фінансову, так і інформаційну) допомогу таким книжковим виданням різних авторів, як «Великий голод в Україні 1932–1933 рр.», «Москва сльозам не вірить», «Український голокост, 1933», «Страта голодом», «Замах на життя нації», «Жнива смутку» (інша назва – «Жнива розпачу»), «Голод–33», «Голод на Україні, 1932–33 рр.», «Голод в Радянській Україні у 1932–1933 роках», а також збірників документів, монографій і навіть навчального посібника («короткий курс») лекцій для українських шкіл діаспори, що були присвячені темі Голодомору. «УВ» зберегли для дослідників чимало суттєвих фактів, які свідчать про матеріальну підтримку українською еміграцією видань і розвідок на цю тему. Ось лише один з таких фактів: 3 липня 1988 р. часопис повідомив про 35 тисяч американських доларів, які українська громада США збрала на проекти з наукового вивчення теми Голодомору [18].

Газета «УВ» є важливим бібліографічним джерелом для досліджень у царині Голодомору. Адже ж, окрім сотень публікацій авторів видання, на сторінках часопису зосереджено відомості про публікації за темою в закордонній чужомовній пресі, а також ідеться про низку книжок (крім уже названих, це, приміром, «8000» Ф. Стайківського (Правобережного), «Найбільший злочин Кремля» М. Вербицького, «Миргородський ярмарок» Олени Звичайної), з-поміж яких – видання не тільки українською, а й іншими мовами.

Прикметно, що серед авторів «УВ», які присвятили свої статті цій болючій темі, такі відомі в українській діаспорі постаті, як перекладачка Оксана Соловей, прозаїк і поет Остап Тарнавський, правозахисниця Надія Світлична, мовознавець Василь Чапленко, літературознавець Юрій Бадзьо, історик Павло Глушаниця, дослідник літератури Григорій Костюк, очільник Української Православної церкви в США митрополит Мстислав, математик і дисидент Леонід Плющ, упорядник енциклопедії Євген Онацький, художник Кость Бульдин і багато-багато інших.

Таким чином, вустами цих і багатьох інших авторів часопис одним з перших розповів світові про Голодомор 1932–1933 рр. Підтвердженням цього стала, зокрема, низка статей до річниць сумної події: «Харків, весна 1933 року» В. Гришка (1973 р.) [19], «1933 р. як новий етап большевицької політики щодо України» Г. Костюка (1953 р.) [20]. Вже самі назви матеріалів дають можливість з'ясувати змістові наголоси діаспори в цій проблематиці, підтверджують суголосність думок різних авторів. Ось ще кілька конкретних прикладів: «Як я пережив страшний голод 1933 року» (21 лютого 1948; автор – Іван Халява), «Клич мільйонів, заморених голодом» (24 січня 1952; автор – Іван Дубинець), «1933 рік – вершок московського садизму» (3–10 січня 1979; автор – Л. Дарниця) тощо.

Показовим є те, що найбільш резонансні статті після публікації на шпальтах «УВ» продовжували своє життя окремими виданнями, тобто виходили брошурами і книжками. Це засвідчувало вагомість і ефективність друківаного на сторінках часопису слова на цю тему. Саме так, наприклад, сталося з появою праць про Голодомор Михайла Воскобійника, Федора Стайківського, а ще – голови УРДП Василя Гришка. Його дослідження «Москва сльозам не вірить», як нам вдалося з'ясувати, спочатку набуло розголосу після публікації в газеті (6 травня 1973 р.), а вже потім побачило світ кількома книжковими виданнями. Таким чином автор допоміг українському суспільству зробити надзвичайно важливий крок в осмисленні цієї трагедії як геноциду української нації [21]. Сам переживши голод, В. Гришко після глибокого аналізу, що ґрунтувався на документах і свідченнях людей, довів, що причиною Голодомору 1933-го насправді була не колективізація, а реакція Москви на бурхливе українське відродження.

Нагадаю, що до 45-річчя народобвиства (це ще один термін на означення цієї трагедії, який зустрічаємо на шпальтах «УВ») опубліковано працю В. Гришка «Український голокост» українською мовою, а до 50-річчя голоду вона побачила світ англійською мовою [22], як і доповідь про голод під назвою «Замах на життя нації» [23]. До цих видань також увійшли матеріали, частину з яких спершу було надруковано на сторінках часопису [24].

Особливої активності вшанування жертв геноциду набуло в рік його 50-річчя (1983 р.). З нагоди цієї дати в усіх містах, де існувало бодай незначне скупчення українців, було створено відповідні громадські комітети. Наймасовіші заходи того року відбулися в Чикаго, Клівленді, Нью-Йорку, Торонто, Монреалі, Вашингтоні, Філадельфії, Сан-Франциско, Лос-Анджелесі, Сан-Дієго, Міннеаполісі, Парижі, Мюнхені, Лондоні, Манчестері, Вінніпезі, Оттаві, а також Детройті (США), де панахиду очолив єпископ УАПЦ (соборноправної) Олександр (Биковець) [25]. Хроніка часопису фіксує такі події і в багатьох інших містах світу, як-от: Лідс, Болтон, Норт-Порт, Сакраменто, Флінт. Як бачимо, географія цих заходів дуже широка. Вона сягала навіть таких віддалених куточків, як, наприклад, Гетеборг (Швеція) і Веллінгтон (Нова Зеландія), де також були передплатники «УВ», завдяки зусиллям яких і відбувалися ці вшанування. Вони ж – передплатники газети – ставали й авторами дописів про ці події.

Мало того: у контексті вшанування пам'яті і поширення відомостей про Голодомор у багатьох містах світу представники української діаспори звели пам'ятники жертвам трагедії 1932–1933 рр. Так, «УВ» повідомили читачів про відкриття меморіальних знаків у самісінькому центрі багатомільйонного Лос-Анджелеса, в столиці США Вашингтоні, столиці Австралії Канберрі, інших містах Північної Америки з мільйонним населенням – Детройті, Чикаго, Торонто, а також у Брадфорді (Англія), Вінніпезі, Едмонтоні (Канада), у штатах Огайо та Індіана (США), інших куточках планети.

Прикметно, що в організації цих заходів пам'яті брали участь установи, які представляли широкий спектр громадсько-політичного і культурного буття української еміграції, зокрема СКВУ (Світовий конгрес вільних українців), УРДП (Українська революційно-демократична партія), ОУН (Об'єднання українських націоналістів), КУК (Комітет українців Канади), СУА (Союз українок Америки), Братство Св. Володимира (Канада), ОДУМ (Об'єднання української демократичної молоді), Ліга визволення України, СУМ (Спілка української молоді), а також українські церковні громади (як православна, так і греко-католицька, і протестантська), зокрема регулярними були звернення їхніх очільників, що друкувалися на шпальтах «УВ». Особливе місце посідала діяльність ДОБРУСу і СУЖЕРО, членами яких стали колишні репресовані «з-під советів», а їхньою метою – нагадування світові про злочини советського тоталітаризму. Прикметно й те, що саме ці організації мали в часописі свою тематичну сторінку, де систематично публікувалися матеріали на тему Голодомору.

Пережите у 1932–1933 рр. ставало незагойним спогадом, спогади про Голодомор – свідченнями, свідчення – документами, а документи – книжками, які живили правду про трагедію. Таким чином ті, хто у вирі війни потрапив на Захід, склали звіт перед Батьківщиною, а ще, за словами авторів «УВ», «попередили світ про московську небезпеку, яка нависла над ним». Цей чин українців високо оцінили не лише чільні діячі української діаспори (зокрема президент УНР в екзилі Степан Витвицький, архієпископ Мстислав), а й американські політики. Один з них – сенатор Керстен – з нагоди виходу з друку «Білої книги...» зазначив, що «коли історик ХХІ століття досліджуватиме події минулого, то він обов'язково відзначить українців як головну силу, що повалила комунізм» [26].

Ця активність української еміграції переросла в її ідейну позицію, яку не могли не помітити політики провідних країн Заходу. Під тиском такої наполегливості у справі поширення правди про Голодомор в Україні уряди США і Канади змушені були відгук-

нутися на вимоги своїх громадян українського походження. В жовтні 1984-го Конгрес США проголосив 4 листопада Днем пам'яті великого голоду в Україні 1932–1933 рр., а 18 жовтня того ж року Президент США Рональд Рейган своїм підписом узаконив створення комісії в Конгресі США для дослідження причин і наслідків цієї великої трагедії українського народу. Ця комісія складалася з двох сенаторів, чотирьох конгресменів, трьох членів американського уряду і шістьох членів української громади. Її діяльність дала, у свою чергу, новий поштовх вивченню цієї проблеми, зокрема й у Гарвардському університеті.

Зауважмо, що звідгоді акція «Свіча пам'яті», яка й так щорічно впродовж тривалого часу відбувалася в українських громадах, завдяки цим рішенням набула офіційної підтримки в країнах Північної Америки. Це також сприяло тому, що серед дослідників країн Заходу зросло зацікавлення темою Голодомору.

Низку матеріалів часопису присвячено результатам діяльності американського науковця Джеймса Мейса [27], одного з найавторитетніших дослідників голоду в Україні. На його переконання, щоб централізувати повну владу в руках Сталіна, потрібно було знищити другу радянську республіку, а отже, вигубити українське селянство, українську інтелігенцію, українську мову, українську історію в пам'яті народу, знищити Україну як таку. Калькуляція була дуже проста і вкрай примітивна: немає народу – немає й окремої країни, а в результаті – немає проблеми. Така політика, в класичному розумінні цього слова, й означає геноцид [28].

Варто зауважити, що загалом тема сприяння вчених неукраїнського походження, залучення до процесу дослідження українського Голодомору представників неурядових і офіційних кіл західних країн – одна з найважливіших для української діаспори. Крім Дж. Мейса, який став приятелем України і зробив величезний внесок у справу вивчення проблематики голоду в Україні, «УВ» розповідали і про інших західних науковців, які присвятили свої праці трагічним для України 1932–1933 рр., зокрібно про британського та американського історика й письменника Роберта Конквеста (зокрема його книжку про український Голодомор «Жнива скорботи»), американського журналіста Джозефа Альсопа.

Водночас слід сказати, що праці цих та інших науковців не могли з'явитися без сприяння представників української діаспори. Мова про тих емігрантів зі Східної і Центральної України, хто дивом залишився живим і чий приклад пережитого став основою для низки досліджень. Так, англійські праці згаданих і ряду інших авторів зі США, Канади, Великобританії, Австралії, написані за допомогою свідчень представників української діаспори, зокрібно передплатників «УВ», відіграли суттєву роль у поширенні правди про цей злочин Москви в різних країнах світу. А саме це – розповіді світові правду про Голодомор – й було чи не найважливішою місією української політичної еміграції [29]. Одним із найзначніших внесків у цю справу стала англійська (згодом перекладена й українською) книжка «The black deeds of the Kremlin: A white book» («Біла книга про чорні справи Кремля»), про появу якої «УВ» повідомили в жовтні 1953 р. Власне, була це не просто книжка, адже ж «560 сторінок друку, понад 100 ілюстрацій, на дуже добром папері, в розкішній, золотом тисненій, оправі й гарній обкладинці – це обвинувальний акт проти російських комуністичних народовбивців та імперіалістів» [30].

1955 р. побачив світ другий том цієї надзвичайно цінної праці, в якій «зібрано неперемінної вартости матеріали-свідчення про винищення Москвою українського народу». «Ця книга є творчістю сотень людей, свідків тих трагічних подій. Їхні спогади, записані в «Білій книзі», що вийшла англійською мовою, є пам'ятником мільйонам мучеників, які загинули від штучно організованого голоду в Україні», – наголошував автор статті «УВ», написаної до 25-ліття «Білої книги» [31]. Варто зауважити, що фінансували видання цих двох томів уцілілі жертви переслідувань, чимало з яких втратили когось із рідних у ті жахливі роки, їх більшість склали передплатники часопису.

Отож саме завдяки співпраці наших політичних емігрантів з журналістами й науковцями інших країн тема Голодомору в Україні 1932–1933 рр. з'явилася на сторінках «New York Times», «Washington Post», «Independent» та інших найпрестижніших видань світу. Також завдяки багатотисячним демонстраціям, які українська діаспора влаштувала на центральних вулицях Мюнхена (Німеччина), Брандфорда (Англія), Монреалю (Канада), Детройта, Вашингтона (США), світ довідався про один з найбільших злочинів Москви, який вона усіяло приховувала. «УВ» докладали максимум зусиль, щоб цього не сталося. «Не допомагаймо Москві затаювати її злочини» (30 січня – 6 лютого 1983 р.), – закликав заголовком однієї зі статей газети. А її постійний автор з Каліфорнії Олександр Скоп писав: «Треба розбити «змову мовчанки» про цю трагедію» (13 липня 1986 р.).

Тема відповідальності Москви за Голодомор в Україні була однією з головних у висвітленні цієї проблематики. Демонстрації з гаслами відповідного змісту перед советськими амбасадями, наукові дослідження, фільми про Голодомор, заходи з ушанування пам'яті жертв трагедії – усе це, на наше переконання, було виразом, справді «обвинувальним актом Москви» і водночас підтвердженням тієї місії, яку взяла на себе й упродовж тривалого часу виконувала, передаючи її від покоління до покоління, українська політична еміграція. Заголовками матеріалів часопис «УВ» заявляв про голод 1932–1933 рр. як про «найбільший злочин Кремля», «кремлівсько-комуністичне народовбивство». В час затятого мовчання, а точніше – свідомого замовчування Голодомору в СРСР, газета української діаспори не приховувала правди, стверджуючи, що «мета голоду 1933 року – знищення українського народу», і що Москва «за смерть семи мільйонів українців, знищених голодом 1933 року», повинна колись відповісти.

Тему Голодомору в часописі також доповнюють оповіді про історії створення і демонстрації кінострічок. На сторінках «УВ», зокрема, йдеться про «Жнива розпачу», «Harvest of Despair», «Штучний голод на Україні 32–33 рр.», «Голод-33» (реж. О. Янчук) та інші фільми. Завдяки цьому виданню ми також довідуємося, що тема Голодомору помітно присутня і в еміграційній художній літературі. Між іншим, у газеті надруковано твори О. Веретенченка («Український збіджений народ!»), Івана Халєви («1933»), Віталія Бендера («Дійство про маленького хлопчика»), поетичну добірку Антоніни Листопад та ін. Варто наголосити й на тому, що автори перших в українській літературі творів про голод – письменники-емігранти Улас Самчук («Марія») і Василь Барка («Жовтий князь») – були знайомими дописувачами «УВ».

Відтак рубрики часопису «Сумна річниця» і «Пам'яті замучених голодом», які завдяки постійній увазі до теми Голодомору отримали сталу прописку на його сторінках, містили, крім уже згаданих, матеріали й багатьох інших напрямів цієї проблематики. Зокрема «УВ» порушує питання про міжнародний трибунал для тих, хто спричинив Голодомор в Україні 1932–1933 рр., наводить текст звіту комісії Конгресу США у справі Голодомору, обговорює короткий виклад з історії Голодомору для українських шкіл діаспори, подає рядки листа про голод дочки письменника Володимира Короленка, розповідає про наукові конференції, що були присвячені цій вагомій темі, друкує віднайдені в архівах Німеччини документи, знайомить читачів із виставкою книжок, яку влаштовано за темою голоду в бібліотеці Гарвардського університету, привертає увагу до медичних аспектів Голодомору, відгукується про конгрес з тематики Голодомору і з приводу монографій на цю ж тему.

Завдяки систематичній подачі матеріалів на сторінках часопису постає широка картина голоду в Україні загалом, а також його вражаючі епізоди в окремих краях: Харкові, Лубнах, Миргороді, Полтаві, на Дніпропетровщині, в селі Миколаївці (нині – Буринського району Сумської області), у селах і містечках Чернігівщини, Київщини та багатьох інших куточків України.

Панахиди і молебні в церквах, меморіальні концерти пам'яті, влаштовані мистецькими колективами діаспори (зокрема варто відзначити постійну участь у таких заходах детройтської капели бандуристів ім. Т. Шевченка) у палацах культури, виставки книжок і документів у найбільших бібліотеках і архівах, театральні постановки на сценах, доповіді науковців в університетах – усе це належить до того грона заходів, які щороку відбувалися на вшанування жертв геноциду 1932–1933 рр. Літопис матеріалів на цю тему на сторінках «УВ» – це своєрідна книга пам'яті, створена силами української діаспори.

Часопис із вдячністю згадує імена журналістів західних видань, які, виявляючи принципову позицію і професійну етику, не піддалися тискові Кремля і вістили правду про злочин Москви. Приміром, «УВ» пише про кореспондента англійської газети «Manchester Guardian» Малкольма Маггеріджа, який із самого початку голоду 1933 р., залишивши Москву, під приводом повернення до Англії пройшов пішки майже всю Україну, записуючи і передаючи світові відомості про трагедію, яку він бачив на власні очі. В одному з таких листів журналіст пише: «Вже в березні 1933 р. по всій Україні був не тільки голод, а стан війни і військової окупації. Збірка збіжжя провадилася з такою жорстокістю і брутальністю, що селяни залишили цілковито без нічого. Щоденно можна було бачити картини величезних груп людей, що складалася із чоловіків, жінок і дітей, оточені озброєним конвоєм. Були це так звані «кулаки», яких вели до в'язниць. Лише охоронники ГПУ і комуністи мали що їсти, всі інші були приречені голодувати...» [30].

Водночас українці західного світу домагалися справедливості щодо американського журналіста В. Дюранті, який, перебуваючи під впливом Москви, писав, що голоду в радянській Україні не було [32], давали критичні оцінки змісту підручників з історії, що були видані в різних країнах і в яких була відсутня інформація про голод в Україні [33], тощо.

Що б і де не відбувалося – чи то «жалобна академія у Ленсі» (Англія), чи «роковини голоду у Міннеаполісі» (США), чи «віче, присвячене жертвам голоду в Буенос-Айресі» (Аргентина), чи «велика демонстрація у Вінніпезі» (Канада), чи «панахида в Рочестері» (США) – усі ці та сотні інших подій були свідченням непорушної єдності українських емігрантів з різних куточків планети як щодо увічнення пам'яті мільйонів українців, так і щодо необхідності справедливої оцінки дій тих, хто винен у цьому «злочині століття».

Сторінки часопису – підтвердження того, що українська еміграція не давала спати Москві. «Ми мусимо закарбувати в пам'яті людства голод 1932–1933 рр.», – наголошував на шпальтах «УВ» відомий правозахисник і математик Леонід Плющ [34]. Для реалізації цього завдання українська діаспора зробила дуже багато. Спочатку (в радянські часи) – у колі еміграції, а згодом вагомо сприяла поширенню досліджень про Голодомор в незалежній Україні.

Утім, вже наприкінці 1980-х у часописі з'являються нові аспекти теми. Це було викликано тими змінами, які відбувалися в Україні, рухом у напрямку відродження державності. Газета «УВ», усіяко підтримуючи заходи зі ствердження правди про Голодомор на державному рівні, порушує низку нових для себе тем: наголошує на проблемі зберігання архівів про голод в Україні, друкує репортаж про міжнародний симпозіум, присвячений обговоренню проблематики Голодомору, оповідає про створення Всеукраїнської асоціації дослідників голоду, публікує народні оповіді про жажливий 1933-й, розповідає читачам про Курган скорботи на Полтавщині, повідомляє умови конкурсу на пам'ятник жертвам голоду у Києві, інформує про заходи з нагоди 60-річчя Голодомору в різних краях України, тематичну виставку в Харківському історичному музеї, науково-практичну конференцію «Слобожанщина: Голодомор 1932–1933», а ще – про створення і презентацію фільму «Голод-33», крім цього, сповіщає про початок діалогу між вченими України і діаспори за темою Голодомору в Україні. Таке розширення проблематики Голодомору на терени України, де тема ця тривалий час перебувала під забороною, було особливо важливим. А

наскрізною думкою цього масиву дописів було те, що завдання не лише світового українства, а насамперед самої України полягає в тому, щоб домогтися визнання міжнародними інституціями, і передусім Організацією Об'єднаних Націй, Голодомору в Україні геноцидом проти українського народу.

Масштаб втрат, цинізм московських організаторів голоду 1932–1933 рр. свідчать про те, що ця тема ніколи не зітреться зі сторінок книги української пам'яті, а відтак і справа її наукового дослідження і моральної оцінки не може втратити своєї актуальності для цивілізованого народу. Ось, приміром, висловлювання нашого сучасника – в'язня російських тюрем Олега Сенцова: «Якби всі роки незалежності України про Голодомор розповідали як слід, то людей, які ще сумують за СРСР, було б значно менше» [35].

Це була не просто тема часопису «УВ», а обраний політичними емігрантами чин, звіт перед майбутніми поколіннями, перед рідною батьківщиною. І усвідомлення того, що в Радянській Україні будь-які відомості про Голодомор були під забороною, змушувало еміграцію працювати «за двох». Автор низки статей про Голодомор Федір Правобережний наголошував на сторінках газети: «Москва – Сталін стали синонімом колгоспів, стахановщини, сексоттів, НКВД, заполярних таборів, синонімом голоду, смерти, а отже, єдиний порятунок – у власній українській державі!» [36].

5. Висновки

Українська діаспора всіма можливими засобами допомагала визвольним процесам, які відбувалися в Україні. Однією з найголовніших місій, яку взяла на себе українська політична еміграція, стало завдання повернути правду про Голодомор 1932–1933 рр. Вагоме підтвердження цього – ті понад чотириста матеріалів на цю тему, що з'явилися на шпальтах «УВ». Вони були в числі перших відомостей про трагедію, нехай виголошених і поза Україною, та все ж у форматі «вільного друку». Цей масив публікацій накопичено за межами України, але збережено і досліджено в інтересах боротьби за Україну, яку ще не завершено, яка ще триває. Цей своєрідний літопис, що карбувався на сторінках видання, вважай, упродовж всієї його 55-річної історії, формувався за трьома основними тематичними напрямками. *Перший* – зібрання, збереження і систематизація спогадів про Голодомор тих, хто пережив ті страшні події і опинився після Другої світової війни у вільному світі; *другий* – публікація і якомога ширше розповсюдження відомостей про цю трагедію, спричинену руками Москви, не лише в часописах діаспори, а й серед учених і політиків західних країн, у періодичних виданнях країн Заходу; *третій* – численні заходи з ушанування пам'яті жертв Голодомору українцями багатьох країн світу (США, Канада, Австралія, Англія, Франція, Німеччина, Аргентина тощо). Усі ці публікації – важливий голос української політичної еміграції, а дослідження цих матеріалів – «наш християнський обов'язок перед пам'яттю мільйонів українських людей, які мріяли про щасливу долю у вільній Україні, сподівалися, що господарюватимуть на своїй землі, вирощуватимуть хліб і діток, а судилося їм з волі комуністичного диктату йти передчасно з життя в жорстоких муках голоду» [37].

References

1. Konoval, O. (1997), “Help us, and we will help Ukraine (History of creation of I. Bahrianyi Foundation)”, *Ukrainski Wisti [Ukrainian News]*, no. 39.
2. Prysiashnyi, M.P. (2000), *Press of Ukrainian Emigration in Germany: Formation, Development, Thematic Policy (1945–1953)*, I. Franko LNU, Lviv, 220 p.
3. Sydorenko, N.M. (2000), “National magazines in “camp space” of Europe after the Second World War (Italy, Great Britain, Germany, Austria, 1945–1950)”, *National-Spiritual Self-Affirmation: In 3 Parts*, part 3, Research Center of the History of Ukrainian Press, Kyiv, 160 p.

4. Dziuba, I. (2010), "Encyclopedia of Ukrainian resistance", in Kozak, S. (Ed.), *"Ukrainian News" in Europe and America (1945–2000): Bibliographic Index of the Newspaper "Ukrainian News": in 2 Volumes*, vol. 1, Lit. Ukraina, Yaroslaviv Val, Kyiv, pp. 3–10.
5. Konoval, O. (Ed.) (1997), *Ukrainian Revolutionary Democratic Party (URDP–UDRP): Collection of Materials and Documents*, Ivan Bahrianyi Foundation, Chicago – Kyiv, 856 p.
6. Rizun, V.V. & Skotnykova, T.V. (2008), *Methods of Scientific Researches in Journalism: a Textbook*, 2nd ed., Presa Ukrainy, Kyiv, 144 p.
7. Stepovyi, O. (1948), "1933", *Ukrainski Wisti [Ukrainian News]*, no. 12.
8. Konoval, O. (2000), "A New Board of the Committee for Commemoration of the Victims of Holodomor in Ukraine", *Ukrainski Wisti [Ukrainian News]*, no. 22. 9. Bahrianyi, I. (1948), "Our truth", *Ukrainski Wisti [Ukrainian News]*, no. 24.
10. *Ukrainski Wisti [Ukrainian News]* (1948), "Ukrainian demonstration on the streets of Munich", no. 24.
11. *Ukrainski Wisti [Ukrainian News]* (1953), "The 20th anniversary of the famine named by Comrade Stalin in Ukraine", *Ukrainski Wisti [Ukrainian News]*, no. 8–9.
12. Dubynets, I. (1953), "Firing squad of 35 agronomists", *Ukrainski Wisti [Ukrainian News]*, no. 47.
13. Kozak, S. (2017), "Journalistic, publishing and socio-political activity of Oleksiy Konoval", *Bulletin of the Book Chamber*, no. 8, p. 47.
14. Konoval, O. (1993), "The tragedy of Ukraine in 1933", *Ukrainski Wisti [Ukrainian News]*, no. 49.
15. Konoval, O. (1972), "We blame Moscow. To the 40th anniversary of the famine in Ukraine", *Ukrainski Wisti [Ukrainian News]*, no. 32–33.
16. Maliar, P. (1951), "Famine in Ukraine in 1932–33", *Ukrainski Wisti [Ukrainian News]*, no. 74.
17. *Ukrainski Wisti [Ukrainian News]* (1950), "Let's send the materials and evidence of the famine in Ukraine", no. 11.
18. *Ukrainski Wisti [Ukrainian News]* (1988), "35,000 for the Commission for the Study of Famine in Ukraine", no. 27.
19. Hryshko, V. (1973), "Kharkiv, the spring of 1933", *Ukrainski Wisti [Ukrainian News]*, no. 16.
20. Kostiuk, H. (1953), "1933 as a new stage of Bolshevik policy towards Ukraine", *Ukrainski Wisti [Ukrainian News]*, no. 50.
21. Kozak, S. (2009), "A word from the compiler: [A foreword]", in Hryshko, V. (Ed.), *Milestones of Time: History, Literature, Politics, Journalism: in 2 Vols.*, vol. 2, Smoloskyp, Kyiv, p. 6.
22. *Ukrainski Wisti [Ukrainian News]* (1983), "Vasyl Hryshko's English-language book "Ukrainian Holocaust 1933" has appeared", no. 47.
23. *Ukrainski Wisti [Ukrainian News]* (1984), "One more work on the famine of 1933", no. 13–14.
24. Kozak, S. (2020), "The mission of emigration in the journalism of Vasyl Hryshko", *Vcheni Zapysky Tavriiskoho Natsionalnoho Universytetu Imeni V. Vernadskoho [Scientific Notes of V.I. Vernadsky Taurida National University]*, vol. 31 (70), № 2, p. 204.
25. *Ukrainski Wisti [Ukrainian News]* (1982), "The Public Committee in Detroit", no. 27.
26. *Ukrainski Wisti [Ukrainian News]* (1981), "To the 25th anniversary of the White Book", no. 9.
27. Konoval, O. (1993), "Dr. Mace writes the history of the famine of 1933", *Ukrainski Wisti [Ukrainian News]*, no. 24.
28. Kozak, S. (2004), "For those who were executed by the famine", *Dzerkalo Tyzhnia [Mirror of the Week]*, Oct. 12.

29. Nesina, O. (1993), “The world will know the truth about Holodomor”, *Ukrainski Wisti [Ukrainian News]*, no. 18.
30. Dmytrenko, K. (1953), “We blame Moscow for the death of seven million Ukrainians killed by the famine of 1933”, *Ukrainski Wisti [Ukrainian News]*, no. 85. p. 3–4.
31. *Ukrainski Wisti [Ukrainian News]* (1981), “To the 25th anniversary of the White Book”, no. 9, p. 1.
32. *Ukrainski Wisti [Ukrainian News]* (1986), “They try to take the Pulitzer Prize from W. Durant”, no. 20.
33. *Ukrainski Wisti [Ukrainian News]* (1985), “Information about the famine is withheld”, no. 28.
34. Pliushch, L. (1988), “We must engrave the famine of 1932–33 in the memory of humanity”, *Ukrainski Wisti [Ukrainian News]*, no. 16.
35. RBC-Ukraine (2020), “Sentsov emotionally spoke about the Holodomor: everyone supported him”, available at: <http://www.rbc.ua/ukr/styler/-1606562238.html> (accessed: 28.11.2020).
36. Pravoberezhnyi, F. (1953), “Three anniversaries”, *Ukrainski Wisti [Ukrainian News]*, no. 1–2, p. 3.
37. Zhulynskiy, M. (2003), “The memory of the past obliges”, *Slovo i Chas [Word and Time]*, no. 6, p. 6.

Submitted 22.03.2021

Список літератури

1. Коновал О. Допоможіть нам, а ми допоможемо Україні (Історія створення Фондації ім. І. Багряного) // *Українські вісті*. 1997. Ч. 39, 12 жовт.
2. Присяжний М. П. Преса української еміграції в Німеччині: становлення, розвиток, тематична політика (1945–1953). Львів : ЛНУ ім. І. Франка, 2000. 220 с.
3. Сидоренко Н. М. Національно-духовне самоствердження: у 3 ч. Ч. 3. Національні часописи у «таборовому просторі» Європи після завершення Другої світової війни (Італія, Великобританія, Німеччина, Австрія, 1945–1950) / Дослід. центр історії укр. преси. Київ, 2000. 160 с.
4. Дзюба І. Енциклопедія українського опору // Козак С. «Українські вісті» в Європі й Америці (1945–2000) : бібліогр. покажч. змісту газети «Українські вісті» : у 2-х т. Київ : Літ. Україна, Ярослав Вал, 2010. Т. 1. С. 3–10.
5. Українська революційно-демократична партія (УРДП– УДРП) : зб. матеріалів і док. / упоряд. О. Коновал. Чикаго – Київ : Фондація ім. Івана Багряного, 1997. 856 с.
6. Різун В. В., Скотникова Т. В. Методи наукових досліджень у журналістикознавстві : навч. посіб. 2-е вид., перероб. і доп. Київ : Преса України, 2008. 144 с.
7. Степовий О. 1933 // *Українські вісті*. 1948. Ч. 12, 7 лют.
8. [Коновал О.]. Нова управа комітету з вшанування пам’яті жертв голоду в Україні // *Українські вісті*. 2000. Ч. 22, 28 трав.
9. Багряний І. Наша правда // *Українські вісті*. 1948. Ч. 24, 20 бер.
10. Українська демонстрація на вулицях Мюнхена // *Українські вісті*. 1948. Ч. 24, 20 берез.
11. 20-ті роковини голоду імені тов. Сталіна на Україні // *Українські вісті*. 1953. Ч. 8–9, 25–29 січ.
12. Дубинець І. Розстріл 35-х агрономів // *Українські вісті*. 1953. Ч. 47, 22 черв.
13. Козак С. Журналістська, видавнича і громадсько-політична діяльність Олексія Коновала // *Вісник книжкової палати*. 2017. Ч. 8. С. 47.
14. Коновал О. Трагедія України 1933 року // *Українські вісті*. 1993. Ч. 49, 19 груд.

15. Коновал О. Ми обвинувачуємо Москву. До 40-річчя голоду в Україні // Українські вісті. 1972. Ч. 32–33, 6–13 серп.
16. Маляр П. Голод на Україні в 1932–33 рр. // Українські вісті. 1951. Ч. 74, 16 верес.
17. Подаваймо матеріали і свідчення про голод на Україні // Українські вісті. 1950. Ч. 11, 5 лют.
18. 35000 на Комісію дослідження голоду в Україні // Українські вісті. 1988. № 27, 3 лип.
19. Гришко В. Харків, весна 1933 року // Українські вісті. 1973. Ч. 16.
20. Костюк Г. 1933 р. як новий етап большевицької політики щодо України // Українські вісті. 1953. Ч. 50, 21 черв.
21. Козак С. Слово від упорядника: [Передмова] // Гришко В. Карби часу: історія, література, політика, публіцистика: у 2-х т. Київ : Смолоскип, 2009. Т. 2. С. 6.
22. З'явилася англomовна книжка Василя Гришка «Український голокост 1933» // Українські вісті. 1983. Ч. 47.
23. Ще одна праця про голод 1933 року // Українські вісті. 1984. Ч. 13–14.
24. Козак С. Місія еміграції в публіцистиці Василя Гришка // Вчені записки Таврійського національного університету імені В. Вернадського. 2020. Т. 31 (70), № 2. С. 204.
25. Громадський комітет у Детройті // Українські вісті. 1982. Ч. 27, 4 лип.
26. До 25-ліття «Білої книги» // Українські вісті. 1981. Ч. 9, 1 берез. С. 1.
27. Коновал Ол. Д-р Мейс пише історію голоду 1933 року // Українські вісті. 1993. Ч. 24, 13 черв.
28. Козак С. За страчених голодом // Дзеркало тижня. 2004. 12 листоп.
29. Несіна О. Світ дізнається правду про голодомор // Українські вісті. 1993. Ч. 18, 2 трав.
30. Дмитренко К. Обвинувачуємо Москву за смерть семи мільйонів українців, знищених голодом 1933 року // Українські вісті. 1953. Ч. 85, 22 жовт. С. 3-4.
31. До 25-ліття «Білої книги» // Українські вісті. 1981. Ч. 9. С. 1.
32. Домагаються відібрати нагороду Пулітцера у В. Дюранті // Українські вісті. 1986. № 20, 18 трав.
33. Приховують інформації про голод // Українські вісті. 1985. № 28, 14 лип.
34. Плющ Л. Ми мусимо закарбувати в пам'яті людства голод 1932–33 рр. // Українські вісті. 1988. Ч. 16, 17 квіт.
35. Сенцов емоційно висловився про Голодомор: усі його підтримали // РБК-Україна. URL : <http://www.rbc.ua/ukr/stylar/-1606562238.html> (дата звернення: 28.11.2020).
36. Правобережний Ф. Три річниці // Українські вісті. 1953. Ч. 1–2. С. 3.
37. Жулинський М. Пам'ять про минуле зобов'язує // Слово і час. 2003. № 6. С. 6.

Надійшла до редколегії 22.03.2021

TELEVISION AND RADIO

<https://doi.org/10.17721/2522-1272.2021.78.5>

UDC 007:[621.397.13+654.195]:316.754

Organizational and Legal Formation of Local Public Audiovisual Media in Ukraine

Oleh Dzholos

<https://orcid.org/0000-0001-8069-1013>

PhD (social communications)

*Institute of Journalism, Taras Shevchenko National University of Kyiv
36/1 Illienka St., Kyiv, 04119, Ukraine*

Corresponding author's e-mail address: jolos72oleg@gmail.com

ABSTRACT

The diversity of media means not only a variety of content and multiplicity of media owners, but also a variety of types of media. Together with the traditional models of public service and private commercial broadcasting, the community media emerged as the “third level” of media development, which contributed to strengthening the freedom of speech. This article examines the organizational and legal aspects of formation of local public audiovisual media in Ukraine, their compliance with the standards and principles of media legislation of European countries, and provides the examples of development of local public broadcasting in the world practice. In addition, the international standards for community broadcasting, on which legislative and regulatory bodies rely, are analyzed. The objective of the study is to analyze, to systematize and to generalize the basic legislative norms for formation of audiovisual media communities in Ukraine as a separate media institution along with public, commercial broadcasting and broadcasting abroad.

The bibliographic method was used to study and to analyze the legislative documents. With the help of the systemic method, the community broadcasting as an integral system mass media was considered. The comparative method was used to compare the legislative regulation of activities of media communities, recommended by the Council of Europe and represented in the legislation of Ukraine.

The article outlines the main provisions of the draft Law of Ukraine “On Media” No. 2693-d. Comparing the Ukrainian legislative initiatives with the European experience, the suggestions and proposals for improving the financing system and the program policy of community broadcasting in Ukraine are presented.

KEYWORDS: audiovisual media; public service broadcasting; community; legislation.

УДК 007: [621.397.13+654.195]:316.754

Організаційно-правове становлення локальних публічних аудіовізуальних медіа в Україні

Джолос Олег Володимирович, Інститут журналістики Київського національного університету імені Тараса Шевченка, кандидат наук із соціальних комунікацій, доцент, <https://orcid.org/0000-0001-8069-1013>

Резюме

Розмаїття медіа означає не лише багатоманітність контенту та множинність власників медіа, а й розмаїття типів ЗМІ. Разом із традиційними моделями суспільного (public service) і приватного комерційного мовлення (private commercial broadcasting), постало медіа громад (community media) як «третій рівень» розвитку медіа, яке зробило свій внесок у зміцнення свободи вираження поглядів.

У цій статті розглядаються організаційно-правові аспекти впровадження місцевих публічних аудіовізуальних медіа в Україні, їх відповідність стандартам та принципам медійного законодавства Європейських країн, також наведено приклади розвитку місцевого публічного мовлення у світовій практиці. Проаналізовано міжнародні стандарти для мовлення громад, на які спираються законодавчі та регуляторні органи.

Мета дослідження полягає в аналізі, систематизації та узагальненні базових законодавчих норм щодо впровадження аудіовізуальних медіа громад в Україні як окремого медійного інституту поруч з суспільним, комерційним мовленням та мовленням на закордон.

Бібліографічний *метод* застосовано для вивчення законодавчих документів та їх аналізу. За допомогою системного методу розглянуто мовлення громад як складника цілісної системи ЗМІ. Компаративний метод використано для порівняння законодавчого регулювання діяльності медіа громад, які рекомендовані Радою Європи, та запропоновані в законодавстві України.

В статті окреслено основні положення проекту Закону України «Про медіа» № 2693-д. Порівнюючи українські законодавчі ініціативи з європейським досвідом, запропоновано застереження та пропозиції щодо вдосконалення системи фінансування та програмної політики мовлення громад в Україні.

Ключові слова: аудіовізуальні медіа; публічне мовлення; громада; законодавство.

Джолос О.В. Организационно-правовое становление локальных общественных аудиовизуальных медиа в Украине

Разнообразие медиа означает не только многообразие контента и многочисленность владельцев медиа, но и разнообразие типов СМИ. Вместе с традиционными моделями общественного (public service) и частного коммерческого вещания (private commercial broadcasting), появились медиа общин (community media) как «третий уровень» развития медиа, которые внесли свой вклад в укрепление свободы слова. В этой статье рассматриваются организационно-правовые аспекты становления местных публичных аудиовизуальных медиа в Украине, их соответствие стандартам и принципам медийного законода-

тельства европейских стран, также приведены примеры развития местного публичного вещания в мировой практике. Проанализированы международные стандарты для вещания общин, на которые опираются законодательные и регуляторные органы.

Цель исследования заключается в анализе, систематизации и обобщении базовых законодательных норм по становлению аудиовизуальных медиа общин в Украине как отдельного медийного института рядом с общественным, коммерческим вещанием и вещанием за границу.

Библиографический *метод* применен для изучения законодательных документов и их анализа. С помощью системного метода рассмотрено вещание общин как целостной системы СМИ. Компаративный метод использован для сравнения законодательного регулирования деятельности медиа общин, которые рекомендованы Советом Европы, и предложенные в законодательстве Украины.

В статье обозначены основные положения проекта Закона Украины «О медиа» № 2693-д. Сравнивая украинские законодательные инициативы с европейским опытом, представлены предостережения и предложения по совершенствованию системы финансирования и программной политики вещания общин в Украине.

Ключевые слова: аудиовизуальные медиа; публичное вещание; община; законодательство.

1. Вступ

Сучасною світовою тенденцією розвитку медіапростору є наявність публічних аудіовізуальних медіа: суспільне мовлення (або національні публічні аудіовізуальні медіа), аудіовізуальні медіа громад і місцеві публічні аудіовізуальні медіа. Це один з ключових атрибутів демократичного розвитку держави, забезпечення незалежності ЗМІ від уряду, плюралізму поглядів, надання об'єктивної та збалансованої інформації.

Актуальною проблемою сучасної журналістики було, є, і буде якість та незалежність медіа, які, у свою чергу, забезпечують отримання громадянами достовірної та неупередженої інформації. Основні прихильники реформ в Україні закликають до зміцнення верховенства права, децентралізації, роздержавлення ЗМІ та впровадження в країні публічного мовлення, яке має слугувати суспільству і підзвітне суспільству.

Інтеграція України у світовий інформаційний простір, глобалізація, швидкий розвиток інформаційного суспільства мають низку як позитивних, так і негативних тенденцій. З одного боку, це оперативність отримання інформації з будь-якого куточка світу, можливість цілодобово здобувати свіжі новини політики, культури, науки, мистецтва тощо. З іншого боку, перебуваючи в глобальній світовій інформаційній мережі, втрачається розуміння належності певній громаді, спільноті, регіону.

Мета дослідження полягає в аналізі, систематизації та узагальненні базових законодавчих норм щодо впровадження аудіовізуальних медіа громад в Україні як окремого медійного інституту поруч з суспільним, комерційним мовленням та мовленням на закон.

2. Теоретичне підґрунтя

В Україні досі немає ґрунтового дослідження стосовно функціонування інституцій публічних аудіовізуальних медіа, тому що ці суб'єкти тільки впроваджуються в Україні. Проте є розвідки, які можна використати як базові у розумінні стану та тенденцій розвитку вітчизняного телерадіопростору в системі соціальних комунікацій. Це зокрема праці українських науковців: О. Гресько, І. Хоменка, О. Гояна, В. Лизачука, Г. Почепцова, В. Конаха, В. Різуна. Стосовно зарубіжних авторів, то, серед тих хто предметно вивчав пи-

тання особливостей функціонування публічних телерадіомовників, зазначимо: К. Родрігез, Дж. Ренні, В. Рессман, У. Доліва, Л. Ранкович, С. Баклі.

«У сучасних умовах ми говоримо про розвинене громадянське суспільство там і тоді, де і коли люди здатні об'єднуватись для результативного захисту своїх прав, і в солідарному обстоюванні своїх інтересів, коли громадяни цінують свої свободи та захищають справедливість, сприймають свою рівність перед законом і є відповідальними за себе, свої родини і країну, коли добровільні неурядові організації є ефективними у допомозі знедоленим і хворим, у захисті довкілля, коли медіа вільно критикують уряди й уряди дослухаються до цієї критики, коли в країні є наявними та ефективно функціонують реальні механізми контролю виборців за владою, коли громадяни поважають один одного, толерантно сприймають інакшість та соціокультурні відмінності і разом протистоять проявам ксенофобії, дискримінації та насильства», – так вважає Віктор Степаненко [1].

Європейський досвід демонструє переваги функціонування публічного мовлення: засоби масової комунікації стають більш конкурентоспроможними, незалежними та незаангажованими, забезпечують виконання суспільно важливих просвітницьких функцій, а споживачі отримують якісний інформаційний продукт.

Станом на 31.12.2020 року до Державного реєстру внесено дані про 1495 телерадіоорганізацій та суб'єктів інформаційної діяльності: 1389 телерадіомовних організацій та провайдерів програмної послуги та 106 суб'єктів інформаційної діяльності. Із 1389 ліцензій за формою власності 7 – державних, 203 – комунальної власності, 1179 – іншої форми власності [2].

Згідно з резолюцією ПАРЕ №1466 (2005 р.), до обов'язків України як члена Ради Європи в інформаційній сфері належить ліквідація державних та муніципальних медіа, упровадження публічного мовлення та забезпечення відповідності нового українського медійного законодавства стандартам Ради Європи та рекомендаціям її експертів [3].

Після ухвалення Закону України «Про Суспільне телебачення і радіомовлення України», у 2017 р. державне мовлення в Україні офіційно перетворили на суспільне, а питання впровадження медіагруп поки що тільки намагаються імплементувати в національне медійне законодавство [4].

3. Методи дослідження

За для досягнення мети застосовувалися бібліографічний, компаративний (порівняльний) та системний методи, а також дефінітивний аналіз – для уточнення дефініцій. Бібліографічний метод передбачає вивчення законодавчих документів а також їх аналіз. В статті окреслено основні положення проекту Закону України «Про медіа» № 2693-д [5]. Системний метод застосовано для того, щоб розглянути мовлення громад як окремий складник системи засобів масової інформації; компаративний метод – для порівняння законодавчого регулювання діяльності медіа громад, які рекомендовані Радою Європи, та запропоновані в законодавстві України.

4. Результати й обговорення

Важливим етапом аналізу моделі впровадження публічних медіа в Україні є з'ясування теоретичних основ цього поняття. В інформаційному просторі побутують терміни «громадські медіа», «публічні медіа» та «медіа громад».

Що ж таке медіа громад?

Як зазначає науковець Ренні (Rennie), «громадські медіа – це комунікація в межах громади» [6]. Учений Клементія Родрігез (Clemencia Rodriguez) вважає, що «медіа громад» – засоби масової інформації, що дають змогу людям ефективно використовувати свої громадянські права в повсякденному житті. Попри те, що особливості визначення

поняття медіа громад можуть відрізнятися залежно від умов країни та місцевості, все ж є певні обов'язкові та незмінні характеристики – мовлення громад діє на основі організації громадянського суспільства та спільної участі. На відміну від комерційного мовлення, воно діє із суспільною метою, а не для приватної вигоди. Громадські медіа забезпечують громадам доступ до інформації та надають право голосу, сприяють дискусіям на рівні громад, обміну інформацією та знаннями, а також допомагають приймати суспільно важливі рішення.

Відповідно до визначення ЮНЕСКО, медіа громад – це засоби масової інформації, діяльність яких є неприбутковою, які створюються активними членами громади, служать інтересам громади, управляються та фінансуються (хоча б частково) громадою, мають на меті розв'язання проблем громади та її сталий розвиток. Міжнародна організація AMARS наводить таке визначення медіа громад: «Телебачення і радіо громад – це організації приватного права, що мають суспільні завдання. Їхньою базовою характеристикою є участь громади у володінні, управлінні, програмній політиці, фінансуванні та оцінюванні результатів роботи. Медіа громад є незалежними та неурядовими ЗМІ, що не залежать ані від політичних партій, ані від приватних компаній» [7].

Поява публічних медіа і медіа громад як виду публічних ЗМІ часто пов'язана з поглибленням демократії та зміцненням громадянського суспільства. Аудіовізуальні медіа громад виникли в усіх регіонах світу як суспільний рух. Організації на рівні громади відкрито заговорили про свої проблеми, побоювання, культуру й мову. Перші осередки сучасного мовлення громад можна прослідкувати, починаючи з 1940-х років в Америці, коли були створені шахтарські радіостанції у громадах олов'яних рудників Болівії, освітні радіостанції для сприяння соціальному розвитку у Колумбії та перші покоління некомерційних радіостанцій, що їх підтримували слухачі, у Сполучених Штатах.

Згідно з оглядом Форуму мовлення громад Європи (CMFE), станом на січень 2012 р. в Європі всього було 2237 громадських радіостанцій та 521 громадський телеканал, більшість з яких належали Європейському Союзу [8].

Із 28 країн – членів Європейського союзу громадське мовлення (community broadcasting) було у 23 з них. За межами Європейського Союзу тільки країни колишньої Югославії – Боснія і Герцеговина, Македонія і Сербія – повідомили про наявність громадського радіо або телебачення. У чисельному вираженні мовлення громад (community media) є найбільш представленим у Данії, Франції, Італії, Нідерландах і Сполученому Королівстві.

Такі медіа існують у понад ста країнах та визнані як окремий вид ЗМІ поряд із суспільними та комерційними медіа. Типи медіа громад не відрізняються від інших видів ЗМІ. Це можуть бути: радіо, телебачення, друковані медіа, інтернет-видання, мультимедійні платформи, що поєднують кілька типів медіа.

Поява громадського мовлення як окремого «третього» сектору, що заслуговує на визнання в міжнародних стандартах свободи вираження поглядів і плюралізму медіа, закріплена в Африканській хартії мовлення, ухваленій у 2001 р. Нормативно-правова база мовлення повинна містити чіткий виклад принципів, що лежать в основі регулювання мовлення: забезпечення поваги до свободи вираження поглядів, розмаїття і вільний потік інформації та ідей, а також трирівневу систему мовлення – суспільне, комерційне і громадське [9]. Таку «трирівневу» модель забезпечення плюралізму медіа також можна знайти в Резолюції Європейського парламенту від 2008 р. щодо мовлення громад в Європі, яка: радить державам-членам, не завдаючи шкоди традиційним медіа, юридично визнати мовлення громад як окремої групи поряд із комерційним і суспільним мовленням, якщо такого визнання досі немає [10]. Декларація Ради Європи 2009 р. щодо ролі мовлення громад у сприянні соціальній єдності та міжкультурному діалогу у своїй вступній частині визнає мовлення громад як окремий сектор медіа поряд із суспільним і приватним

комерційним мовленням та наголошує на необхідності розглянути питання того, як адаптувати нормативно-правову базу, щоб уможливити визнання й розвиток мовлення громад і належне виконання його соціальних функцій [11]. У принципах ЮНЕСКО, згаданих вище, зазначено: громадські радіо і телебачення – це приватні юридичні особи із суспільними завданнями. Ними керують некомерційні соціальні організації різного типу. Їхня основна особливість – це участь громади у власності, а також в укладенні програмної послуги, управлінні, діяльності, фінансуванні й оцінюванні. Це самостійні та неурядові медіа, які не залежать від політичних партій або приватних фірм і не входять до їх складу [12].

Декларація Комітету міністрів Ради Європи 2009 р. стверджує, що громадські медіа мають некомерційний характер; засновані на добровільній участі представників громадянського суспільства; спрямовані на забезпечення соціальної вигоди і користі для громади; підзвітні громадам, яким вони слугують [13].

Відповідно до Резолюції Європейського парламенту 2008 р. щодо мовлення громад в Європі, державам-членам рекомендується, не завдаючи школи традиційним ЗМІ, юридично визначити мовлення громад як окрему групу поряд із комерційними та суспільними ЗМІ [14].

Проаналізуємо, наскільки законодавча база, що регламентує впровадження і функціонування мовлення громад в Україні, відповідає засадничим принципам, вимогам і стандартам, за якими функціонує мовлення громад в Європі.

Міжнародні спостерігачі називають конституційну та правову базу для ЗМІ в Україні однією з найпрогресивніших у Східній Європі, хоча й існують значні проблеми із здійсненням реформи законодавства про ЗМІ. Стаття 34 Конституції України гарантує право на свободу думки і слова, на вільне вираження поглядів і переконань, а згідно зі статтею 15 цензура заборонена [15]. Мовлення регулюється Національною радою України з питань телебачення і радіомовлення, незалежним регуляторним органом, який діє з 1997 р. [16].

База регулювання мовлення закладена в Законі України «Про телебачення і радіомовлення», який формує загальну сферу мовлення і встановлює процедуру ліцензування. Він визначає громадські телерадіоорганізації як телерадіоорганізації, які є неприбутковими, створеними з метою задоволення інформаційних потреб територіальних громад [17]. Це неповне визначення, оскільки воно не передбачає створення медіа громад спільнотами за інтересами, національною та культурною ідентичністю тощо.

Станом на лютий 2021 р. у парламенті України зареєстровано проект закону України № 2693-д «Про медіа». Цей документ має стати кодексом, що регламентує функціонування системи ЗМІ України, в тому числі й питання впровадження аудіовізуальних медіа громад і місцевих публічних аудіовізуальні медіа.

Низка норм щодо мовлення громад у законопроекті виписана за аналогією з нормами чинного закону про Суспільне телерадіомовлення. Насамперед щодо структури управління і джерел фінансування.

Розгляньмо детальніше, що пропонує новий законопроект.

Для чого взагалі передбачається система мовлення громад?

Система мовлення громад має виконувати кілька завдань: 1) посилення ідентичності громад та їхньої ролі в забезпеченні демократичного управління української держави; 2) збереження культурного та мовного розмаїття українського народу; 3) підвищення медійного плюралізму; 4) об'єктивне висвітлення життєдіяльності громади.

Де можуть створюватися мовники громад?

У територіальних громадах сіл, селищ та міст, у тому числі в об'єднаних територіальних громадах сіл, селищ та міст. А також у громадах, що об'єднані спільним інтересом,

не пов'язаним із місцем проживання членів громади (національністю, мовою, професією, творчою діяльністю, захопленнями тощо).

Які вимоги до мовників громад?

Будь-яке мовлення громад не може мати на меті отримання прибутку.

Окремі вимоги прописані для комунального некомерційного підприємства, що здійснює мовлення громади. Його статутні документи мають містити положення щодо складу, порядку формування та повноважень його наглядової ради. Важливо, що кількість членів Наглядової ради від громадських об'єднань має бути на одну особу більше, ніж кількість членів від органів місцевого самоврядування.

Які джерела фінансування мовлення громад?

У законопроекті зазначено, що мовлення громад може фінансуватися за рахунок будь-яких надходжень, не заборонених законодавством, в тому числі і з місцевих бюджетів. Орган місцевої влади, який є засновником комунального некомерційного підприємства – медіа громади, зобов'язаний забезпечити належне фінансування медіа. Обсяг реклами у програмах мовлення громад не має перевищувати 50 відсотків обсягів, передбачених законодавством для інших видів мовлення. Вартість рекламного часу в програмах мовлення громад не може бути нижчою за ринкову.

У країнах, де мовлення громад захищено законом і нормативно-правовими актами, інколи також наявне державне фінансування для підтримки стабільності та соціального значення. До європейських країн, які надають підтримку громадському мовленню у вигляді державного фінансування, належать Австрія, Бельгія, Данія, Ірландія, Франція, Німеччина, Нідерланди та Сполучене Королівство. Крім того, у багатьох випадках громадське мовлення має перевагу у вигляді зменшених витрат або звільнення від ліцензійних зборів.

Які особливості ліцензування та реєстрації мовлення громад?

Згідно з міжнародним правом, громадські медіа можуть розраховувати на частотний ресурс, який розподіляє держава. В більшості країн, де існують мовники громад, вони отримують частоти на пільгових умовах або навіть безкоштовно.

Відповідно до законопроекту «Про медіа», конкурси на отримання ліцензії на мовлення місцевих публічних аудіовізуальних медіа проводяться окремо від інших категорій мовлення. Також для мовників громад передбачено незначний ліцензійний збір, що дорівнює реєстраційному збору.

Які джерела фінансування мовлення громад передбачено в українському законопроекті?

У законопроекті врахована рекомендація щодо можливості органів місцевої влади фінансувати медіа громад на прозорих конкурсних умовах. На органи місцевого самоврядування, які будуть засновниками мовників громад, покладено обов'язок забезпечити належне фінансування витрат мовника. Обсяг реклами у програмах мовлення громад не має перевищувати 50 % обсягів, передбачених законодавством для інших видів мовлення. Вартість рекламного часу у програмах мовлення громад не може бути нижчою за ринкову.

Які санкції передбачено для мовників громад?

За порушення вимог законодавства, умов ліцензії Національна рада має застосовувати заходи реагування або санкції, передбачені законопроектом про медіа: приписи, звернення до суду щодо анулювання ліцензії або скасування реєстрації, стягнення штрафу, анулювання ліцензії або скасування реєстрації.

При цьому розмір штрафів, що можуть бути застосовані до мовників громад за порушення (крім грубих порушень, визначених законом), становить 10 % розміру штрафів, що можуть бути застосовані до інших мовників. А за грубі порушення розмір штрафу має бути таким самим, як і для інших мовників.

На нашу думку, норма про особливості застосування санкцій виглядає цілком виправданою з огляду на те, що держава має захищати свій інформаційний простір і водночас забезпечувати право громадян на отримання і розповсюдження інформації.

5. Висновки

Розділ III «Публічні аудіовізуальні медіа» Законопроекту № 2693-д «Про медіа» в цілому відповідає стандартам та принципам медійного законодавства Європейських країн, в якому локальні публічні аудіовізуальні медіа є окремою інституцією поруч з суспільним і приватним сектором аудіовізуальних ЗМІ та мовленням на закордон.

Водночас маємо зауваження щодо аспектів забезпечення незалежності мовлення громад в Україні. Структура власності медіа громад має унеможливити вплив на їх діяльність з боку влади та політиків. В українському законодавстві передбачена можливість заснування та фінансування місцевих публічних медіа органами місцевої влади, що не виключає їх впливу на ЗМІ.

Стосовно фінансової незалежності слід зазначити, що медіа громад існують як неприбуткові організації у формі соціальних підприємств, які фінансуються із різних джерел, що не заборонені законом. Різноманітність джерел фінансування сприятиме незалежності, фінансовій стабільності та сталому розвитку аудіовізуальних медіа громад та місцевих публічних медіа. Європейський досвід свідчить, що оптимальною моделлю фінансування медіа громад є паритетне поєднання фінансових надходжень від самої громади, від бізнесу та органів влади.

Щодо вимог до контенту громадських мовників слід взяти до уваги такі: незалежність; різнобічність та актуальність контенту; некомерційна діяльність; локальність інтересів; організація громадянського діалогу; свобода слова та етичне висвітлення як базовий принцип діяльності медіа громад; критична комунікація. Громадські ЗМІ мають стати освітніми, культурними, ініціативними майданчиками певної територіальної громади, де кожен зможе виступити і буде почутий. Відповідно до потреб окремої громади формується і контент подібних медіа.

Отже, реформа медійного законодавства є не лише зобов'язанням України як держави – члена Ради Європи, а є конче необхідною на шляху децентралізації влади, поглиблення демократії, верховенства права та свободи. Аудіовізуальні медіа громад і місцеві аудіовізуальні медіа потрібні, щоб забезпечити місцевим громадам України свободу, розвиток і незалежність. Гарантувати громадам право на доступ до інформації, створити дискусійні майданчики на рівні громад, що сприятиме розв'язанню проблем територій, об'єднуюватиме громаду навколо спільних цінностей, гарантуватиме рівні права всім її членам, сприятиме медіації та розв'язанню кризових ситуацій.

References

1. Stepanenko, V.P. (2015), *Civil Society: Discourses and Practices*, Institute of Sociology of the National Academy of Sciences of Ukraine, Kyiv, 420 p.
2. National Council of Television and Radio Broadcasting of Ukraine (2021), *The state register of subjects of information activity in the field of television and radio broadcasting*, available at: <https://www.nrada.gov.ua/derzhavnyj-reyestr-sub-yektiv-informatsijnoyidiyalnosti-u-sferi-telebachennya-radiomovlennya/> (accessed: 20.03.21).
3. Verkhovna Rada of Ukraine (2005), *Resolution of the Parliamentary Assembly of the Council of Europe "On the performance of duties and obligations of Ukraine"*, № 1466 (2005), 05 October 2005, available at: https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/en/994_611/ (accessed: 20.03.21).

4. Verkhovna Rada of Ukraine (2014), *Law of Ukraine "On Public Television and Radio Broadcasting of Ukraine"*, № 1227-VII, 17 April 2014, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1227-18/> (accessed: 20.03.21).
5. Verkhovna Rada of Ukraine (2020), *Law of Ukraine "On Media"*, № 2693-d, 02 July 2020, available at: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=69353 (accessed: 20.03.21).
6. Johnson, F., & Menichelli, K. (2007), *What's Going on in Community Media*, BENTON Foundation, Washington, 34 p.
7. Buckley, S. (2016), *Analytical Report "Community media in Ukraine: A spectrum for development"*, the European Union, the Council of Europe, available at: <https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=9000016806a6733> (accessed: 20.03.21).
8. Community Media Forum Europe (), *European Community Broadcasting Forum*, First Community Broadcasting Planning in Europe (CMFE 2012), available at: <https://www.cmfe.eu/about/> (date of application: 20.03.21).
9. UNESCO (2001), "African Charter on Broadcasting 2001", *Final Report "Ten Years On: Assessment, Challenges and Prospects"*, 3-5 May 2001, Part 1, Windhoek, available at: https://en.unesco.org/sites/default/files/african_charter.pdf (accessed: 20.03.21).
10. The European Parliament (2008), *European Parliament resolution of 25 September 2008 on Community media in Europe (2008/2011 (INI))*, available at: <https://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//TEXT+TA+P6-TA-2008-0456+0+DOC+XML+V0//EN> (accessed: 20.03.21).
11. Council of Europe (2009), *Declaration of the Committee of Ministers on the Role of Community Media in Promoting Social Cohesion and Intercultural Dialogue*, paragraph (i), available at: https://search.coe.int/cm/Pages/result_details.aspx?ObjectID=09000016805d1bd1 (accessed: 20.03.21).
12. UNESCO Community Media Sustainability Policy Series, available at: https://en.unesco.org/sites/default/files/unesco_cmedia_sustainability_policy_1_defining.pdf (accessed: 20.03.21).
13. Council of Europe (2009), *Declaration of the Committee of Ministers on the Role of Community Media in Promoting Social Cohesion and Intercultural Dialogue*, Introductory Part, available at: https://search.coe.int/cm/Pages/result_details.aspx?ObjectID=09000016805d1bd1 (accessed: 20.03.21).
14. The European Parliament (2008), *European Parliament resolution of 25 September 2008 on Community Media in Europe (2008/2011 (INI))*, available at: <https://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//TEXT+TA+P6-TA-2008-0456+0+DOC+XML+V0//EN> (accessed: 20.03.21).
15. Verkhovna Rada of Ukraine (1996), *The Constitution of Ukraine*, 28 June 1996, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80/> (accessed: 20.03.21).
16. Official Bulletin of Verkhovna Rada of Ukraine, (1997), *Law of Ukraine "On the National Council of Ukraine on Television and Radio Broadcasting"*, № 48, p. 296.
17. Official Bulletin of Verkhovna Rada of Ukraine, (2006), *Law of Ukraine "On amendments to the Law of Ukraine "On Television and Radio Broadcasting"*, № 18, p. 155, Article 1.

Submitted 29.03.2021

Список літератури

1. Степаненко В.П. Громадянське суспільство: дискурси і практики. Київ: Інститут соціології НАН України, 2015. 420 с.
2. Державний реєстр суб'єктів інформаційної діяльності у сфері телебачення і радіомовлення. URL: <https://www.nrada.gov.ua/derzhavnyj-reyestr-sub-yektiv-informatsijnoyi-diyalnosti-u-sferi-telebachennya-radiomovlennya/>(дата звернення: 20.03.21).
3. Резолюція 1466 (2005) Парламентської Асамблеї Ради Європи «Про виконання обов'язків та зобов'язань Україною» 5 жовтня 2005 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/en/994_611/(дата звернення: 20.03.21).
4. Закон України «Про Суспільне телебачення і радіомовлення України» URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1227-18/>(дата звернення: 20.03.21).
5. Законопроект № 2693-д «Про медіа» URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=69353/(дата звернення: 20.03.21).
6. Johnson, F., & Menichelli, K. What's Going on in Community Media. Washington: BENTON Foundation, 2007. 34 с.
7. Аналітичний звіт «Мовлення громад в Україні: можливості для розвитку». URL: <https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=09000016806a6732> (дата звернення: 20.03.21).
8. Форум мовлення громад Європи, Перше планування мовлення громад в Європі (CMFE 2012). URL: <http://cmfe.eu/?p=772/>(дата звернення: 20.03.21).
9. Африканська хартія мовлення, ухвалена 5 травня 2001 р., Віндгук, ч. I, п. 1 URL: https://en.unesco.org/sites/default/files/african_charter.pdf
10. Резолюція Європейського парламенту щодо мовлення громад в Європі (2008/2011 (INI), 25 вересня 2008 р., п. 15. URL: <https://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//TEXT+TA+P6-TA-2008-0456+0+DOC+XML+V0//EN>
11. Рада Європи, Декларація Комітету міністрів щодо ролі мовлення громад у просуванні соціальної згуртованості та міжкультурного діалогу, 2009, пункт (i). URL: https://search.coe.int/cm/Pages/result_details.aspx?ObjectID=09000016805d1bd1
12. Серія політики з питань сталого розвитку ЗМІ ЮНЕСКО URL: https://en.unesco.org/sites/default/files/unesco_cmedia_sustainability_policy_1_defining.pdf
13. Декларація Комітету Міністрів Ради Європи щодо ролі мовлення громад у просуванні соціальної згуртованості та міжкультурного діалогу, 2009, вступна частина URL: https://search.coe.int/cm/Pages/result_details.aspx?ObjectID=09000016805d1bd1
14. Резолюції Європейського парламенту 2008 р. щодо мовлення громад в Європі URL: <https://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//TEXT+TA+P6-TA-2008-0456+0+DOC+XML+V0//EN>
15. Конституція України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80/>(дата звернення: 20.03.21).
16. Закон України «Про Національну раду України з питань телебачення і радіомовлення» Відомості Верховної Ради (ВВР), 1997, № 48, с. 296.
17. Закон України «Про внесення змін до Закону України «Про телебачення і радіомовлення». Відомості Верховної Ради (ВВР), 2006, № 18, с. 155, стаття 1.

Надійшла до редколегії 29.03.2021

THESIS RESULTS

<https://doi.org/10.17721/2522-1272.2021.78.6>

UDC 070.488:005(477)

Typological Particularities of the Newspaper “Literatura Plus”

Daria Kharamurza

<https://orcid.org/0000-0003-4420-6767>

*PhD Student, Academician Stepan Demianchuk
International University of Economics and Humanities, 4, acad. S. Demianchuk St., Rivne,
33000, Ukraine*

Corresponding author's e-mail address: dasha.kharamurza@gmail.com

ABSTRACT

The main objective of the study is to characterize the newspaper “Literatura plus” as an example of high-quality literary and art periodicals, to determine typological particularities of the newspaper.

Methodology. The research was conducted using the following methods: historical and descriptive methods as well as analysis, synthesis, content analysis and generalization. With the help of these methods, the dynamics of changes of the newspaper “Literature plus” were studied during the whole period of its existence, its content was analyzed and its comprehensive description was given.

Results. The newspaper “Literatura plus” informed its readers about the new books, published the texts of Ukrainian postmodernists, and gave a qualitative analysis of the modern processes at the literary, cultural, and socio-political life of the country. The audience of the newspaper was the intellectual community of Ukraine that was open to critical dialogue and thirsty for change. The content analysis of the newspaper allowed ascertaining that division according to subject headings was formed according to genre-thematic principle. Its publication frequency was changed a few times. “Literatura plus” highlighted the following topics – the modern Ukrainian literature, the world literary process, the literary criticism, the book publishing, the concepts of literary theory, the problems of literary history, the feminist and gender studies, the phenomena of modern culture. The newspaper involved intellectuals in the debate of topical issues of literature and culture.

Conclusions. The typological particularities of the newspaper “Literatura plus” were analyzed for the first time in the article. The author ascertained that focusing on the traditions and methods of the western studies throughout its existence, the newspaper “Literatura plus” showed a

high level of literary criticism and was one of the most interesting literary and artistic magazines in Ukraine.

KEYWORDS: literary and art magazine; literary criticism; mass media; journalism; “Literatura plus”.

УДК 070.488:005(477)

Типологічні особливості газети «Література плюс»

Харамурза Дар'я Вікторівна, Міжнародний економіко-гуманітарний університет імені академіка Степана Дем'янчука, аспірантка, <https://orcid.org/0000-0003-4420-6767>

Резюме

Мета статті – охарактеризувати газету «Література плюс» як приклад якісної літературно-художньої періодики, визначити типологічні особливості видання.

Методи дослідження. Дослідження проведено з використанням таких методів: історичний, описовий, аналіз, синтез, контент-аналіз, узагальнення. За допомогою цих методів досліджено динаміку змін «Літератури плюс» протягом усього періоду існування, проаналізовано контент газети, подано комплексну характеристику видання.

Результати. Газета «Література плюс» знайомила читачів із новинками книжкового ринку, друкувала тексти українських постмодерністів, давала якісний аналіз тогочасних процесів літературно-мистецького, культурного та громадсько-політичного життя країни. Цільовою аудиторією видання поставала інтелектуальна спільнота України, відкрита до критичного діалогу та спрагла змін. Аналіз контенту газети дозволив визначити, що рубрикація формувалася за жанрово-тематичним принципом. Неодноразово змінювалась періодичність виходу видання. На сторінках «Літератури плюс» висвітлювались такі теми: сучасна українська література, світовий літературний процес, літературна критика, книговидання, концепції теорії літератури, проблеми історії літератури, гендерні й феміністичні студії, явища сучасної культури. Редакція газети постійно провокувала дискусії, залучала інтелектуалів до обговорення актуальних тем літератури й культури.

Висновки. У статті вперше розглянуто типологічні особливості газети «Література плюс». Визначено, що «Література плюс», орієнтуючись на традиції й методики західних студій, протягом усього періоду існування демонструвала високий рівень літературної критики і була одним із найцікавіших літературно-художніх часописів України.

Ключові слова: літературно-художній часопис; літературна критика; масмедіа; журналістика; «Література плюс».

Харамурза Д.В. Типологические особенности газеты «Литература плюс»

Цель статьи – охарактеризовать газету «Литература плюс» как пример качественной литературно-художественной периодики, определить типологические особенности издания.

Методы исследования. Исследование проведено с использованием следующих методов: исторический, описательный, анализ, синтез, контент-анализ, обобщение. С помощью данных методов исследована динамика изменений «Литературы плюс» на протяжении

всього періода її існування, проаналізовано контент газети, дана комплексна характеристика видання.

Результати. Газета «Література плюс» знайомила читачів з новинками книжкового ринку, публікувала тексти українських постмодерністів, давала якісний аналіз тогочасних процесів літературно-художньої, культурної, суспільно-політичного життя країни. Ціллю аудиторією видання було інтелектуальне суспільство України, відкрите до критичного діалогу і жадущее змін. Аналіз контенту газети дозволив визначити, що рубрикація формувалась за жанрово-тематичному принципу. Неодноразово змінювалася періодичність виходу видання. На сторінках «Літератури плюс» освіщалися наступні теми: сучасна українська література, світової літературний процес, літературна критика, книгознавство, концепції теорії літератури, проблеми історії літератури, гендерні і феміністичні студії, явища сучасної культури. Редакція газети постійно провокувала дискусії, привертала інтелектуалів до обговорення актуальних тем літератури і культури.

Висновки. В статті вперше розглянуті типологічні особливості газети «Література плюс». Визначено, що «Література плюс», орієнтуючись на традиції і методику західних студій, на протязі всього періода існування продемонструвала високий рівень літературної критики і була одним з найбільш цікавих літературно-художніх видань України.

Ключові слова: літературно-художня періодика; літературна критика; масмедіа; журналістика; «Література плюс».

1. Вступ

Літературно-мистецька періодика завжди посідала особливе місце в історії вітчизняної журналістики. Формуючи критичний дискурс, віддзеркалюючи загальний культурний розвиток суспільства, вона водночас сприяла інтелектуальним і творчим пошукам митців, була майданчиком для дискусій, провокувала зміни у професійній спільноті. Цікаво, що саме у період суспільних зрушень і потрясінь, спостерігається збільшення числа літературно-художніх часописів. Проаналізувавши історичний контекст та дослідивши хронологію заснування видань даного типу у період незалежності України, можна дійти висновку, що пік появи таких часописів припадає на 1990-ті рр. [1, с. 156]. Їхні накладі, як слушно зазначає Микола Рябчук, «різко зменшилися до кількох тисяч примірників, натомість кількість часописів різко зростає. Чимало видань з'являються і зникають протягом одного року, більшість журналів з'являють й навіть з'являють номери, проте саме тут з'являються майже всі варти уваги новинки» [2]. Хоч видань і з'являлось багато, однак, не всі з них стали помітним явищем вітчизняної журналістики та літературної критики. Значна частина періодики характеризувалась посередньою якістю контенту, відсутністю дискусійних матеріалів, одноманітною автурою. Тим виразніше на цьому тлі виділялися часописи концептуальні, які пропонували читачеві якісні критичні матеріали, резонансні художні твори та демонстрували нові підходи до аналізу літературних явищ.

Помітним для свого часу явищем у літературній критиці України стала газета «Література плюс», яка привертала увагу і професійної спільноти, і читачької аудиторії. Висока якість критичних матеріалів, відстеження та швидке реагування на зміни у літературному процесі, провокування дискусій, аналіз актуальних творів літератури – все це сприяло формуванню іміджу «Літератури плюс» як осередка якісної літературної критики. Однак до сьогодні немає ґрунтовних наукових розвідок, які б розкривали типологічні

особливості цієї газети. Саме тому постає потреба у детальному вивченні історії видання, аналізі його контенту, дослідженні «Літератури плюс» в загальному контексті літературно-художньої періодики України.

Мета статті – охарактеризувати газету «Література плюс» як приклад якісної літературно-художньої періодики, визначити типологічні особливості видання.

Досягнення визначеної мети передбачає виконання таких *завдань*: дослідити особливості формування рубрикації та контенту видання, визначити жанрово-тематичні рамки газети, проаналізувати «Літературу плюс» в загальному контексті літературно-художньої періодики України.

2. Теоретичне підґрунтя

До вивчення історичних аспектів літературно-мистецької періодики України ХХ–ХХІ ст., особливостей її функціонування у соціокомунікаційному просторі зверталися Л. Василик, В. Шейко, О. Іванова, О. Левицька. Типологічні особливості періодичних видань розглянуто у працях Т. Крайнікової, Т. Хітрової, Г. Швецової-Водки, О. Акопова, Є. Прохорова, Г. Дзюбенко, Т. Давидченко та ін. Аналізу типологічних особливостей окремих літературно-художніх часописів присвячені наукові розвідки Е. Огар, Л. Костецької, О. Горелик, К. Олійникової, О. Скібан, О. Усманової. Жанрово-тематичне наповнення літературно-художніх видань, принципи моделювання їхнього контенту розглянуто у роботах Л. Монич, А. Пилипенко. Не втрачають актуальності праці В. Брюховецького, Р. Гром'яка, В. Здоровеги, І. Михайлина, М. Наєнка, які розглядали літературну критику в її взаємозв'язку із журналістикою та публіцистикою. Окремо варто згадати про дискусійні виступи на сторінках періодичних видань літературних критиків, журналістів, літературознавців, публіцистів, які у своїх статтях піднімали гострі питання функціонування літературної критики, доступності та якості української літературно-художньої періодики. Зокрема, статті М. Рябчука, Д. Стуса, Г. Гусейнова, М. Стрихи, О. Микитенка, Р. Семківа, О. Апалькова, В. Єшкілева, І. Котика, І. Бондаря-Терещенка та інших.

3. Методи дослідження

Історичний метод застосовано для дослідження динаміки розвитку і змін газети «Література плюс» протягом періоду існування, з'ясування її місця в масмедійному просторі та ролі в розвитку літературної критики. Описовий метод використано для подання комплексної характеристики видання. Для цілісного вивчення об'єкта дослідження та його окремих складників використано методи аналізу і синтезу. З використанням методу контент-аналізу досліджено тематику видання, його рубрикацію, жанрове наповнення. Метод узагальнення використано для підведення підсумків проведеного дослідження, окреслення подальших перспектив наукових розвідок в обраній тематиці.

4. Результати й обговорення

Літературно-художня періодика України 1990-х років була представлена широким колом періодичних видань. Умовно поділяючи літературно-художні часописи незалежної України на «старі» і «нові», дослідник В. Шейко, зауважує, що поява останніх була пов'язана «як з альтернативною письменницькою організацією – Асоціацією українських письменників, так і з різними локальними літературними угрупованнями. До цієї групи належать почасти видання, пов'язані з приватною ініціативою того чи іншого письменника або критика» [3, с. 18]. Група «старих» часописів – це переважно «товсті» журнали:

«Березіль», «Всесвіт», «Дніпро», «Дзвін», «Київ» та ін. Більше розмаїття форматів презентували часописи «нові»: «Четвер», «Світо-вид», «Література плюс», «Перевал», «Критика», «Книжковий огляд», «Кур'єр Кривбасу», «Склянка часу*Zeitglas» та ін.

Газета «Література плюс» була започаткована в березні 1998 р. новоствореною Асоціацією українських письменників (АУП). Позиціонуючи себе як творче об'єднання українських літераторів, АУП стала своєрідною альтернативою Спілці письменників України. Однак, на відміну від більшості спілчанських часописів, так і не стала рупором одного угруповання, офіційним органом асоціації.

«Література плюс» виходила в Києві українською мовою накладом 1000 примірників. Періодичність виходу за чотири роки існування видання неодноразово змінювалася. Так, у 1999 р. газета мала статус двотижневика, однак виходила раз на місяць здвоєними числами, подекуди навіть зтросеними. 2000 рік став кризовим для видання. Про нього починають говорити у минулому часі. Однак у 2001 р. періодичність стабілізується: газета виходить раз на місяць окремими числами, наприкінці року знову з'являється об'єднаний випуск за два місяці. Усього за період існування газети вийшло 38 номерів, останній із яких датується березнем 2002 р. Фінансову підтримку в різні роки виданню надавали Міжнародний фонд «Відродження», Швейцарський фонд «Pro Helvetia», Посольство Королівства Нідерланди. Загальний обсяг випуску становить 12 сторінок для окремих чисел та 16 для здвоєних номерів.

Перший головний редактор видання Андрій Бондар так визначав засадничу мету «Літератури плюс»: «стимулювати й провокувати критичне обговорення проблем літпроцесу, «переописати» вітчизняний літканон, відійшовши від інфантильно-популістських хвороб спілчанської преси, сформувані виразно-прозахідний вектор актуальної літератури і критики» [4]. Для дотримання обраної стратегії, крім санаційно-провокаційної літературної діяльності, видання пропонувало читачам ознайомитись із роботами відомих культурологів (У. Еко, Г. Г. Гадамера, Ж. Дельоза, М. Епштейна, Б. Парамонова та ін.) та стимулювало дискусії навколо гострих проблем тогочасної культури [4].

Над виданням працювала генерація молодих інтелектуалів, спрагла нових форм і сенсів. Редакцію «Літератури плюс» спочатку очолював поет, публіцист, перекладач Андрій Бондар (1998–2000), а згодом письменниця, літературознавиця, культурологиня Світлана Матвієнко (2000–2002). До складу редакційної колегії в різний час входили Василь Врублевський, Василь Герасим'юк, Василь Махно, Соломія Павличко, Ігор Римарук, Володимир Моренець, Вадим Скуратівський, Анатолій Дністровий, Олександр Ірванець, Іван Лучук, Василь Туркевич. Також до роботи над виданням як дизайнери, технічні і літературні редактори, коректори долучались Інокентій Вировий, Оксана Кравцова, Віталій Михайловський, Олена Дейнеко, Ольга Семен, Сергій Ковальов, Олена Шевченко, Ольга Зябло, Ірина Дем'янчук та ін.

Відмежувавшись від традицій радянської критики, відстоюючи прозахідні позиції та орієнтуючись на тогочасний світовий літературно-критичний дискурс, видання залучало до співпраці критиків нового покоління. Серед авторів критичних і журналістських матеріалів були: Євгенія Кононенко, Ростислав Семків, Віра Агеєва, Анатолій Дністровий, Андрій Бондар, Микола Рябчук, Василь Габор, Олександр Шарварок, Ігор Бондар-Терещенко, Євген Баран, Світлана Матвієнко, Олег Сидор-Гібелінда, Степан Захаркін, Назар Федорак, Олег Бугаєвський та ін.

Літературно-художній складник видання представлений поетичними творами Сергія Жадана, Андрія Бондаря, Юрія Андруховича, Віктора Неборака, Галини Крук, Анатолія Дністрового, Івана Андрусяка, Петра Мідянки, Василя Старуна, Ірини Старовойт, Юрія Заводського та ін. Хоча формат газети і не дозволяє публікувати великі прозові твори, однак уривкам із романів, притчам, новелам, оповіданням на сторінках «Літератури плюс» знаходилося місце. Зокрема, були надруковані розділ із роману «Мальва Ланда»

Юрія Винничука, оповідання Богдана Жолдака, уривки з роману «Фердидурке» Вітольда Гомбровича, провозі твори Світлани Пиркало, Андрія Кокотюхи та ін.

Газета виходила переважно в чорно-білому оформленні, у 2001 р. з'являються вставки зеленого кольору. Публікації «Літератури плюс» супроводжувались ілюстраціями. Зокрема, фотографіями, зображеннями обкладинок книжок і періодики, малюнками. На жаль, якість друку ілюстрацій, на відміну від критичних матеріалів, не завжди була на високому рівні.

Видання знайомило читачів із новинками книжкового ринку, друкувало тексти українських постмодерністів, давало якісний аналіз тогочасних процесів літературно-мистецького, культурного та громадсько-політичного життя країни. Цільовою аудиторією газети поставала інтелектуальна спільнота України. За типом позиціонування, загальною редакційною політикою, ставленням до літературної критики, орієнтацію на західний вектор, найближчим до «Літератури плюс» був часопис «Критика». Аналізуючи українську літературну періодику кінця 1990-х, Ростислав Семків зазначає: «“Критика” та “Література плюс” ілюструють закономірність відмови від традиційного художнього тексту, замінюючи його “текстами про тексти” і тільки ними, перетворюючи їх на самостійний метатекст» [5, с. 5].

Розглянемо детальніше типологічні особливості видання та специфіку його контенту на прикладі річної підшивки за 2001 р. У 2001-му році вийшло 10 чисел газети, останній випуск видано здвоєним числом. Обсяг 1–8 чисел року складає 12 сторінок, здвоєного 9–10 – 16 сторінок. На першій шпальті видання розміщено початок матеріалів, продовження яких можна побачити на подальших сторінках. Як правило, це найбільш резонансні матеріали випуску, або ті, що задають його тематичний вектор.

Рубрикація газети змінюється від номера до номера, проте назви рубрик повторюються. Вони відображають тематику поданого контенту або ж характеризують жанри опублікованих матеріалів. Подібний тип об'єднання матеріалів у рубрики дослідниця О. Іванова називає жанрово-тематичним [6]. Він дає читачеві змогу швидше й легше орієнтуватися на сторінках видання. У 2001 р. контент «Літератури плюс» був представлений такими рубриками: «Плюс Анкета», «Плюс Архів», «Плюс Відгук», «Плюс Дискусія», «Плюс Екзистенція», «Плюс Есей», «Плюс Інтерв'ю», «Плюс Інтерпретація», «Плюс Конкурс», «Плюс Контекст», «Плюс Літпроцесія», «Плюс Новини», «Плюс Огляд», «Плюс (О)позиція», «Плюс Переклад», «Плюс Погляд», «Плюс Події», «Плюс Поезія», «Плюс Проза», «Плюс Репліка», «Плюс Рецензія», «Плюс Спогад», «Плюс Текст».

Розподіл рубрик між числами часопису нерівномірний. Постійними, представленими в усіх номерах за 2001 р., можна назвати «Плюс новини» та «Плюс Інтерв'ю». Майже з такою ж частотою зустрічаються «Плюс Переклад», «Плюс Архів» (наявні у 8 номерах) та «Плюс Дискусія» (у 7). Рубрика «Плюс Погляд» представлена у 6 випусках; «Плюс Рецензія» – 5; «Плюс Поезія», «Плюс Огляд» – 4; «Плюс Інтерпретація» і «Плюс Текст» – 3; «Плюс Есей», «Плюс Контекст», «Плюс Репліка» – 2. Ситуативними можна назвати рубрики, які зустрічаються один раз у річній підшивці: «Плюс Екзистенція», «Плюс Конкурс», «Плюс Відгук», «Плюс Спогад», «Плюс Події», «Плюс (О)позиція», «Плюс Літпроцесія», «Плюс Проза», «Плюс Анкета».

Розглянемо детальніше жанрово-тематичне наповнення названих рубрик. Рубрика «Плюс Погляд» представлена інтерв'ю з інтелектуалами, науковцями, літературознавцями, культурологами на актуальні теми (наприклад, інтерв'ю з братами Капрановими про стан сучасної української літератури в № 3 (28), інтерв'ю з Григорієм Грабовичем про дослідження міфів і деміфологізацію в літературі в № 7 (32)), а також статтями, центральною темою яких постає творчість митця (С. Лохіна «Жоржи Амаду: мистецтво і/є життя», № 6 (31)).

Рецензія, як провідний жанр літературної критики, у різних варіаціях представлена одразу в кількох рубриках: «Плюс Рецензії», «Плюс Інтерпретація», «Плюс (О)позиція», «Плюс Екзистенція» (В. Агеєва «Казка про нежіночий простір», № 1 (26); Д. Жанчук «Складові коктейлю: ефект цілісності», № 2 (27); В. Репніна «Кобзарі двохтисячного» & П. Куліш «Піврецензії на подвійну книгу», № 4 (29); Р. Семків «Свідчення демаршу», № 8 (33)). Окрім того, у «Плюс Екзистенція» широко представлені портретні нариси, літературні портрети, а «Плюс Інтерпретація» включає статті чи нариси, присвячені творчості того чи іншого письменника. Новини у відповідній рубриці представлені здебільшого замітками про актуальні для того часу події зі світу літератури та вихід нових книг. Репортажі можна знайти у «Плюс Події». Жанрове наповнення рубрик «Плюс Есей», «Плюс Інтерв'ю» знайшло точне відображення у назвах (наприклад, інтерв'ю з Леонідом Плющем у № 6 (31), есей Анджея Кійовського у № 3 (28)). Переклади інтерв'ю з представниками світової літературної спільноти знаходимо у «Плюс Контекст»: наприклад, переклад з польської інтерв'ю Ольги Токарчук, який здійснила Ірина Старовойт, опубліковано у № 2 (27).

Якщо наповнення вищезгаданих рубрик здебільшого формують критичні та журналістські матеріали, то наступних – українські та перекладні художні твори. «Плюс Переклад» знайомить читачів з поезією та прозою іноземних авторів, що, як правило, супроводжуються стислою біографічною довідкою про них. Зокрема, твори Вістена Г'ю Одена, Чеслава Мілоша (у перекладі Максима Стріхи), Моріса Метерлінка, Поля Верлена, Жозе-Марія де Ередія (у перекладі Ігоря Качуровського), Анджея Стасюка (у перекладі Ігоря Пізнюка) та ін. Поетичні твори сучасних українських письменників знаходимо у рубриках «Плюс Поезія», «Плюс Літпроцесія», а прозові у «Плюс Проза», «Плюс Текст». Прозові художні твори практично не представлені на шпальтах газети, що пояснюється головним чином невеликим форматом видання. Цікавою та актуальною для своєї доби постала рубрика «Плюс Архів», яку певний час вів Степан Захаркін. У ній уперше публікувались поетичні й прозові твори українських митців, тексти документів, переклади, статті й інші архівні матеріали. У цьому ж контексті принагідно згадати рубрику «Плюс Спогад».

Як уже зазначалося вище, деякі рубрики можна охарактеризувати як ситуативні, однак це в жодному разі не говорить про їх другорядність. Здебільшого це навпаки допомогло редакції підкреслити важливість теми. Наприклад, рубрика «Плюс конкурс», назва якої перегукується з заголовком опублікованої тут статті Євгенії Кононенко «Короновані жінки». Матеріал був присвячений жінкам-лауреаткам та учасницям літературного конкурсу «Коронація слова».

Рубрики «Плюс Відгук» і «Плюс Репліка» мають схожу мету – презентувати опозиційні думки читачів чи критиків на раніше опубліковані у «Літературі плюс» та інших літературно-художніх виданнях резонансні матеріали, або ж подати їхню реакцію на події книжкового світу (В. Агеєва «Логос і ерос», № 8 (33)).

Про рівень літературної критики видання багато говорить наявністю або ж відсутністю на його сторінках полемічних матеріалів та дискусій. На межі 1990–2000-х рр. багато учасників літературного процесу говорили про практично повну відсутність дискусій у періодиці і тотальну неспроможність більшості редакцій ці дискусії започатковувати й підтримувати. Критик Іван Андрусак відзначав дві причини цього: «Перша полягає в кардинальному зрушенні наприкінці вісімдесятих – початку дев'яностих системи естетичних координат суспільства, в результаті чого явищами сучасного літературно-мистецького процесу стали цілі культурні пласти з минулого, які потребують першочергового осмислення, на що й тратиться в основному, енергія критико-аналітичного творення. Друга причина, органічно пов'язана з першою, полягає в тому, що дев'ятдесятники не зуміли витворити спеціалізовано власної літературної критики» [7, с. 31].

У свою чергу професор Віталій Дончик, укладач «Антології української літературної критики ХХ століття» наголошує, що дискусія дев'яностих усе-таки відбулась, однак, розгалужилась на велику кількість гілок-підтем, що зумовлено самою епохою, ситуацією, що сформувалась у літературній критиці та визначила розвиток літературного процесу України. Накопичилось забагато непроговорених тем і висунутих проблем. В. Дончик зазначає: «Дискусія 90-х розпочалась як дискусія про модернізм, і це природно, адже в цей період постала потреба відновлення – через голову радянської епохи – безперервності української культури, що було можливим завдяки віднайденню в часовому і смисловому плані найближчої «справжньої», автентичної традиції та усвідомленню приналежності до неї» [8, с. 223].

У цьому контексті виділяється «Література плюс», редакція якої цілеспрямовано протягом усього періоду існування провокувала дискусії у колі інтелектуалів, долучала лідерів думок до обговорення проблемних питань літератури, культури, видавничого бізнесу. Як правило, це знаходило відображення в жанрі статті або ж зібранні в одному матеріалі дискусійних думок кількох учасників обговорення. До дискусій, ініційованих редакцією «Літератури плюс», долучались науковці, публіцисти, журналісти, видавці, письменники, критики: В. Агеєва, Т. Гундорова, А. Дністровий, Д. Наливайко, М. Сулима, О. Пасічний, О. Забужко, Д. Стус, А. Мокроусов, А. Бондар та ін. Обговорення точились довкола таких тем: проблема поколінь в українській літературі, премія «Книжка року 2000» та український бестселер, літературна критика, сучасна поезія, книговидавництво та ін.

Свого часу саме «Література плюс» була майданчиком для публікації матеріалів, які стали відповіддю учасників літпроцесу на відому статтю Володимира Єшкілєва про літературну критику 1990-х [9]. Не всі погоджувались з окресленими автором тенденціями. Серед матеріалів-відповідей були статті, опубліковані у різних випусках 1999 р.: К. Ботанова «Нестерпна повнога буття» (№ 5–6), Є. Баран «Думки з приводу і без...» (№ 11–12), І. Бондар-Терещенко «Феномен чи шовінізм? (До проблеми “протистояння” столиць і провінцій)» (№ 13–16), А. Кокотюха «Бий перший, Фреді! Або феноменальність українських регіонів» (№ 13–16).

Оглядова стаття є ще одним важливим жанром літературної критики, який рідко зустрічається на шпальтах періодичних видань. Це пов'язано, зокрема, з обсягом матеріалу, який потрібно проаналізувати критикові для однієї такої публікації. «Література плюс» була одним із небагатьох часописів, які систематично публікували оглядові статті. Здебільшого вони представлені у рубриці «Плюс Огляд» (О. Шарговська «Дорослі питання дитячої літератури», № 2 (27); С. Матвієнко «Філософи про інше», № 8 (33)). Зустрічається цей жанр і в «Плюс Текст» (О. Шама «Міфотворці та міфоборці», № 6 (31)).

Поза рубриками друкували зміст чергового числа часопису «Критика», анонси виходу нових книг чи літературних подій. У свою чергу на сторінках «Критики», «Кур'єра Кривбасу» та інших видань виходили огляди випусків «Літератури плюс».

На відміну від багатьох споріднених за типом періодичних видань, газета «Література плюс» мала розмаїту палітру саме критичних матеріалів. Це, з одного боку, зумовлено форматом видання, а з іншого, внутрішньою політикою редакції. Адже від початку свого заснування, часопис сприяв формуванню потужного критичного дискурсу в професійній спільноті. У поле зору критиків «Літератури плюс» потрапляли здебільшого резонансні, якісні твори, хоча яскраві явища масової української літератури вони теж не оминали.

Тематичний вектор видання визначали такі питання:

1. Сучасна українська література.
2. Суспільно-політичні проблеми (як правило знаходять своє відображення в інтерв'ю з інтелектуалами).
3. Гендерні й феміністичні студії.
4. Український літературний процес і літературна критика.

5. Тенденції та явища світового літературного процесу.
6. Довколалітературні теми: стан книговидання, огляд і оцінювання книжкових подій (премій, ярмарків, фестивалів тощо).
7. Сучасні концепції теорії літератури.
8. Проблеми історії літератури.
9. Проблеми, тенденції та явища сучасної культури.

«Література плюс» постає тим типом видання, що «зосереджується на естетично-комунікативному аспекті книги: твір як естетичний об'єкт, твір у контексті літературного процесу, читання як творчий акт, літературна критика як нормотворча інституція щодо літрецепції» [10, с. 288]. Орієнтуючись на традиції та сучасні методики західних літературних, культурних, журналістських студій, «Література плюс» сприяла формуванню в українському соціокомунікаційному просторі розуміння того, що якісна літературна критика може та мусить існувати на сторінках періодичних видань.

Микола Рябчук, говорячи про важливість функціонування літературної критики саме в просторі журналістики, зауважував: «Літературна критика, в принципі, – різновид газетярства; літературний критик не пише «на вічність», його читач – середній інтелегент, що цікавиться літературою не більше (але й не менше), ніж спортом, політикою й безліччю інших справ, про які прагне довідатися зі щоденних газет» [11]. Аналогічної позиції дотримувався і головний редактор літературно-мистецького альманаху «Каліміюс» О. Соловей, який наголошував: «якщо література подекуди може існувати і на паркані, то критика – лише у періодиці, і то бажано – у літературній періодиці» [12].

«Література плюс» на тлі інших літературно-художніх видань вирізнялась також плюралізмом думок. Однією з визначних тенденцій літературної критики 1990-х і почасті першої половини 2000-х, «стало відверте «лобіювання» критиками обраних груп» [13, с. 111]. Переважна більшість часописів гуртувала довкола себе авторів зі схожими критичними реценціями, критики починають підтримувати літературні угруповання, що близькі їх естетичним смакам, подекуди знижуючи рівень негативної оцінки стосовно представників тієї чи іншої творчої спільноти. Натомість вдавались до критиканства по відношенню до опозиційних об'єднань. «Література плюс» була фактично єдиним виданням «в якому автори щасливо уникали груповщини та інших неприємних літературних хвороб», за що заслужила на той час звання ледь не єдиного реального притулку літературної критики [12].

Поява в українському масмедійному просторі газети «Література плюс» була подією очікуваною та закономірною. Наприкінці 90-х рр. ХХ ст. в Україні постала нова генерація інтелектуалів, які відчули потребу у заснуванні якісно нових літературно-художніх часописів. Відбувся болісний, проте необхідний процес відчуження від традицій спілчанської преси радянського зразка, утвердження нових форм і тем. Аналізуючи плюси і мінуси газети, Ростислав Семків відзначає такі сильні сторони «Літератури плюс»: висока якість і розмаїття текстів, якісні публікації на довколалітературні теми, поява на сторінках газети статей, присвячених питанням інтернету, масмедіа та матеріалів загальнокультурологічного спрямування. Серед проблем газети виділені: «споживацька незвичність», «слабкість “зворотнього зв'язку”», «катастрофа розповсюдження» [14, с. 74-75]. Навіть учасникам літпроцесу та професійним читачам нерідко важко було дістати черговий випуск газети. Хоча в 2001 р. і можна було оформити підписку на «Літературу плюс», це не допомогло виправити ситуацію.

5. Висновки

«Література плюс» була проектом якісним і визначним для свого часу. Газета стала дискусійним майданчиком для нової генерації українських інтелектуалів, провокувала обговорення нагальних проблем літературного процесу, вітчизняного книговидавництва, знайомила читачів із сучасною українською та світовою літературою. Орієнтуючись на західні зразки літературно-художніх видань, «Література плюс» показала, що літературна критика в Україні може бути якісною, ґрунтовною та професійною. Однак неналагоджена система розповсюдження, повсякчасне нерозуміння частини аудиторії де і коли можна цю газету придбати, призвели до цілком зрозумілих наслідків – закриття. Вочевидь, проєкт виявився комерційно неуспішним, як це часто буває з подібними виданнями.

Проаналізувавши рубрикацію видання, можна дійти висновку, що вона не була сталою, змінювалася від номера до номера, однак дозволяла читачеві вільно орієнтуватися на сторінках часопису. Принцип формування рубрикації видання – жанрово-тематичний. Серед домінуючих жанрів «Літератури плюс» можна виділити рецензії, статті, інтерв'ю, новини, есеї. Тематику видання визначають питання розвитку українського та світового літературного процесу, тенденції та ключові явища культури, стан видавничої сфери України, питання теорії та історії літератури, гендерні й феміністичні студії, проблеми літературної критики. Також редакція не оминала увагою доволі літературні теми й суспільно-політичні проблеми.

Дослідження типологічних особливостей «Літератури плюс» уможливило визначити характерні ознаки видання, як осередка якісної літературної критики. Перспективним напрямом подальших наукових досліджень є вивчення газети в контексті її взаємодії з читацькою аудиторією. Проведене дослідження може стати підґрунтям для подальшого комплексного аналізу типологічних особливостей літературно-художніх часописів України періоду незалежності.

Reference

1. Kharamurza, D. V. (2020), “Literary and artistic magazines of Ukraine in 1990–2020: the historical sketch”, *Vcheni Zapysky Tavriiskoho Natsionalnoho Universytetu imeni V. I. Vernadskoho. Seriya: Filolohiia. Sotsialni Komunikatsii [Scientific Notes of V.I. Vernadsky Taurida National University. Series: Philology. Social Communications]*, no. 2, part 4, pp. 150–157.
2. Riabchuk, M. (1998), “In search of the Ukrainian Marquez”, *Krytyka [Critics]*, no. 1, available at: <https://krytyka.com/ua/articles/u-poshukakh-ukrayinskoho-markesa-do-pidsumkiv-literaturnoho-roku> (accessed 14 March 2021).
3. Sheiko, V. M. (2009), “Literary periodicals of Ukraine during the years of independence: culturological aspect”, *Visnyk Kharkivskoi Derzhavnoi Akademii Kultury [Bulletin of the Kharkiv State Academy of Culture]*, no. 28, pp. 12–28.
4. Bondar, A. (1998), “Literatura Plus”, available at: <http://www.ji.lviv.ua/ji-library/pleroma/gk-il.htm> (accessed 14 March 2021).
5. Semkiv, R. (1999), “Ukrainian literary periodicals of the late nineties (“fear and trembling”)”, *Literatura Plus [Literature Plus]*, no. 17–20, pp. 7–16.
6. Ivanova, O. A. (2010), *Literary and Artistic Periodicals in the Social and Communication Space of Ukraine at the Beginning of the XXI Century*, Dr. diss. (social. com.), Odessa I.I.Mechnikov National University, Odessa, 462 p.
7. Andrusiak, I. (1999), “Literary periodicals in Ukraine: “westerners” and “primers”, *Moloda Natsiia [Young Nation]*, no. 12, pp. 31–44.

8. Donchyk, V. (Ed.) (2017), "Literary discussions of the second half of the twentieth century", *Ukrainian Literary Criticism of the Twentieth Century. Anthology in Two Volumes*, vol. 2, Naukova dumka, Kyiv, 631 p.
9. Eshkiliev, V. (1998), "The Ukrainian modern literary criticism", *Pleroma*, available at: <http://www.ji.lviv.ua/ji-library/pleroma/gk-il.htm> (accessed 14 March 2021).
10. Ivanova, O. A. (2008), "Strategies for formation and transformation of reading experience in versions of Ukrainian magazines about literature – "Kievan Rus", "ShO"", *Uchenyye Zapiski Tavricheskogo Natsionalnogo Universiteta im. V.I. Vernadskogo. Seriya: Filologiya. Sotsialnyye Kommunikatsii [Scientific Notes of V.I. Vernadsky Taurida National University. Series: Philology. Social Communications]*, vol. 21 (60), no. 1, pp. 285–293.
11. Riabchuk, M. (2002), "Why can't I be a critic", *Krytyka [Critics]*, no. 12, available at: <https://krytyka.com/ua/articles/chomu-ya-mozhu-ne-but-y-krytykom> (accessed 14 March 2021).
12. Solovei, O. (2000), "On the state of the modern Ukrainian criticism", *Kalmius*, no. 1–2 (9–10), available at: <http://kalmius.narod.ru/nomer4/kryt/solo.htm> (accessed 14 March 2021).
13. Boichuk, I. (2007), "The role and development of criticism in the Ukrainian literature of the 90s of the twentieth century", *Studia Methodologica*, no. 20, pp. 111–116.
14. Semkiv, R. (1999), "'Literatura plus': pros and cons of the project", *Moloda Natsiia [Young Nation]*, no. 12, pp. 71–75.

Submitted 31.03.2021

Список літератури

1. Харамурза Д. В. Літературно-художні часописи України 1990–2020 рр.: історичний ескіз. Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія: Філологія. Соціальні комунікації. 2020. № 2. Ч. 4. С. 150–157.
2. Рябчук М. У пошуках українського Маркеса. Критика. 1998. № 1. URL: <https://krytyka.com/ua/articles/u-poshukakh-ukrayinskoho-markesa-do-pidsumkiv-literaturnoho-roku> (дата звернення: 14.03.2021).
3. Шейко В. М. Літературні періодичні видання України в роки незалежності: культурологічний аспект. Вісник Харківської державної академії культури. 2009. Вип. 28. С. 12–28.
4. Бондар А. Література плюс. URL: <http://www.ji.lviv.ua/ji-library/pleroma/gk-il.htm> (дата звернення: 14.03.2021).
5. Семків Р. Українська літературна періодика кінця дев'яностих («страх і трепет»). Література плюс. 1999. Ч. 17–20. С. 7–16.
6. Іванова О. А. Літературно-мистецька періодика в соціально-комунікаційному просторі України початку ХХІ століття : дис. ... д-ра наук із соц. комунік. : 27.00.01 / Одеський національний університет ім. І. І. Мечникова. Одеса, 2010. 462 с.
7. Андрусяк І. Літературна періодика в Україні: «західники» і «грунтівники». Молода нація. 1999. № 12. С. 31–44.
8. Українська літературна критика ХХ століття. Антологія у двох томах. Том другий: Літературні дискусії другої половини ХХ століття / наук. ред. В. Дончик. Київ : Наукова думка, 2017. Т. 2. кн. 2. 631 с.
9. Єшкілев В. Критика сучасна українська літературна. Плерома. URL: <http://www.ji.lviv.ua/ji-library/pleroma/gk-il.htm> (дата звернення: 14.03.2021).
10. Іванова О. А. Стратегії формування і трансформування досвіду читання у версіях українських журналів про літературу – «Київська Русь», «ШО». Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского. Серия: Филология. Социальные коммуникации. 2008. Т. 21 (60). № 1. С. 285–293.

11. Рябчук М. Чому я можу не бути критиком. Критика. 2002. № 12. URL: <https://krytyka.com/ua/articles/chomu-ya-mozhu-ne-butyu-krytykom> (дата звернення: 14.03.2021).
12. Соловей О. Про стан сучасної української критики. Кальміус. 2000. № 1–2 (9–10). URL: <http://kalmius.narod.ru/nomer4/kryt/solo.htm> (дата звернення: 14.03.2021).
13. Бойчук І. Роль та розвиток критики в українській літературі 90-х рр. XX століття. *Studia Methodologica*. 2007. № 20. С. 111–116.
14. Семків Р. «Література плюс»: плюси і мінуси проекту. Молода нація. 1999. № 12. С. 71–75.

Надійшла до редколегії 31.03.2021

THESIS RESULTS

<https://doi.org/10.17721/2522-1272.2021.78.7>

UDC 007:070:353.8(477.75)

Crimean Journalistic Migration: Nature of Phenomenon and Characteristics (Survey Results)

Gaiana Iuksel

<https://orcid.org/0000-0002-0894-7544>

Scopus Author ID: 57216205308

Web of Science ResearcherID AAB-2490-2021

*PhD (philol. sci), Doctoral Candidate,
Institute of Journalism, Taras Shevchenko National University of Kyiv
36/1 Illienka St., Kyiv, 04119, Ukraine*

Corresponding author's e-mail address: gayanayuksel@gmail.com

ABSTRACT

The **main objective** of the study is to reveal the essence and characteristics of the Crimean journalistic migration process as a social phenomenon, that emerged after the occupation of Crimea in 2014 (*the term “occupation” is used in accordance with the UN General Assembly Resolution 71/205 of December 19, 2016, which indicates “temporary occupation” of Crimea - ed.*). The **methodology** of the study is based on the principles of studying the processes in the field of mass media as an integral part of general political and social life. The study was conducted using a variety of disciplinary methods of scientific knowledge of reality. A sociological questionnaire as general scientific method of empirical research was chosen as the main method. The methods of classification, generalization, observation, statistical calculation were used at different stages of the study. Since 2014 after occupation of Crimea the data on violations of the rights of Crimean journalists, activists, free authors, and bloggers have been introduced into scientific circulation.

The survey was conducted among 49 Crimean journalists and media representatives, among whom 43 participants lived in mainland Ukraine and 6 - in Crimea. For security reasons and to prevent pressure on journalists, the survey was anonymous and the journalist had the right not to provide personal data at his/her own request. The study represents the opinion and position of a separate group of Crimean journalists who performed professional duties in Crimea during the events of 2014. Due to objective reasons, it is currently impossible to conduct a comprehensive sociological survey to determine the position of Crimean journalists.

Results of the study. The results of the survey form an idea of the Crimean professional media circle, which representatives, being the people with active life and civic position, unbreakable principles in civic position and professional activity - were forced to leave Crimea, because they rejected de facto the changed Crimean statehood. The study of their individual “cases” provides a general idea of the process of Crimean forced journalistic migration that emerged after 2014. Due to systematization of information, a portrait of a modern Crimean journalist was created, who could not stay on the territory of the peninsula because of external forced circumstances. The answers received in the survey form an idea of the nature of persecution in the Crimea, focus on the forced transformation of the media landscape of the Crimea, changes in the journalistic environment, the destruction of the current information order. In our opinion, it is important that the survey results prove the existence of informational resistance from journalists and public circles in 2014, disagreement with the results of so-called “referendum” of March 16, 2014, refute the Russian propaganda messages about alleged expression of will and full agreement of the people of Crimea with a forced change of authorities.

KEYWORDS: Ukraine; Crimea; mass media; occupation; human rights.

УДК 007:070:353.8(477.75)

Кримська журналістська міграція: природа явища та характерні особливості (результати опитування)

*Юксель Гаяна Заїрівна, Інститут журналістики Київського національного університету імені Тараса Шевченка, кандидат філологічних наук, докторант. Доцент кафедри слов'янської філології та журналістики Інституту філології та журналістики Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського
<https://orcid.org/0000-0002-0894-7544>*

Резюме

Метою наукової статті є розкриття сутності та характерних особливостей кримського журналістського міграційного процесу як соціального явища, яке виникло після окупації Криму 2014 року (*термін «окупація» використовується відповідно до резолюції Генеральної Асамблеї ООН 71/205 від 19 грудня 2016 року, яка засвідчує «тимчасову окупацію» Криму – прим. авт.*). Методологія дослідження ґрунтується на принципах вивчення процесів у сфері медіа як невіддільної складової частини політичного і суспільного життя. Дослідження проводилося з використанням різноманітних методів наукового пізнання. Основним обрано загальнонауковий метод емпіричного дослідження – соціологічне анкетне опитування. На різних етапах використані методи класифікації, узагальнення, спостереження, статистичного підрахунку. В науковий обіг введено дані про порушення прав кримських журналістів, активістів, вільних авторів, блогерів після окупації Криму 2014 р.

Анкетне опитування проведено серед 49 кримських журналістів та представників медійної сфери, з них 43 мешкають на материковій частині України, 6 – у Криму. Задля безпеки та упередження тиску на журналістів опитування мало анонімний характер; за власним

бажанням журналіст мав право не надавати особистих даних. Дослідження репрезентує думку та позицію окремої групи кримських журналістів, які виконували професійні обов'язки в Криму під час подій 2014 р. В силу об'єктивних причин зараз неможливо провести всеохопне соціологічне дослідження зі встановлення позиції кримських журналістів.

Результати опитування формують уявлення про кримське професійне медійне коло, представники якого – люди з активною життєвою та громадянською позицією, незламними принципами в професійній діяльності – вимушено залишили Крим внаслідок неприйняття де-факто зміни державності Криму. Дослідження їхніх окремих «кейсів» складає загальне уявлення про процес кримської примусової журналістської міграції, яка виникла після 2014 р.

Отримані відповіді формують уявлення про характер переслідування на території Криму, фокусують увагу на примусовій трансформації медійного ландшафту Криму, змінах у журналістському середовищі, руйнуванні чинного інформаційного порядку. Результати опитування демонструють наявність інформаційного спротиву з боку журналістських та суспільних кіл у 2014 р., незгоду з результатами так званого «референдуму» від 16 березня 2014 р., спростовують меседжі російської пропаганди про нібито волевиявлення та повну згоду народу Криму з примусовою зміною державності.

Ключові слова: Україна; Крим; медіа; окупація; права людини.

Юксель Г.З. Крымская журналистская миграция: природа явления и характерные особенности (результаты опроса)

Целью научной статьи является раскрытие сущности и характерных особенностей крымского журналистского миграционного процесса как социального явления, которое возникло после оккупации Крыма 2014 года года (*термин «оккупация» используется в соответствии с резолюцией Генеральной Ассамблеи ООН 71/205 от 19 декабря 2016 года, которая свидетельствует о «временной оккупации» Крыма - прим. авт.*). Исследование проводилось с использованием различных дисциплинарных методов научного познания, в качестве основного выбран общенаучный метод эмпирического исследования – социологический анкетный опрос. На разных этапах использованы методы классификации, обобщения, наблюдения, статистического подсчета. В научный оборот введены данные о нарушении прав крымских журналистов, активистов, свободных авторов, блогеров после оккупации Крыма 2014 г.

Анкетный опрос был проведен среди 49 крымских журналистов и представителей медийной сферы, среди них 43 проживают на материковой части Украины, 6 – в Крыму. Для безопасности и предупреждения давления на журналистов опрос имел анонимный характер, по желанию журналист имел право не указывать личных данных. Исследование представляет мнение и позицию отдельной группы крымских журналистов, выполнявших профессиональные обязанности в Крыму во время событий 2014 г. В силу объективных причин на данном этапе невозможно проведение всеохватывающего социологического исследования по установлению позиции крымских журналистов.

Результаты опроса формируют представление о крымской профессиональной медийной среде, представители которой – люди с активной жизненной и гражданской позицией, несокрушимыми принципами в профессиональной деятельности – вынужденно оставили Крым вследствие неприятия де-факто изменения государственности Крыма. Исследование их отдельных «кейсов» дает общее представление о процессе крымской принудительной журналистской миграции, которая возникла после 2014 г.

Полученные в опросе ответы формируют представление о характере преследования на

території Крима, фокусують увагу на принудительній трансформації медійного ландшафту Крима, змінах в журналістській середі, руйнуванні діючого інформаційного порядку. Результати опитування показують наявність інформаційного опору з боку журналістських і суспільних кіл в 2014 р., незгода з результатами так званого «референдуму» від 16 березня 2014 р., спростовують повідомлення російської пропаганди про волевиявлення і повну згоду народу Крима з принудительною зміною державності.

Ключові слова: Україна; Крим; медіа; окупація; права людини.

1. Вступ

Захист територіальної цілісності та суверенітету України, безпечна реінтеграція тимчасово окупованих територій після агресії 2014 р. визнані пріоритетними напрямками розвитку Української держави [1]. В Україні з 2014 року створена нормативно-правова база, яка регламентує порядок роботи з тимчасово окупованою територією Автономної Республіки Крим та м. Севастополь [2]. Протягом цього року окупації Криму на державному рівні прийняті стратегічні документи стосовно «Кримської стратегії», зокрема Указ Президента України №117/2021 Рішення Ради національної безпеки і оборони України від 11 березня 2021 р. «Про Стратегію деокупації та реінтеграції тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим та міста Севастополя» [3], Указ Президента України №121/2021 Рішення Ради національної безпеки і оборони України від 25 березня 2021 року «Про Стратегію воєнної безпеки України», які ще раз закріплюють норми державної політики в цьому питанні [4]. Крім того, за 7 років зовнішньої агресії Україна отримала міцну світову підтримку з питання захисту територіальної цілісності та недоторканості власних кордонів [5]. За 2014-2021 рр. прийнято 9 резолюцій Генеральної Асамблеї Організації Об'єднаних Націй (ООН) [6], 5 резолюцій Ради ООН з прав людини, майже 15 резолюцій Європейського Парламенту [7], [8], 20 резолюцій Парламентської Асамблеї Ради Європи (ПА РЕ) на підтримку територіальної цілісності України [9], 7 резолюцій Парламентської асамблеї Організації з безпеки та співробітництва в Європі (ПА ОБСЄ) стосовно порушення з боку РФ міжнародного права щодо України, 12 рішень Виконавчої Ради ЮНЕСКО щодо моніторингу ситуації в Криму [10], численні рішення НАТО на підтримку України, складено 4 позовів України до міжнародних судів, зокрема Міжнародного суду ООН, Європейського суду з прав людини [11]. Безумовним залишається той факт, що у формуванні внутрішньої та міжнародної політики деокупації тимчасово окупованого півострова саме інформаційна діяльність об'єднує представників державних органів, громадянське суспільство, медіа в Україні та світі.

Досліджуючи проблему примусової трансформації інформаційного простору Криму з 2014 р., можна зазначити, що поза межами інтересу науковців залишилося таке соціально-політичне явище у професійній журналістській сфері, як примусовий виїзд десятків кримських журналістів з території півострова. Дослідження індивідуальних прикладів цього явища та їх подальша систематизація, групування ознак, класифікація рис вважаються достатньо складними внаслідок нюансів у кожному окремому випадку, але безумовно можна говорити про наявність характерних особливостей, притаманних кожному прикладу. Необхідно вказати на численні порушення прав, приклади тиску на журналістів з боку так званої влади та силових структур Криму, які враховували не лише професійну позицію та громадську діяльність, авторитетність, популярність, впливовість, досвід журналіста, а і його сімейний стан, ситуацію з рідними та близькими людьми, обставини особистого життя та навіть побуту. При цьому кожному журналісту, якому довелося виїхати з Криму, притаманні принципова позиція щодо невизнання окупації, активна

професійна діяльність під час військового захоплення Криму. Після 2014 р. для кожного з них виникла загроза життю та здоров'ю внаслідок репресій та тиску з боку силових структур і так званої влади.

Після окупації 2014 року майже 200 кримських активістів та журналістів залишили територію півострова та зараз продовжують свою діяльність на материковій частині України. Таку цифру назвав головний редактор проєкту «Крим. Реалії», власний кореспондент «Радіо Свобода» у Криму (2014) Володимир Притула 26 лютого 2018 року під час телемарафону на телеканалі «Суспільний», присвяченому четвертій річниці окупації Криму. Серед них майже 100 є представниками кримського медійного середовища (журналісти, вільні автори, блогери), які брали участь у подіях 2014–2015 рр., та змушені були залишити півострів. З цього кола 49 представників кримських ЗМІ отримали анкету для опитування. На анкету відповіли 20 з них.

Метою наукової статті є розкриття сутності та характерних особливостей кримського журналістського міграційного процесу як соціального явища, який виник після окупації Криму в 2014 р.

2. Теоретичне підґрунтя

Різні аспекти окупації 2014 р. та процесу примусової трансформації медійного простору Криму описано в роботах журналістів А. Андрієвської [12], Т.Березовця [13], О. Задорожного [14], С. Громенко [15], Ю. Луканова [16], М. Семени [17] та ін. Звіти правозахисних організацій визнані основними джерелами інформації про порушення прав журналістів у Криму. Серед них привертають увагу «Крым: свобода слова в оккупации. Информационно-аналитический доклад о преследовании журналистов и блогеров на территории Крымского полуострова (март 2014 – сентябрь 2019)» [18], «Хронологія утисків свободи слова в Криму» Центру прав людини ZMINA та Кримської правозахисної групи [19], звіт «Положення кримськотатарських медіа в Криму (2014–2016)» Центру по правах людини [20].

Питання репресій та тиску стосовно українських журналістів розкрито в авторській роботі «Трансформація інформаційного простору Криму як чинник порушення прав українських журналістів» [21], у якій запропоновано виділяти такі етапи експансії та насильницького впливу на інформаційну сферу півострова з боку держави-окупанта:

1. Силове захоплення ЗМІ та примусове втручання в діяльність журналістів (2014 р.).
2. Репресії щодо українських журналістів, активістів, блогерів, вільних авторів в Криму (2014–2015 рр.).
3. Тиск та контроль громадських журналістів та місцевого населення Криму (2015–2020 рр.).

Після окупації Криму 2014 р. у професійному середовищі, яке чинило інформаційний спротив та висвітлювало захоплення півострова, сформувалися дві журналістські групи, представники яких:

- вимушено залишили півострів та зараз продовжують діяльність на материковій частині України або поза межами Української держави, роблять це відкрито або ведуть професійну активність напівпідпільно, з метою безпеки та збереження власної свободи повністю приховують імена та прізвища, використовують псевдоніми;

- залишилися у Криму та вимушено припинили професійну діяльність або обрали діяльність, не пов'язану із суспільно-політичними питаннями: блогінг, громадську роботу, медійні проєкти, продюсерську роботу. Це такі журналісти: редактор проєкту «Crimean Tatars Club» Ліля Буджурова, продюсер центру «Qara Deniz Production» Ельзара Іслямова, блогер Заїр Акадиров (псевдонім Баққал), редакторка «Canlı Radio»/ «Живе Радіо» Наджіє Фемі, автор проєкту в Facebook «The Qırım» Ленур Юнусов та інші.

3. Методи дослідження

Основним обрано загальнонауковий метод емпіричного дослідження – соціологічне анкетне опитування. На різних етапах використано методи класифікації, узагальнення, спостереження, статистичного підрахунку.

З метою встановлення сутності та особливостей явища примусового міграції журналістів з Криму серед 49 кримських журналістів та представників медійної сфери було проведено анкетне опитування. З респондентів 43 журналіста мешкають на материковій частині України, 6 – у Криму. Задля безпеки журналістів опитування мало анонімний характер. Дослідження репрезентує думку та позицію окремої групи українських кримських журналістів, які постійно мешкали та виконували професійні обов'язки в Криму під час подій 2014 р.

Для повноти дослідження важливою є відповідь на запитання про загальну кількість журналістів, які працювали в Криму до окупації. Встановити такі дані не є можливим через відсутність доступу до джерел інформації до 2014 р. Але загальне уявлення про кримське медійне середовище надають відомості про ЗМІ, які функціонували в Криму до окупації. За даними Республіканського комітету з інформації Ради Міністрів АР Крим (припинив діяльність у 2014 р.) у 2012 році в Криму було зареєстровано 1240 друкованих періодичних видань: 999 газет, 175 журналів, 30 бюлетенів, 33 збірники, 2 календарі, 1 дайджест [22]. Вважалося, що працювали приблизно 50% друкованих видань, інші були передвиборчими проектами. У 2012 р. за даними Рескомінформу на півострові було зареєстровано 79 місцевих телерадіоорганізацій, з них 13 телевізійних ефірних, 14 FM радіостанцій, 39 студій кабельного телебачення, 7 ефірно-кабельних телерадіокомпаній та ін. [22]. У Криму працювали 6 інформаційних агенцій: РІА «Новий Регіон», ДП «Кримське інформаційне агентство», ІА «e-Crimea», ІА «Контекст-Крим», ҚНА (Qırım Haber Ajansı – Агенція «Кримські новини»), «Медіа Крим». Також на території півострову функціонували кримські представництва центральних ЗМІ України, зокрема загальнонаціональних телевізійних каналів та інформаційних агенцій: УНІАН, Інтерфакс-Україна, Укрінформ, УНН та інших [22]. Таким чином загальна кількість регіональних ЗМІ на півострові у 2012 р. складала майже 1325 одиниць (преса, радіо, ТБ, інформаційні агенції). Вважається, що журналістський корпус на півострові до 2014 р. нараховував більш ніж 1000 осіб. За інформацією колишнього голови Республіканського комітету з інформації Ради Міністрів АР Крим Шевкета Меметова загальна кількість журналістів в Криму на початку 2014 р. складала 1229 осіб.

Журналісти проекту «Крим.Реалії» М. Івануха, Т. Колесниченко, Е. Чак в матеріалі «От запретов до пыток током. Как это – быть журналистом в Крыму?» писали: «Через тиск і загрози близько 60 журналістів, які співпрацювали з Крим.Реалії, були змушені покинути межі Кримського півострова або припинити таку співпрацю» [23].

Анкета для опитування була складена українською мовою, відповіді можна давати українською або російською мовами. Загалом в опитуванні містилося 24 запитання, з яких 15 – закритого характеру (з варіантами відповідей), 9 – відкритого характеру (без варіантів відповідей). У 8 закритих запитаннях можна було вибрати тільки 1 варіант відповіді, в інших 7 запитаннях – кілька варіантів.

Анкета містить три змістовно-логічних блоки:

- власні, професійні відомості та робота у ЗМІ (запитання 1–8);
- умови праці у момент військового захоплення Криму (2014) та порушення прав журналістів (запитання 9–15);
- робота щодо деокупації та повернення Криму до складу України, висвітлення кримської проблематики на загальнонаціональному та міжнародному рівні (запитання 16–24).

Система електронного опитування журналістів була налаштована таким чином, що журналіст мав можливість не надавати відповіді на всі запитання, тому при остаточному підрахунку кількість відповідей на різні запитання відрізняється (наприклад, 18 або 19 відповідей на одне запитання).

Анкета була надіслана 49 кримським журналістам. На проведення опитування відгукнулося 20 журналістів з 49, саме від них надійшли відповіді на запитання анкети, отже, активність участі склала 40,8%. 29 журналістів анкети не заповнили. Десять респондентів (50%) залишили свої імена та прізвища закритим та не надали дозвіл на використання інформації про своє ім'я та прізвище (запитання № 24). Відкриті відповіді на запитання надали десять журналістів.

Внаслідок об'єктивних обставин: а) відсутності можливості повноцінної роботи на території Криму, необхідності дотримання безпеки), б) відсутності інформації та зв'язку зі всіма кримськими журналістами, які виїхали з Криму після окупації 2014 р.; в) відмови окремих журналістів від опитування з метою безпеки, неможливе проведення всеохопне соціологічне дослідження. Проте результати дослідження представляють певний зріз думок та позицій журналістів у процесі вивчення подій у Криму, порушення прав представників медійного середовища та примусової міграції з півострова.

4. Результати й обговорення

У першому блоці питань (1–8 запитання) журналісти надали загальні відомості про власну діяльність напередодні окупації 2014 р. За результатами опитування стосовно місця проживання: переважна більшість журналістів постійно мешкала в Криму і свою професійну діяльність пов'язувала саме з півостровом (див. рис. 1). З 20 респондентів мешкали в Криму 15 осіб (78,9%). Окремі представники ЗМІ тимчасово перебували на території півострова (1 відповідь, 5,3%), повернулися з довготермінового відрядження (1 відповідь, 5,3%), перебували на Майдані у Києві, оскільки брали участь у Революції Гідності (1 відповідь, 5,3%). Були також ті, хто спеціально прибув на півострів для висвітлення події (1 особа, 5,3%). Переважна більшість журналістів та представників інформаційної сфери, які брали участь в висвітленні події 2014 р. – це постійні мешканці Криму, впродовж тривалого часу вони працювали в регіоні.

1. На момент початку окупації Криму у лютому 2014 року Ви:
19 відповідей

Рисунок 1. Розподіл місця перебування кримських журналістів

Якщо говорити про географічне розташування активної журналістської спільноти (рис. 2), то більшість журналістів, які вимушено залишили півострів, мешкали безпосередньо в адміністративному центрі Криму – Сімферополі (12 відповідей, 63,1%), а також на

Заході півострову – у м. Керч (3 відповіді, 15,8%), є мешканці м. Бахчисарай та Нижнегорського району (по 1 відповіді, 5,3%). У 2014 р. активність кримських журналістів спостерігалася в різних містах півострова, але найбільша – у Сімферополі та Керчі, перших кримських містах, до яких потрапили російські військові.

2. Якщо Ви мешкали на момент початку окупації (20 лютого - 16 березня 2014 року)/або мешкаєте зараз в Криму, то у якому регіоні?

19 відповідей

Рисунок 2. Регіони мешкання журналістів в Криму.

У професійній діяльності у кримському журналістському середовищі з 1990-х років спостерігався гендерний баланс. Опитування продемонструвало, що серед журналістів, які брали участь у висвітленні подій, було 12 представників чоловічої статі (60%), жіночої – 8 осіб (40%). Порушення прав та обмеження можливостей виконання професійних обов'язків відбувалися без урахування статевої належності. Якщо перший політичний в'язень-жінка Галина Довгопола була засуджена в Криму тільки в 2021 р., то тиск щодо журналісток чинився з першого дня окупації.

Журналістська спільнота Криму переважно складалася з людей, які мали вищу освіту (рис. 3) та закінчили вищі навчальні заклади – 17 журналістів (85%), вищу неповну мали 2 осіб (10%), із середньою освітою в професії представлений 1 респондент (5%).

4. Ваша освіта
20 відповідей

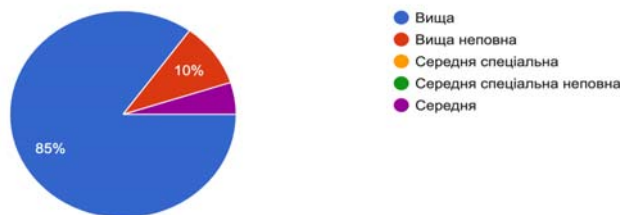

Рисунок 3. Освіта кримських журналістів.

Відповіді на запитання про власне позиціонування та самоідентифікацію представників регіонального кримського медійного середовища дає уяву про спектр їхніх професій та сфер діяльності (рис. 4). З 20 респондентів майже третина – 13 осіб (65%) – ідентифікували себе як журналісти, 1 особа вважає себе «вільним» журналістом (5%), діяльність

інших пов'язана з медійним середовищем: громадський діяч, продюсер, режисер, правозахисник, експерт (по 1 відповіді, 5%). Один з респондентів (5%) працював у державній газеті та кваліфікував себе державним службовцем.

5. У професійній діяльності Ви позиціонуєте себе як:
20 відповідей

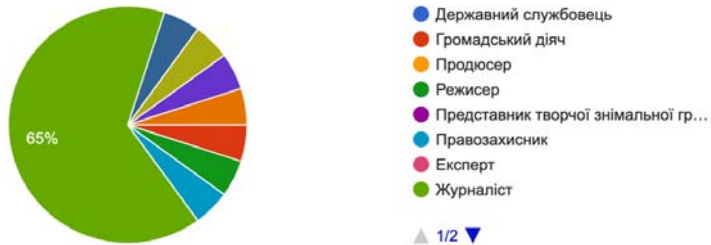

Рисунок 4. Сфери діяльності та професійне самопозиціонування кримських активістів та журналістів.

Розподіл відповідей на запитання «У якому місці Ви працювали на момент початку окупації в 2014 році (якщо кілька місць, оберіть, будь ласка, головне)?» (рис. 5), свідчить про те, що репресії та тиск застосовували стосовно представників усіх видів ЗМІ. Так, на телебаченні працювали 6 осіб (30%), у пресі – 3 (15%), Інтернет-виданнях – 4 (20%), інформаційної агенції – 3 (15%), конвергентної редакції, зокрема редакції «Радіо Свобода» – 3 (15%), державна установі – 1 відповідь (5%).

6. У якому місці Ви працювали на момент початку окупації в 2014 році (якщо декілька місць, оберіть, будь ласка, головне)?
20 відповідей

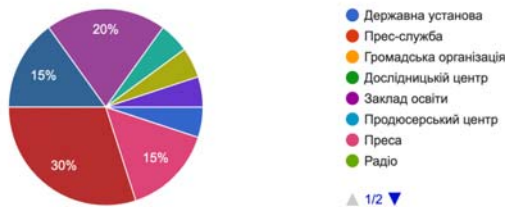

Рисунок 5. ЗМІ, у яких працювали кримські журналісти

Серед ЗМІ, які зазначені у ході опитування (табл. 1): Телеканал АТР (5 відповідей, 20%), Інформаційна агенція QHA (2 відповіді, 10%), інтернет-видання «Аргументы недели – Крим» та його регіональне представництво «Аргументы недели – Керчь» (2 відповіді, 10%), по 1 відповіді (5%) – Українська служба Радіо Свобода, МЧП ТРК Бриз м. Керч, Кримський незалежний центр журналістів и политических исследователей, сайт «Обозреватель», «Экономические известия», Всеукраїнська щоденна газета «День», «Радіо Свобода», проєкт «Крим.Реаліі», телекомпания АТР, ТРК «Бриз» (м. Керчь), агенція громадських і політичних новин «Медіа-Крим», редакція україномовної газети «Думка», газета центральних органів виконавчої влади «Урядовий кур'єр». Усі зазначені ЗМІ (крім інтернет-видання «Аргументы недели – Крим») змушені припинити свою діяльність у

Криму, що свідчить про принципову позицію медіа щодо оцінки подій 2014 року.

Таблиця 1.

ЗМІ, в яких працювали журналісти, які вимушено залишили Крим

Телеканал АТР – 5 відповідей, 25%
Інформаційна агенція QHA («Кримські новини») – 2 відповіді, 10%
Інтернет-видання «Аргументы недели – Крым»/«Аргументы недели-Керчь» – 2 відповіді, 10%
Українська служба «Радіо Свобода» – 1 відповідь, 5%
МЧП ТРК Бриз м. Керч – 1 відповідь, 5%
Кримський незалежний центр журналістів та політичних дослідників – 1 відповідь, 5%
Сайт «Обозреватель» – 1 відповідь, 5%
«Экономические известия» – 1 відповідь
Всеукраїнська щоденна газета День, згодом Радіо Свобода, проєкт Крим. Реалії – 1 відповідь, 5%
ТРК «Бриз» (м. Керч) – 1 відповідь, 5%
Медіа-Крим, агенція громадських і політичних новин, редакція україномовної газети «Думка» – 1 відповідь, 5%
На той час я вступив у добровольчий загін – 1 відповідь, 5%
Газета центральних органів виконавчої влади «Урядовий кур'єр» – 1 відповідь, 5%

Працівники ЗМІ займали різні посади на своїх основних місцях роботи, серед отриманих 18 відповідей зазначений увесь спектр посад редакційних або медійних колективів: кореспонденти (6 відповідей, 33,3%), головний редактор (2 відповіді, 11%), оператор (2 відповіді, 11%), а також (по 1 відповіді, 5,6%) – спеціальний кореспондент, репортер, генеральний директор, продюсер, редактор відділу та інші.

Другий блок опитування (9–16 запитання) був присвячений проблемі виконання професійних обов'язків безпосередньо у момент військового захоплення півострова у лютому-березні 2014 р. та виконання професійних обов'язків у надзвичайних умовах. У запитанні номер 9 (рис. 6) журналісти зазначили, що на момент військової операції захоплення Криму з 20 лютого 2014 р. по 16 березня 2014 р. під час виконання професійних обов'язків стосовно них було застосовано майже весь спектр незаконних дій та порушення прав: моральний тиск (15 відповідей, 75% від загальної кількості респондентів), погрози (13 відповідей, 65%), провокації (10 відповідей, 50%), перешкоджання свободі пересування (8 відповідей, 40%). Чотири журналісти заявили про шантаж (20%) і ще стільки ж про пошкодження технічного професійного обладнання (20%). Окремі журналісти в Криму зазнали тортур, катування (2 відповіді, 10%), побиття (2 відповіді, 10%), стали жертвами захоплення редакцій, студій, обладнання (2 відповіді, 10%). Один із журналістів (5%) був викрадений представниками так званої кримської самооборони та перевезений за межі півострова. Класифікація незаконних дій щодо журналістів представлена майже всіма видами порушень прав журналістів, які зафіксовані у міжнародних документах та положеннях.

9. У момент військового захоплення Криму (20 лютого - 16 березня 2014 року) при виконанні Ваших професійних обов'язків стосовно Вас незаконно здійснювали:
20 відповідей

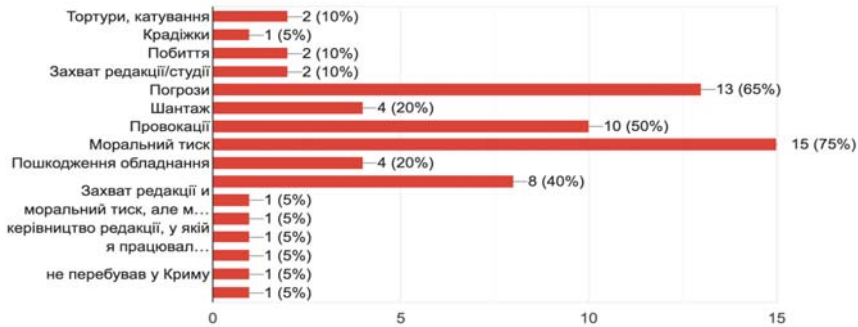

Рисунок 6. Незаконні дії щодо кримських журналістів під час окупації у 2014 р.

Найбільший тиск кримські журналісти зазнали (рис. 7) від представників так званої «кримської самооборони» – незаконного мілітаризованого формування, представники якого нібито виконували функцію громадського контролю за суспільним порядком та за збереженням об'єктів від руйнування. З опитаних журналістів більшість – 13 респондентів (68%) заявили, що саме представники «кримської самооборони» здійснювали незаконні дії та перешкоджали роботі. Другою великою групою стали так звані «зелені чоловічки» (8 респондентів, 42%), а також «небайдужі мешканці Криму» – громадяни, які підтримали окупацію (8 респондентів, 42%).

10. У момент військового захоплення Криму (20 лютого - 16 березня 2014 року) при виконанні Ваших професійних обов'язків стосовно Вас здійснювали незаконні дії:
19 відповідей

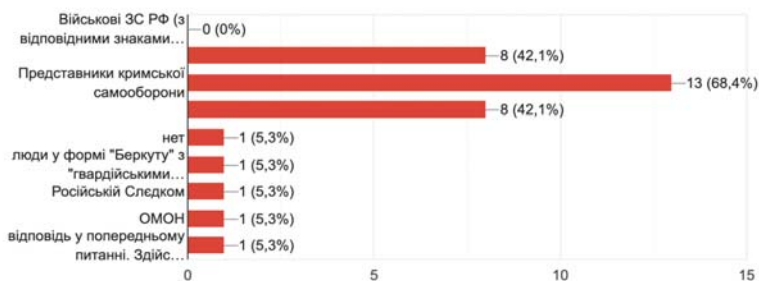

Рисунок 7. Хто тиснув на кримських журналістів

Відповіді на відкрите 11 запитання «За яких обставин Ви залишили Крим?» демонструють, що в кожному випадку необхідно розглядати особисті причини, обставини, в яких опинилися журналісти у 2014 р.

Одним з показників є історія кримської журналістки Ганни Андрієвської, яку вона розповіла у відповіді на 11-ге запитання анкетного опитування: «З лютого 2014 року я постійно відчувала на собі тиск із боку проросійськи налаштованого населення Криму, оскільки не приховувала своїх проукраїнських поглядів. Здавалося, ніби почалася війна, і

ти не знаєш, хто «свій», а хто «чужий». Мій мобільний телефон прослуховувався, а «старі знайомі» раптом почали цікавитися моїм життям і планами на майбутнє. Увага російських спецслужб до мене була прикута через те, що з початку активної фази окупації Криму я співпрацювала з кримським проектом української служби «Радіо Свобода» – «Крим. Реалії», який не визнавав окупаційну владу півострова та називав те, що там відбувається, окупацією. Через це російські спецслужби почали активно цікавитися, хто працює на це видання. З'ясувати це вони намагалися, навіть залучаючи журналістів, з якими я колись товаришувала. Ці журналісти телефонували мені і напряду питали, чи працюю я в «Крим. Реалії». Знайомий колишній працівник СБУ, який до 2014 р. займався кураторством кримських ЗМІ, наполегливо запрошував на зустріч і розпитував про мою діяльність та плани на майбутнє. Згодом я дізналася, що він працює у ФСБ. Одного разу, коли я в березні 2014 р. спілкувалася з польськими журналістами в кафе у центрі Сімферополя про Аксьонова та “кримську самооборону”, до мене підійшов невідомий, який агресивно погрожував мені “думати, що я говорю”, бо “мені ще ходити по цій землі, а вони знають, де я живу”. Зрозумівши, що далі жити та працювати в Криму для мене небезпечно, я вирішила поїхати на материкову частину України. У Києві я опинилася на вокзалі з однією валізою. В Криму залишилися родина, мала батьківщина і все попереднє життя. У 2015 р. кримським главком ФСБ була порушена політична кримінальна справа через мою публікацію у “Центрі журналістських розслідувань” про необхідність повернення Криму під контроль України. У російській спецслужбі це розцінили як заклик до порушення територіальної цілісності РФ (ст. 280.1 УК РФ), за що передбачена відповідальність у вигляді 5 років позбавлення волі. Вдома у моїх батьків у Криму оперативники ФСБ провели обшук, вимагаючи всі мої речі та залякуючи мене. Згодом моє ім'я внесли до списку терористів та екстремістів Росфінмоніторингу. Так мені остаточно закрили шлях додому, а мої рідні опинилися під пильним наглядом ФСБ».

Інший приклад кримського журналіста, також зазначений у відповіді на 11-те запитання анкети, теж пов'язаний з небезпечною ситуацією: «В ніч на 14 березня я їхав найманним авто з Херсону до адмінмежі з Кримом. Водій, побоюючись за свою безпеку, не доїхав до незаконного блокпосту, висадивши мене та супутників на дорозі. Ми пішки дійшли до блокпосту, і нас зупинили двоє озброєних автоматичною зброєю людей у формі українського спецпідрозділу «Беркут» з відповідними шевронами, а також зі стрічками кольорів прапору РФ та гвардійськими стрічками на бронежилетах. Вони зупинили нас і там же, на дорозі, допитали про те, звідки ми, куди прямуємо і з якою метою. Ставили питання про місце роботи та про посаду. Дізнавшись, що я з Києва, питали, чи не відвідував я Майдан. На зауваження, що Майдан у центрі міста і його відвідувала маса народу, заперечили, що “майдан не в центрі”. Ставили питання про редакційне завдання, але я сказав, що їду відвідати батьків. У процесі допиту ці люди незаконно обшукали мене, а також здійснили огляд сумки. Редакційне посвідчення я сховав у взутті, тому вони його не знайшли. Вилучили мобільні телефони. На кнопковому переглянули СМСки, запитували, кому належать номери. Смартфон теж намагалися переглянути, але він був розряджений. Ретельно переглянули мій записник, кожну сторінку. Побачивши там записи з прес-конференції кількарічної давнини, запитували, що вони означають. Після чого сказали мені: “С такими записями ви здесь далеко не уедете”. В цей час на блокпост прибув рейсовий автобус “Херсон-Ялта”. Люди у формі “Беркуту” побачили велику кількість пасажирів і, очевидно, прийняли рішення зайнятись ними. Вони повернули мій записник, телефони, речі і перейшли до огляду пасажирів. Один із них під час допиту пасажирів автобусу зробив постріл з автомату в землю. Я зайшов до автобусу “Херсон-Ялта”, доплативши водію, і через вікно спостерігав за оглядом пасажирів. Люди у формі “Беркуту” затримали і вивели англомовного темношкірого іноземця з відеоапаратурою, якого пасажирів називали “американським журналістом”, а також жінку – пасажирів казали, що це

була кримська татарка, яка заступилася за іноземця. Автобус рушив без них і невдовзі я опинився на автостанції міста Армянськ».

Кваліфікація дій окупаційної влади щодо кримських та українських журналістів – складне питання, але загальний огляд подій надає можливість сформулювати певні групи порушень прав журналістів, що репрезентують відповіді на 12 запитань (рис. 8). Так, 7 журналістів (36,8%) зазначили, що інформація про них або їхні ЗМІ було згадано у внутрішніх документах як про забороненого/небажаного до співпраці. Відомості про майже всіх активних журналістів були внесені в різні бази даних Російської Федерації: відкрито карну справу (6 журналістів, 31,6%), відкрито адміністративну справу (3 журналіста, 15,8%), внесено у базу терористів та екстремістів (3 журналіста, 15,8%), заборонено в'їзд до Криму 2 журналістам (10,5%), а одному журналісту заборонено виїзд з Криму (5,3%). Журналістам вручали «Предостережение о недопустимости экстремистской деятельности» («Застереження про неприпустимість екстремістської діяльності») від Прокуратури Криму (5,3%), та навіть звучали погрози «спалити дім» (5,3%).

Рисунок 8. Дії окупаційної влади щодо кримських та українських журналістів

У 13-ому запитанні анкети журналісти зазначили причини, за яких вони були вимушені залишити півострів (рис. 9). Загалом надійшло 19 відповідей з 20, та переважна більшість, а саме 10 респондентів (52,6%) вказували, що головною причиною стала «неможливість виконання професійних обов'язків та повноцінної праці». Майже третина – по 7 респондентів (36,8%) – заявили, що причиною виїзду з Криму були «погрози власному життю» або «тиск на їхніх рідних та близьких людей». Серед причин виїзду також назвали випадки провокації (5 відповідей, 26,3%), порушення свободи (4 відповіді, 21,1%), відкриття адміністративних та кримінальних проваджень (4 відповіді, 21,1%).

Рисунок 9. Причини виїзду з Криму журналістів після 2014 року

У відкритому 14-ому запитанні респонденти визначили час та умови, за яких вони залишили Крим: «на наступний день після так званого референдуму, тому що побоювалася за своє життя та здоров'я»; «последний раз была в Крыму в марте 2015 года. Был закрыт телеканал АТР, где я работала. В КИПУ, где я преподавала, из ФСБ приходили письма, из которых было понятно, что я нахожусь под их «присмотром»; «ми були вимушені залишити Крим після погроз нашому життю та життю нашого молодшого сина. Виїхали на початку червня 2014 року. Я залишила Крим у травні 2014 року. Цьому передували кілька місяців морального тиску та пресингу з боку проросійської частини знайомих та родичів, залякувань з боку представників «самооборони Криму» та стежень, прослуховування телефону і спроб контактів з боку представників російських спецслужб», «Крим залишила 5 березня 2014 року, оскільки загроза життю всіх членів нашої родини стала дуже реалістичною. З 1 по 5 березня я з дітьми не ночувала у своїй квартирі. З чоловіком ми спілкувалися лише телефоном. Він протягом тижня не приїздив до дому і кожний раз змінював місце свого перебування. Побачилися з ним лише 5 березня, коли він прийшов на Сімферопольський вокзал, щоб нас провести на потяг. Зустріч тривала не більше 15 хвилин. Він пообіцяв, що проведе останню акцію спротиву окупації 9 березня у Сімферополі і в той же день залишить Крим, але не сталося. 9 березня він був затриманий «кримською самообороною» і кинутий до підвалу», «20 березня 2014 року був здійснений обмін полонених. Вважаю, що відбулися насильницькі дії щодо мене, розцінюю ці дії як депортацію з кримського півострова». Характер відповідей демонструє справжній тиск та небезпеку життю та здоров'ю журналістів та активістів.

Покарання за злочини та порушення чинного законодавства, недотримання прав журналістів неможливе без відповідної фіксації та звернення в правоохоронні органи України та міжнародні інстанції. В Україні систематизація відомостей проводилася після збору, фіксації свідчень про злочини. Кримські журналісти зверталися до прокуратури АР Крим (10 відповідей, 50%), Європейського суду з прав людини (5 відповідей, 25%). Майже половина не зверталась до правоохоронних органів (8 респондентів, 40%). По 1 журналісту (5%) звернулися в МВС в Києві, в СБУ та Бориспільський районний суд.

Третій блок опитування (запитання 16–23) пов'язаний з долею журналістів та продовженням діяльності після виїзду з Криму. Цікавим залишається той факт, що всі респонденти, незважаючи на місце та умови праці, а також на проведені щодо них репресії, продовжили професійну діяльність як поза межами Криму, так і в Криму. На 16-е запитання анкети позитивну відповідь дали всі 20 респондентів (100%).

Респонденти продовжили професійну діяльність у різних видах ЗМІ: телебачення (5 відповідей, 25%), інтернет-виданнях (4 відповіді, 20%), у пресі (3 відповіді, 15%). Також є приклади роботи в державних установах, прес-службах, громадських організаціях, дослідницьких центрах та навіть у сфері підприємницької діяльності з паралельною медійною діяльністю (створення об'єднання підприємців).

З питанням повернення півострову під контроль України пов'язали свою професійну діяльність після 2014 р. 19 журналістів (95%), і тільки один журналіст заявив, що після окупації він повністю відійшов від «кримського питання».

Проблема деокупації півострова є предметом довгострокової стратегії в Україні на внутрішньому та міжнародному рівнях. На думку журналістів, пріоритетним у цьому контексті стає поєднання усіх можливих форм та методів роботи. 14 журналістів (70%) заявили, що необхідна синхронна праця у військовій, дипломатичній, санкційній, інформаційній сферах, а також у галузі правозахисній і культурної дипломатії. Саме такий симбіоз створить найбільший ефект та примусити агресора до повернення захопленої території.

Блок відповідей на запитання № 20–23 (табл. 2–5) був присвячений розгляду та обговоренню стратегії української влади та діяльності суспільства у формуванні основ політики України стосовно тимчасово окупованого півострова та підтримки громадян України в Криму. Аналіз відповідей українських журналістів на запитання, присвячені захисту прав українських активістів, політв'язнів у тимчасово окупованому Криму, формуванню засад та реалізації інформаційної політики щодо півострова, такі:

– дипломатичний: міжнародна адвокація кримського питання, сприяння формуванню позитивного іміджу України на міжнародному рівні, зміцнення санкційного режиму, який має бути пов'язаним із ситуацією з правами людини на території півострова;

– юридичний: формування комплексу заходів, спрямованих на захист громадян, надання юридичної підтримки, соціальної допомоги рідним та близьким, волонтерська та благодійна робота, систематизація інформації щодо порушення прав людини на території півострова, фіксація фактів для подальшого розгляду в судових установах України та міжнародних судів;

– інформаційний: реалізація політики інформуванням українського та міжнародного суспільства про ситуацію на півострові з подальшим формуванням стратегії деокупації та прийняттям відповідних рішень, встановлення комунікації з українськими громадянами в Криму, питання підтримки ЗМІ, які ведуть мовлення на тимчасово окупованій території.

Таблиця 2.

Форми роботи української влади щодо захисту громадян України в Криму

20. Яку роботу з боку ВЛАДИ УКРАЇНИ в питанні захисту громадян України (політв'язнів, активістів) у Криму ще необхідно проводити?
Необхідно підтримувати кримських проукраїнських активістів – 5%
Підтримка ЗМІ, звільнення політв'язнів кримських татар – 5%
Всебічний тиск, зокрема й кримінальне переслідування осіб, які порушують права громадян України в Криму, на установи окупаційної влади та на Російську Федерацію. Запровадження санкцій щодо осіб, які порушують права громадян України в Криму – 5%
Комплексний тиск на агресора за всіма вищезгаданими напрямками. Треба ставити питання Криму у ТКГ на рівні з Донбасом – 5%
Активізувати діяльність щодо захисту політв'язнів – 5%
Сформувати політику їхнього захисту, до якої увійшли б усі складові: інформаційна, адвокаційна, юридична, політична, соціальна. На жаль, до цього часу цього не зроблено, а люди, які постраждали через проукраїнські погляди і захист своєї країни на окупованих теренах залишаються незахищеними: починаючи від неспроможності оплати адвокатів для захисту в судах, і завершуючи відсутністю житла після вимушеного виїзду на вільні території та неможливості повернення додому – 5%
Обмін в'язнів, посилення інформації, правові спори в судах, правова допомога кримчанам, оформлення документів – 5%
Інституційно зміцнювати ЗМІ та громадські організації, що переміщені з окупованого Криму – 5%
Дипломатичний та інформаційний тиск на РФ на міжнародному рівні – 5%
Прийняти всі необхідні закони стосовно Криму, зробити політику стосовно Криму системною – 5%
Розробка механізмів захисту та реагування – 5%
Приймати необхідні нормативно-правові акти – 5%
Активніше розповідати про Крим, санкції, внутрішню ситуацію та роботу – 5%

Форми роботи представників громадянського суспільства щодо підтримки громадян України в Криму

21. Яку роботу з боку представників громадянського суспільства в питанні захисту/підтримки представників громадян України (політв'язнів, активістів) в Криму Ви вважаєте найбільш ефективною?
Продовжувати навчання кримських активістів, залучати їх до моніторингу порушення прав і свобод в Криму – 5%
Робити надбанням широкої світової громадськості імена всіх політв'язнів і висвітлювати максимально широко факти порушень прав людини в Криму – 5%
Розголос, інформаційна підтримка, публічна дипломатія. Сприяння кримінальному переслідуванню осіб, які порушують права громадян України в окупованому Криму, зокрема й у Міжнародному кримінальному суді – 5%
1. Правозахист. 2. Моральна підтримка підтримка проукраїнського населення. 3. Інформаційна робота, зокрема, сприяння іноземним журналістам, які хочуть зробити матеріали з Криму. 4. Адвокація на міжнародному рівні – 5%
Правозахисна робота – 5%
- документування злочинів російського режиму проти цивільного населення Криму, оплата послуг російських адвокатів для захисту політв'язнів та членів їхніх родин, а також допомога у відвідуванні судів над політв'язнями у РФ для журналістів і родичів підсудних; - адвокаційна робота на міжнародних майданчиках щодо невизнання російської анексії Криму – інформування світової спільноти про злочини Росії у Криму. - участь у підготовці позовів до РФ у міжнародні суди за фактами порушень прав людини в Криму – 5%
Інформація, правова допомога – 5%
Качественное информирование о происходящем в Крыму – 5%
Міжнародна активність, спрямована на залучення міжнародної спільноти до деокупації Криму – 5%
Правозахисна та інформаційна робота – 5%
Інформування суспільства і міжнародної громадськості – 5%
Аналітична робота стосовно ситуації в Криму – 5%
Інформаційна, правозахисна та суспільно-гуманітарна – 5%
Активніше працювати з Кримом – 5%

Таблиця 4.

Висвітлення кримського питання в ЗМІ України

22. Яку діяльність необхідно проводити для підвищення рівня висвітлення в загальнонаціональних ЗМІ України проблеми повернення Криму?
Створювати цікавий конкурентоспроможний контент для медіа – 5%
Більше мати громадянських журналістів у Криму – 5%
Створювати передачі, писати про це статті. Держава має підтримувати кримських журналістів, учених-кримознавців, ЗМІ, орієнтованих на кримську проблематику) – 5%
Будь-які заходи, які дозволять ЗМІ зробити цікавий для аудиторії інформаційний продукт. Але це тема для великої аналітичної роботи, а не анкетного опитування – 5%
Постійне нагадування. Іншого не дано – 5%
Приділяти більше ефірного часу проблеми деокупації Криму – 5%
Постійно говорити про це – 5%
- експертні рекомендації для медіа, інформаційні кампанії, роз'яснювальна робота з викоріненням міфів про те, що в Криму «лише зрадники» та демонстрацією прикладів проукраїнських настроїв, які не зникають навіть через роки. Донесення того, що у Криму залишаються громадяни України, які потребують захисту своєї держави та медійної підтримки і бодай натяку на те, що про них не забули. «Мобілізація» експертів із кримських питань та профільних журналістів до співпраці з авторитетними медіа для висвітлення кримської тематики на їхніх сторінках та у ефірах – 5%
Створення спеціальних ЗМІ, залучення ОБСЄ, ООН, Ради Європи, міжнародних судів – 5%
Сделать тему Крыма приоритетом в информационной политике – 5%
Допомога у зборі інформації, фактичної інформації з кримських ЗМІ – 5%
Інформаційна, промоція громадської діяльності з питань деокупації Криму – 5%
Переконувати українців, що Крим не є чужорідним для України – 5%
Введена квот на кримську тематику в ефірах загальнонаціональних каналів – 5%
Консолідація кримських ЗМІ, грантова підтримка кримських ЗМІ державою, Крим повинен нарешті стати одним із основних напрямків державної політики – 5%
Внести тему тимчасово окупованих територій у етер, порядок денний українських ЗМІ – 5%
Висвітлювати питання Криму – 5%

Міжнародна адвокація кримського питання

23. Що необхідно робити для привернення уваги світових ЗМІ та світових лідерів до питання повернення Криму?
Більше матеріалів з Криму про порушення прав і свобод кримчан – 5%
Організувати майданчики для обговорення всюди, де це реально – 5%
Актуалізувати питання повернення Криму всередині країни та налагодити інформування світової спільноти про це – 5%
Можливо, створити у ключових містах світу інформаційні центри, зокрема, кримськотатарські – 5%
Посилити цю роботу з боку української влади – 5%
В першу чергу треба, щоб наші ЗМІ приділяли цій темі багато часу та уваги – 5%
- демонструвати, що, в першу чергу, українська влада та спільнота прагнуть повернення Криму під контроль України і працюють для цього, а не просто закликають провідні країни допомогти. Питання повернення Криму, звичайно, слід адресувати російській владі, але і українські держава та суспільство здатні впливати на цей процес. Для цього кожен має сумлінно працювати на своєму фронті – 5%
Добитися допуску в Крим моніторингової місії ООН, ОБСЄ, РАДИ ЄВРОПИ, відрядження груп журналістів світових ЗМІ – 5%
Мы убедились, что дипломатические методы убеждения не помогают. Значит, нужно выйти из Будапештского меморандума (который грубо нарушила Россия) и пригрозить восстановить статус Украины, как ядерной державы – 5%
Налагоджувати комунікацію світових ЗМІ з активістами, правозахисниками і родичами політв'язнів з Криму – 5%
Розпочати перемовини в форматі Будапештського меморандуму із поступовим залученням всіх країн ЄС – 5%
Загострити увагу на тому, що український вибір для Криму – це вибір демократичних цінностей, а російський – шлях тоталітаризму – 5%
Активніше надавати їм інформаційні приводи – 5%
Продумана, системна чітка інформаційна політика, системна робота дипломатів – 5%
Проводити системну роботу: інформаційні кампанії та суспільно-політичні акції, застосовувати "м'яку силу" – 5%
Висвітлювати питання Криму – 5%

Результати опитування демонструють явища та процеси в інформаційному просторі Криму, надають представникам міжнародного та українського професійного середовища більш детальну інформацію про окупацію в Криму, яка триває з 2014 року дотепер.

Дані, отримані протягом опитування, формують уявлення про кримське професійне медійне коло, представники якого – люди з активною життєвою та громадянською позицією, незламними принципами в професійній діяльності – вимушено залишили Крим внаслідок неприйняття зміни де-факто державності Криму. Дослідження їхніх «кейсів» надає розуміння причин та характерних особливостей процесу кримської примусової журналістської міграції, яка виникла після 2014 р.

Окремі справи відомих кримських журналістів, наведені в дослідженні, – це типові приклади порушення прав та свобод людини, невиконання чинного міжнародного та українського законодавства, руйнування та неповаги до принципів та стандартів журналістської професії, придушення волевиявлення та свободи слова.

Опитування репрезентативне, оскільки в ньому вибіркова сукупність відповідей журналістів відтворює основні характеристики генеральної сукупності професійного кола. Журналісти, які брали участь в опитуванні:

- це учасники та свідки подій;
- об'єднанні спільними ознаками стосовно громадянської позиції та професійної діяльності;
- презентують кримське медійне середовище з різних ознак: гендерної, освітньої тощо;
- презентують всі рівні статусу та положення у трудових колективах (від генерально-го директора до репортера);
- представляють всі види ЗМІ (преса, радіо, телебачення, інформаційні агенції);
- своїми прикладами демонструють увесь спектр незаконних дій по відношенню до робітників ЗМІ з 2014 року (від катувань до загроз та шантажу).

Зазначимо, що численні факти порушення прав кримських журналістів, які наведені в опитуванні, знайшли відображення в заявах до правоохоронних органів, зафіксовані в звітах правозахисних організацій, увійшли до позовів Української держави проти РФ в міжнародних судах, зокрема Міжнародного кримінального суду ООН в Гаазі, Європейського суду з прав людини.

Процес примусового перетворення Криму на закрити територію, яка отримала в журналістському середовищі образну назву «інформаційного гетто», почався саме з закриття українських ЗМІ, припинення діяльності вільних журналістів, активістів, авторів, блогерів, які намагалися надавати об'єктивну інформацію про події в Криму, дотримувалися в роботі норм міжнародного та українського права, професійних стандартів.

Характер переслідування на території Криму, зміни у журналістському середовищі, руйнування чинного інформаційного порядку стали ознаками примусової трансформації медійного ландшафту Криму у 2014 р. Найявністю інформаційного спротиву з боку журналістських та суспільних кіл у 2014 р., незгода з результатами так званого «референдуму» від 16 березня 2014 р. спростовують меседжі російської пропаганди про нібито повне волевиявлення та бажання народу Криму щодо примусової зміни державності.

5. Висновки

У період важких соціально-політичних змін та потрясінь саме медійно-інформаційна сфера однією з перших зазнає найбільшого втручання та переформатування, що і відбулося на території Кримського півострова після окупації 2014 р. Чітка сегрегація кримських ЗМІ та журналістів, яка була проведена так званою кримською владою за принципом «визнав – не визнав» окупацію, розподілила журналістське середовище на два «табори»: з одного боку, журналісти, які перейшли на бік російської влади і почали працювати у новітніх умовах, з іншого – група журналістів, які не визнали міжнародного злочину – окупації Кримського півострова.

Після 2014 р. так звана кримська влада створила умови, за яких перебування та праця на території півострова для тих кримських журналістів, які не визнали окупації та де-факто переходу Криму під контроль РФ, стали неможливими. Доказами цього є конкретні «кейси» та умови виїзду з півострову кримських журналістів. Перебування на території Криму бажаючих співпрацювати з українськими ЗМІ небезпечно для життя та свободи. Як зазначають експерти, «спецслужби РФ у Криму мають можливість постійно відслідковувати діяльність усіх активістів, які були помічені чи підозрюються в опозиційних чи проукраїнських поглядах; всі вислови, наміри та дії опозиційних та проукраїнських організацій/активістів трактуються як ворожі до РФ, незалежно від того, чи відповідає це дійсності. Тобто – і про це свідчить нинішня кримська практика – у разі відсутності підтвердженого складу злочину, проти них за надуманими приводами та сфабрикованими кримінальними справами проводяться слідчі дії, зокрема обшуки, в ході яких оперативники завжди «знаходять» те, що шукають (зброю, вибухівку, агітаційні матеріали тощо). Від самого початку окупації Криму російські спецслужби спрямували свої зусилля на виявлення, фіксацію та перепис всіх проукраїнських сил на півострові» [24].

Дослідження явища примусової міграції кримських журналістів із Криму після окупації 2014 року внаслідок окупації залишилось поза межами наукової уваги. При цьому на материковій частині України сформувався кримський пул, представники якого в новітніх умовах не втратили зв'язок із рідним півостровом, у силу своїх можливостей, наявного досвіду намагаються сприяти формуванню та реалізації Кримської стратегії з деокупації півострова та поверненню питання Криму у порядок денний Української держави та світової спільноти.

Загальний аналіз подій 2014 р. та кожної окремої ситуації свідчить про наявність спільних характеристик, притаманний таким журналістам: активна політична та громадянська позиція з невизнання окупації, спротив незаконним діям в інформаційній сфері шляхом розповсюдження об'єктивної інформації, численні приклади тиску та репресій, продовження професійної діяльності поза межами Криму. Кримський інформаційний спротив – явище, яке спостерігається у громадсько-політичній та медійній сфері, а його учасники завжди демонструють активну діяльність.

Змушена міграція кримських журналістів з території півострова – післяокупаційне явище, що характеризує насильницьку трансформацію інформаційного простору Криму. Головною причиною змушеної міграції стали загроза життю та безпеці журналістів, системний тиск, створення умов для неможливості продовження професійної діяльності, які виникли внаслідок окупації та встановлення за регіоном де-факто контролю з боку РФ. Характерні особливості такого журналістського міграційного процесу як соціального явища полягають у:

- процес має примусовий характер, оскільки кожен журналіст штовхнувся з тиском та репресіями;
- процес був масовим, адже виїзд десятків журналістів не є традиційним для Криму;
- процес триваючий, оскільки більшість журналістів дотепер не можуть повернутися додому, а також фіксуються новітні факти виїзду з Криму;
- процес незаконний, адже діяльність українських журналістів з розповсюдження об'єктивної інформації зазнала перепони з боку держави-окупанта.

Встановити точну кількість осіб, які залишили півострів, неможливо, але мова йде про десятки кримських журналістів.

За сім років окупації правозахисниками зафіксовано понад 500 порушень прав журналістів, більша частина з яких припадає на 2014–2015 рр. Однак і зараз продовжується тиск, про що свідчать останні справи кримських журналістів та мешканців півострова: головного редактора газети «Крим» Бекира Мамутова, автора проекту «Крим.Реаліті» Владислава Єсипенка, жінки-політ'язня Галини Довгополої. Діяльність журналістів і

активістів, людей, які пов'язані з інформаційною сферою, використовується з метою створення негативного образу України, формування у населення Криму думки про наявність внутрішніх та зовнішніх загроз, а в цьому контексті навіть певної «демонетизації» України.

Як країна, яка обрала дипломатичний шлях повернення півострова під свій контроль, Україна має використовувати потужні заходи реалізації державної політики щодо Криму, важливим складником якої стають інформаційні інструменти, необхідні для поширення правдивої інформації, формування позитивного іміджу України, протидії пропаганді, встановлення зв'язку з мешканцями тимчасово окупованої території.

References

1. Mission of the President of Ukraine in the Autonomous Republic of Crimea (2020), *Current Guidelines of the State Policy Regarding the Temporary Occupation of the Autonomous Republic of Crimea and the City of Sevastopol*, available at: <http://www.ppu.gov.ua/wp-content/uploads/2020/11/Posibnyk.pdf> (accessed 01 February 2020).
2. Tyshchenko, Yu., Kazdobina, Yu., Horobchysyna, S. & Duda, A. (2018), *The Policy Towards Crimea. Recommendations: a Textbook*, TOV "Ahentstvo" Ukraina", Kyiv, 88 p.
3. Official Web-Site of the President of Ukraine (2021), *Decree of the President of Ukraine №121 / 2021 "On the decision of the National Security and Defense Council of Ukraine of March 25, 2021 "On the Strategy of military security of Ukraine"*, available at: <https://www.president.gov.ua/documents/1212021-37661> (accessed 26 March 2021).
4. Official Web-Site of the President of Ukraine (2021), *Decree of the President of Ukraine №117 / 2021 "On the decision of the National Security and Defense Council of Ukraine of March 11, 2021 "On the Strategy of deoccupation and reintegration of the temporarily occupied territory of the Autonomous Republic of Crimea and the city of Sevastopol"*, available at: https://www.president.gov.ua/documents/1172021-37533?fbclid=IwAR1pb_VrePJYyqKy3hwAzJAgitDTDQ0QERqf7JcLFQBDHt8ULPBdTVk2hUk (accessed 12 March 2021).
5. Ministry of Foreign Affairs of Ukraine (2021), "7 years of Russia's aggression against Ukraine. Infographics", available at: https://mfa.gov.ua/news/7-rokiv-zbrojnyoi-agresiyi-rosiyi-proti-ukrayini-infografika?fbclid=IwAR3aKDN_rw2rkkalOCRUXII4qsuXPbZX5hewyHOQNHAD-KrfH1NxEm_uC2s (accessed 26 March 2021).
6. General Assembly of the United Nations (2014), *Resolution adopted by the General Assembly on 27 March 2014 [without reference to a Main Committee (A/68/L.39 and Add.1)] 68/262. Territorial integrity of Ukraine*, available at: https://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/68/262 (accessed 05 December 2014).
7. Parliamentary Assembly of Council of Europe (2014), *Resolution 1988 (2014) Final version "Recent developments in Ukraine: threats to the functioning of democratic institutions"*, available at: <http://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-XML2HTML-en.asp?fileid=20873&lang=en> (accessed 20 December 2014).
8. European Parliament (2014-2019), *Situation in Ukraine. European Parliament resolution of 15 January 2015 on the situation in Ukraine (2014/2965(RSP))*, available at: https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/TA-8-2015-0011_EN.pdf?redirect (accessed 22 February 2015).
9. Permanent Mission of Ukraine to the Council of Europe (2020), *The PACE Resolutions on Ukraine*, available at: <https://coe.mfa.gov.ua/en/partnership/pace-resolutions-ukraine> (accessed 31 January 2020).

10. United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization (2021), *Provisional Timetable of The Programme And External Relations Commission (PX)1 (22 January 2021 - In presential meeting)*, available at: https://fr.unesco.org/sites/default/files/210_ex_px_timetable.pdf (accessed 23 January 2021).
11. European Court of Human Rights (2021), *Complaints brought by Ukraine against Russia concerning a pattern of humanrights violations in Crimea declared partly admissible*, Press release issued by the Registrar of the Court. ECHR 010/, available at: <https://hudoc.echr.coe.int/eng-press#%7B%22itemid%22:%5B%22003-6904972-9271650%22%7D> (accessed 21 January 2021).
12. Andriievska, A.A. (2018), *People of "Gray" Zone. Witnesses to the Russian Annexation of Crimea in 2014*, Feniks, Kyiv, 264 p.
13. Berezovets, T. (2015), *Annexation: The Island of Crimea. Chronicles of "Hybrid War"*, Brait Buks, Kyiv, 392 p.
14. Zadorozhnyi, O.V. (2015), *Annexation of Crimea is an International Crime*, K.I.S., Kyiv, 576 p.
15. Hromenko, S. V. (Ed.) (2016), *Our Crimea: Non-Russian Stories of the Ukrainian Peninsula: Collection of Works*, K.I.S., Kyiv, 315 p.
16. Lukanov, Yu. (2018), *Pressing Machine: How Russia Destroyed Freedom of Speech in Crimea*, in Pechonchik, T. (Ed.), Center of Information on Human Rights, Kyiv, 176 p.
17. Semena, M. (2017), *The Crimean Report. Chronicles of Occupation of Crimea (2014–2016)*, DP "Natsionalne hazetno-zhurnalne vydavnytstvo", Kyiv, 928 p.
18. Sedova, I., Pechonchik, T. & Rikhtun, T. (2019), *Crimea: Freedom of Speech in Occupation. Information and Analytical Report on the Persecution of Journalists and Bloggers on the Territory of the Crimean Peninsula (March 2014 - September 2019)*, Kyiv, 40 p., available at: <https://crimeahrg.org/wp-content/uploads/2020/02/krimbookru.pdf> (accessed 01 October 2019).
19. Crimean Human Rights Group (2014-2019), *Chronology of Oppression of Freedom of Speech in Crimea*, 50 p., available at: <https://crimeahrg.org/wp-content/uploads/2020/02/chronology-of-pressing-the-freedom-of-speech-in-crimea-rus.pdf> (accessed 01 February 2020).
20. Center for Civil Rights (2016), *Situation of the Crimean Tatar Media in Crimea (2014–2016): a Report*, Kyiv, 10 p.
21. Yuksel, H.Z. (2018 - 2019), "Transformation of the Crimean information space as a factor of violation of rights of Ukrainian journalists (2014–2020)", *Zhurnalistyka 2018/2019 [Journalism 2018/2019]*, no. 17/18 (42/43), pp. 55-65.
22. Yuksel, H.Z. (2020), "Transformation of the Crimean media system in the context of annexation in 2014: a statistical aspect", *Derzhava ta Rehiony. Seriya: Sotsialni Komunikatsii [State and Regions. Series: Social Communications]*, no. 3 (43), pp. 38-47.
23. Ivanukha, M., Kolesnychenko, T. & Chak, E. (2021), "From prohibitions to torture with electric shock. What is it - to be a journalist in Crimea?", *Krym.Realii [Crimea.Reality]*, available at: <https://ru.krymr.com/a/kak-eto-byt-zhurnalistom-v-krymu/31232043.html> (accessed 01 May 2021).
24. Klymenko, A. (2021), "Why another detention of a journalist in Crimea is landmark, or forecasts and trends", *Black Sea News*, available at: <https://www.blackseanews.net/read/174609?fbclid=IwAR067utA-PmYvnnlRa5hlQ0JrIEYK9IokwACuZitjzWNakcR7pw5Gfe63nk> (accessed 22 April 2021).

Submitted 30.04.2021

Список літератури

1. Актуальні орієнтири державної політики щодо тимчасової окупації Автономної Республіки Крим та м. Севастополя. Київ. 2020. URL: <http://www.ppu.gov.ua/wp-content/uploads/2020/11/Posibnyk.pdf> (дата звернення 01.02. 2020).
2. Політика щодо Криму. Рекомендації (посібник). Тищенко Ю., Каздобіна Ю., Горобчишина С., Дуда А. /За заг. ред. Ю. Тищенко. Київ. ТОВ «Агентство» Україна». 2018. 88 с.
3. Указ Президента України №121/2021 «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 25 березня 2021 року «Про Стратегію воєнної безпеки України». URL: <https://www.president.gov.ua/documents/1212021-37661> (дата звернення: 26.03.2021).
4. Указ Президента України №117/2021 «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 11 березня 2021 року «Про Стратегію деокупації та реінтеграції тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим та міста Севастополя» URL: https://www.president.gov.ua/documents/1172021-37533?fbclid=IwAR1pb_VrePJYyqKy3hwAzJAgitDTDQ0QERqf7JcLFQBDHt8ULPBdTVk2hUk (дата звернення: 12.03.2021).
5. 7 років збройної агресії Росії проти України. Інфографіка. URL: https://mfa.gov.ua/news/7-rokiv-zbrojnoyi-agresiyi-rosiyi-proti-ukrayini-infografika?fbclid=IwAR3aKDN_rw2rkkalOCRUXII4qsuXPbZX5hewyHOQNHAD-KrfH1NxE_m_uC2s (дата звернення 26.03.2021).
6. General Assembly of the United Nations (2014), Resolution adopted by the General Assembly on 27 March 2014 [without reference to a Main Committee (A/68/L.39 and Add.1)] 68/262. Territorial integrity of Ukraine, available at: https://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/68/262 (accessed 05 December 2014).
7. European Parliament (2014), Recent developments in Ukraine: threats to the functioning of democratic institutions/ Resolution 1988 (2014) Final version, available at: <http://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-XML2HTML-en.asp?fileid=20873&lang=en> (accessed 20 December 2014).
8. European Parliament (2015), Situation in Ukraine. European Parliament resolution of 15 January 2015 on the situation in Ukraine (2014/2965(RSP)), available at: https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/TA-8-2015-0011_EN.pdf?redirect (accessed 22 February 2015).
9. The PACE Resolutions on Ukraine (2019), available at: <https://coe.mfa.gov.ua/en/partnership/pace-resolutions-ukraine> (accessed 31 January 2020).
10. United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization (2021), Provisional Timetable Of The Programme And External Relations Commission (PX)1 (22 January 2021 - In presential meeting), available at: https://fr.unesco.org/sites/default/files/210_ex_px_timetable.pdf (accessed 23 January 2021).
11. European Court of Human Rights (2021), Complaints brought by Ukraine against Russia concerning a pattern of human rights violations in Crimea declared partly admissible. Press release. issued by the Registrar of the Court. ECHR 010/, available at: <https://hudoc.echr.coe.int/eng-press#%7B%22itemid%22:%5B%22003-6904972-9271650%22%7D> (accessed 21 January 2021).
12. Андрієвська А. Люди «сірої» зони. Свідки російської анексії Криму 2014 року. Київ: Фенікс. 2018. 264 с.

13. Березовець Т. Анексія: Острів Крим. Хроніки «гібридної війни». Київ: Брайт-Букс. 2015. 392 с.
14. Задорожний О.В. Анексія Криму – міжнародний злочин. Київ: К.І.С. 2015. 576 с.
15. Наш Крим: неросійські історії українського півострову: зб. ст. / упоряд. та вступ. ст. С. В. Громенко. Київ: К.І.С. 201.315 с.
16. Луканов Ю. Пресувальна машина: як Росія знищувала свободу слова в Криму / ред. Печончик Т. Центр інформації про права людини. Київ. 2018. 176 с.
17. Семена М. Крымский репортаж. Хроники оккупации Крыма (2014–2016 гг.). Київ: ДП «Національне газетно-журнальне видавництво». 2017. 928 с.
18. Крым: свобода слова в оккупации. Информационно-аналитический доклад о преследовании журналистов и блогеров на территории Крымского полуострова (март 2014 – сентябрь 2019). Крымская правозащитная группа. URL: <https://crimeahrg.org/wp-content/uploads/2020/02/krimbookru.pdf> (дата звернення: 01.10.2019).
19. Хронология притеснения свободы слова в Крыму. URL: <https://crimeahrg.org/wp-content/uploads/2020/02/chronology-of-pressing-the-freedom-of-speech-in-crimea-rus.pdf> (дата звернення: 01.02.2020).
20. Положение крымскотатарских медиа в Крыму (2014–2016): звіт Центру по правам громадянина. Київ, 2016. 10 с.
21. Юксель Г.З. Трансформація інформаційного простору Криму як чинник порушення прав українських журналістів (2014–2020) // Журналістика. 2018 / 2019. Вип. 17 /18 (42/43). С. 55-65.
22. Юксель Г.З. Трансформація системи ЗМІ Криму в контексті анексії 2014 року: статистичний аспект (2020). Держава та регіони. Серія: Соціальні комунікації 2020, № 3 (43). С.38-47.
23. Ивануха М., Колесниченко Т., Чак Е. От запретов до пыток током. Как это – быть журналистом в Крыму? URL: <https://ru.krymr.com/a/kak-eto-byt-zhurnalystom-v-krymu/31232043.html> (дата звернення: 01.05.2021).
24. Клименко А. Чому чергове затримання журналіста в Криму є знаковим, або прогнози та тренди. URL: <https://www.blackseanews.net/read/174609?fbclid=IwAR067utAPmYvnnlRa5hlQ0JrIEYK9IokwACuZitjzWNakcR7pw5Gfe63nk> (дата звернення 22.04.2021).

Надійшла до редколегії 30.04.2021

STUDENTS' SCIENTIFIC FINDINGS

<https://doi.org/10.17721/2522-1272.2021.78.8>

UDC 007:316.77:323.2

**Government Communications in Terms of Coronavirus
Pandemic on the Example of Novi Sanzhary Events**

Mykhailo Omelchenko

<https://orcid.org/0000-0001-9728-0552>

Master Student

*Institute of Journalism, Taras Shevchenko National University of Kyiv
36/1 Illienka St., Kyiv, 04119, Ukraine*

Corresponding author's e-mail address: omelchenko363@gmail.com

ABSTRACT

The main objective of the article is to analyze an example of implementation of government communications in connection with the mass protest of residents from Novi Sanzhary, the urban-type settlement in Poltava region caused by evacuation of the Ukrainian citizens from Wuhan (PRC) on February 20, 2020. Through the comprehensive retrospective analysis of the government's communication policy as well as the analysis of statements of government officials and local authorities in the media it was identified that the government communication policy became a major factor of mass protest in a pandemic. The government's uncertainty in choosing the final medical facility to quarantine the evacuees and a lack of awareness among the government officials about socio-economic and demographic characteristics of Novi Sanzhary's residents led to a deliberately ineffective communication strategy: 1) the residents of Novi Sanzhary were not properly informed about the specifics of means of coronavirus' spread and lethality - it resulted in the government's inability to predict the behavior and reaction of the locals to evacuation; 2) there was a lack of communication and coordination between the government's officials and local authorities of Novi Sanzhary - this resulted in the opposition of local authorities to evacuation combined with their spreading of false rumors among the locals and their support of the protest; 3) the officials spread the false messages related to the protesters, that questioned their subjectivity and simultaneously politicized the protest. In addition, the government was unable to counter the leaks of confidential information in the social and mass media on the eve of evacuation, which minimized unexpectedness of the operation. Altogether, these factors led to the mass protest of Novi Sanzhary's residents against evacuation of the

Ukrainian citizens on February 20, 2020. The consequences of the protests impacted negatively on the international image of Ukraine. As a result, the article offers the certain recommendations aimed to improve the government communications in the terms of coronavirus pandemic in Ukraine.

KEYWORDS: government communications; COVID-19; social communications; crisis communications; Novi Sanzhary; mass protests.

УДК 007:316.77:323.2

Урядові комунікації в період пандемії коронавірусу на прикладі подій у Нових Санжарах

Омельченко Михайло Вадимович, Інститут журналістики Київського національного університету імені Тараса Шевченка, студент-магістратури. <https://orcid.org/0000-0001-9728-0552>

Резюме

У статті аналізується приклад реалізації урядових комунікацій у зв'язку з масовим протестом жителів смт Нові Санжари Полтавської обл., спричиненим евакуацією громадян України з Уханя (КНР) 20.02.2020. Шляхом комплексного ретроспективного аналізу комунікаційної політики уряду, аналізу заяв офіційних урядових осіб та представників місцевої влади в ЗМК виявлено, що в умовах пандемії саме урядова комунікаційна політика стала основним чинником масового протесту.

Невизначеність уряду при виборі медичного закладу для карантинування евакуйованих, недостатня поінформованість урядовців щодо соціально-економічних та демографічних характеристик населення Нових Санжар призвели до заздалегідь неефективної комунікаційної стратегії. Жителі Нових Санжар не були належним чином поінформовані стосовно специфіки розповсюдження та летальності коронавірусу, а отже, уряд виявився нездатним спрогнозувати поведінку та реакцію місцевих на факт евакуації. Не було комунікації та координації дій з представниками місцевої влади Нових Санжар, що спричинило опозицію місцевих чиновників евакуації громадян, розповсюдженню ними неправдивих чуток з-поміж населення та підтримку ними протестів. Офіційні особи поширювали стосовно протестувальників такі меседжі, які ставили під сумнів суб'єктність останніх та політизували протести. Крім цього, уряд не зміг протидіяти вишкам конфіденційної інформації в соціальні мережі та ЗМК напередодні евакуації, що заздалегідь нівелювало несподіваність операції. Всі ці фактори сукупно призвели до масового протесту жителів Нових Санжар проти евакуації співгромадян 20.02.2020 р. Наслідки протестів негативно відобразилися на міжнародному іміджі України.

Пропонуються рекомендації для поліпшення урядових комунікацій в умовах пандемії коронавірусу в Україні.

Ключові слова: урядові комунікації; коронавірус; соціальні комунікації; кризові комунікації; Нові Санжари; масові протести.

Омельченко М.В. Правительствонные коммуникации в период пандемии коронавируса на примере событий в Новых Санжарах

В статье анализируется пример реализации правительственных коммуникаций в связи с массовыми протестами жителей пгт Новые Санжары Полтавской обл. на фоне эвакуации граждан Украины из г. Уханя (КНР) 20.02.2020 г. Путем комплексного ретроспективного анализа коммуникационной политики правительства, анализа заявлений официальных правительственных лиц и представителей муниципальных властей в СМИ доказано, что в условиях пандемии коронавируса именно правительственная коммуникационная политика стала основным фактором массовых протестов.

Неопределенность правительства при выборе медицинского учреждения для проведения карантинных мероприятий эвакуированных, недостаточная осведомленность относительно социально-экономических и демографических характеристик жителей Новых Санжар привели к реализации заведомо неэффективной коммуникационной стратегии правительства. Жители Новых Санжар не были должным образом проинформированы о предстоящих мероприятиях, а также о специфике распространения и летальности коронавируса. Это вылилось в неспособность правительства спрогнозировать поведение и реакцию местных жителей на факт эвакуации. Коммуникация и координация действий с представителями местных властей в Новых Санжарах отсутствовали, что вылилось в противодействие местных чиновников эвакуации, распространения ими ложных слухов и дезинформации среди местного начеления, а также поддержки ими зачатков протестов. Официальные лица адресовали по отношению к протестующим против эвакуации такие сообщения, которые ставили под сомнение субъектность последних и политизировали сами протесты. Кроме этого, правительство не смогло противодействовать утечкам конфиденциальной информации в социальные сети и СМИ накануне эвакуации, заранее нивелировав неожиданность операции. Все эти факторы в совокупности привели к организации массовых протестов жителей Новых Санжар против эвакуации сограждан 20.02.2020 г. Последствия протестов негативно отразились на международном имидже Украины.

Предлагаются рекомендации по улучшению правительственных коммуникаций в условиях пандемии коронавируса в Украине.

Ключевые слова: правительственные коммуникации; коронавирус; социальные коммуникации; кризисные коммуникации; Новые Санжары; массовые протесты.

1. Вступ

Урядові комунікації, спрямовані на інформування громадян щодо мети здійснюваних державою дій, не завжди мають якісне втілення. Неналежна якість урядових комунікацій може спричинити зміну поведінки громадян, провокуючи масові протести проти певних дій уряду. Це призводить до іміджевих втрат України на міжнародній арені, втрати владою легітимності в очах населення та підвищення соціальної напруги і конфліктності в суспільстві. Особливої актуальності тема залежності масових протестів у регіонах України від якості та своєчасності урядових комунікацій набула в 2020 р., сповненому масштабних криз, пов'язаних із пандемією коронавірусу.

Одним з перших подібних випадків в Україні стали події 20 лютого 2020 р. у смт Нові Санжари Полтавської обл. Місцеві жителі протестували проти розміщення в розташованому на території населеного пункту пансіонаті Національної гвардії України евакуйованих з м. Уханя (КНР) громадян України та інших держав. Комунікаційна політика українського уряду, а саме: свідоме неінформування місцевих жителів, представників влади і

громадянського суспільства в смт Нові Санжари стосовно розміщення евакуйованих на карантин у громаді, спровокувала масові протести та сутички з правоохоронцями.

Мета цієї статті – визначити вплив урядової комунікації на поведінку громадян, окреслити її характерні недоліки на прикладі масових протестів у Нових Санжарах 20.02.2020. Об'єкт цього дослідження – урядові комунікації. Предмет дослідження – урядові комунікації на прикладі подій у Нових Санжарах 20.02.2020 р.

2. Теоретичне підґрунтя

Проблема взаємозв'язку масових протестів та якості урядових комунікацій досліджувалася низкою українських та зарубіжних теоретиків. Британський комунікатолог Б. Саузел зауважував, що подібні ситуації ймовірні, коли через індивідуальні чи групові фактори між урядом та громадянами виникає стан інформаційної асиметрії, яка призводить до непрогнозованої поведінки людей [1]. Американські дослідники С. Вукіч та І. Мергел пишуть про те, що в кризових умовах громадяни, наближені до центру техногенної катастрофи та відрізані від офіційної урядової інформації, здатні до самоорганізації та утворення відокремлених групових мережових структур, які стають для них заміною інформації ззовні [2]. Утім, на думку політолога А. Бранса, через недостатню поінформованість членів мережових структур, у них може виникнути зародок протестів проти певних дій чи політик уряду, адже уряд втрачає можливість поширювати своєчасну та достовірну інформацію [3]. Британський дослідник С. Дюб писав, що ефективність урядових комунікацій залежить від соціокультурних та економічних характеристик громади, а також форми та змісту комунікації з нею [4]. З-поміж вітчизняних дослідників тему взаємозв'язку масової поведінки громадян та якістю урядових комунікацій досліджували С. Соловійов, А. Руденко, П. Мірошніченко. Так, С. Соловійов розробляв тему підвищення довіри громадян до органів державної влади шляхом налагодження горизонтальної комунікаційної взаємодії й побудови партнерських стосунків між урядовим та громадським секторами [5]. А. Руденко в аналітичній записці радив українському уряду розробити комплекс оперативного реагування на кризові ситуації, розглянути доцільність створення єдиної комунікаційної онлайн-платформи для ЗМІ з метою розміщення важливих новин і оголошень від уряду відповідно до регіону чи окремого населеного пункту [6]. Особливо актуальною для нашого дослідження є стаття П. Мірошніченка «Концептуалізація страху в новинах про коронавірус», в якій автор на основі моніторингу новин в українських ЗМІ довів, що масові медіа за рахунок емоційних заголовків та вживання експресивних слів породжували страх у некрітичних споживачів інформації в перші місяці пандемії в Україні, чим розповсюджували дезінформацію та формували хибну громадську думку [7].

3. Методи дослідження

Використовується комплексний ретроспективний аналіз комунікаційної політики уряду на прикладі конкретного кейсу – евакуації українських громадян з Уханя, КНР до пансіонату Національної гвардії України в Нових Санжарах 20 лютого 2020 р. Застосовується проблемно-орієнтований підхід для визначення змінних, які можуть контролюватися виробниками політики, а також практично-орієнтований підхід для вироблення рекомендацій щодо розв'язання проблем. Детально вивчаються офіційні виступи і заяви Президента України, урядовців у національних ЗМІ та на урядових порталах для визначення меседжів, які адресувалися цільовій аудиторії. Для з'ясування реакції жителів Нових Санжар на урядову комунікацію проведено моніторинг публікацій та форумів низки регіональних ЗМІ в період з 18 по 20 лютого 2020 р. З метою виокремлення спільних та відмінних тенденцій у поведінці об'єктів урядової комунікації в схожих соціально-економічних умовах – місцевих жителів та представників місцевої влади двох селищ,

Нових Санжар (Полтавської обл.) та Микулинців (Тернопільської обл.), застосовано порівняльний аналіз.

4. Результати і обговорення

В умовах сучасної публічної політики в Україні є величезна кількість внутрішніх і зовнішніх стейкхолдерів: державні інститути та інститути місцевого самоврядування, неприбуткові місцеві, національні чи міжнародні організації, наднаціональні об'єднання. Виникає проблема донесення урядом змісту та значень сутності реформ чи вектора політики. Особливої актуальності проблема комунікаційної спроможності уряду України набуває в сучасних пандемічних умовах, які можуть спричинити виникнення кризових ситуацій.

Для виробників політики винятково важливі групи громадян, які безпосередньо залучені в проблемну ситуацію збігом обставин або близькістю свого місця проживання. Наприклад, громадяни, які проживають неподалік центра локальної техногенної катастрофи, «безпосередньо відчувають наслідки подій та можуть бути для держслужбовців першими свідками донесення важливої інформації стосовно наслідків дій та протидій держави» [2, с. 5]. Понад те, британський дослідник С. Дюб стверджував, що є «достатньо свідчень для припущення, що ефективність публічної політики залежить великою мірою від культурної та ціннісної спорідненості громади стосовно виробників політики та їхніх агентів (а також до ЗМІ) щодо форми та змісту комунікації з громадою» [4, с. 130].

Якщо уряд і/або органи місцевого самоврядування не приділяють достатньо уваги комунікаційним процесам, вивченню відповідних цільових аудиторій (це важливо насамперед для прогнозування реакції населення конкретної громади в кризових ситуаціях), чи взагалі дистанціюються від них, то можуть виникнути дві комунікаційні проблеми: інформаційна асиметрія та викривлення інформації. Інформаційна асиметрія, яку Б. Саузвел визначає як відрізаність певних груп людей від інформаційних потоків та сенсів, виникає внаслідок різноманітних факторів:

- індивідуальних (вік, освіта, соціалізація індивіда);
- характеристик конкретної громади (як громада здатна забезпечувати передачу та обробку інформації, доступність інтернету, ступінь атомізації індивідів, владний розподіл у громаді);
- фактора контенту (які аспекти ведуть до початку обговорення теми або до завершення її обговорення) [1, с. 19].

Викривлення інформації є родючим ґрунтом для появи серед громадян неправдивих чуток, які породжують непрогнозовану поведінку, підживлювану необізнаністю чи звичайним невіглаством. В інформаційну еру громадянам неможливо нав'язати ані форму, ані час, ані зміст комунікацій [8, с. 26]. Інформація з уряду може бути оприлюднена для широкої громадськості, оминаючи офіційні канали та класичні ЗМІ, наприклад, через витоки інформації з уряду в політичних Telegram-каналах. Тому в кризових ситуаціях, якщо немає своєчасної урядової комунікації, громадяни можуть відмовитися діяти у передбачуваний спосіб або ж навіть розробити *ad hoc* групові структури, які заважатимуть урядовій політиці [2, с. 6]. Таким чином, уникаючи комунікації з місцевим населенням, уряд позбавляє себе можливості «розповсюджувати своєчасну, унікальну та невикривлену інформацію, повідомляти людям про справжні, а не уявні ризики, породжені фантазією непрофесіоналів» [9, ср. 143].

Щоб запобігти виникненню цієї ситуації, публічні урядові комунікації мають бути цілеспрямованими, спланованими та раціональними [10, с. 6]. За класичним визначенням американського політолога Г. Ласвелла, процес комунікації можна відобразити як речення з п'ятьма питаннями:

(1) хто комунікує (2) що до (3) кого, (4) як, (5) з якими наслідками? [10].

Визначення має 5 складових частин:

- (1) – виробник політики, що комунікує;
- (2) – контент/меседж/інформація, яку виробник політики (1) адресує до цільових аудиторій (3);
- (3) – цільові аудиторії для комунікації;
- (4) – яку комунікаційну стратегію використовує виробник політики (1) для впливу на знання, настрої та поведінку цільових аудиторій (3);
- (5) – чи досягли комунікації у вигляді контенту/меседжу (2) бажаного ефекту зі зміни настроїв, цінностей та переконань у цільових аудиторіях (3) стосовно конкретної публічної політики, що її провадить виробник політики (1).

Проблема евакуації українських громадян з м. Уханя (КНР) ставала все більш актуальною з тим, як це велике студентське місто було закрито на карантин внаслідок спалаху коронавірусної епідемії в січні 2020 р. Упродовж січня 2020 р. більшість держав, що мали своїх громадян у місті, евакуювали їх пасажирськими чи транспортними літаками, одразу без супутнього інформаційного супроводу направивши їх до місць 14-денного карантину в госпіталі чи віддалені пансіонати. Українському уряду не вдалося протягом січня провести схожу рятувальну операцію, і цей процес активізувався лише в середині лютого 2020 р.

Варто звернути увагу на специфічну поведінку громадян України в умовах коронавірусної пандемії. Шляхи розповсюдження хвороби SARS CoV-2 і її специфіка не усвідомлювались громадянами впродовж перших місяців світової пандемії. Наприклад, у нещодавньому дослідженні «Концептуалізація страху в новинах про коронавірус», П. Мірошниченко здійснив моніторинг заголовків новин агрегатора ukr.net, присвячених темі коронавірусної пандемії, за 30 березня 2020 р. Автор доводить, що з-поміж 206 заголовків новин 108 «безумовно вдавалися до комунікативних тактик генерування страху й тривожності» [7, с. 15]. Можна зробити висновок, що подібні непрофесійні дії медіа впродовж перших місяців пандемії в Україні не просто не вели до гуртування спільноти для відповідального колективного опору пандемії, а створювали передумови для організації колективного опору жителів невеликих містечок процесу евакуації українських громадян з Уханя.

Перед евакуацією з Уханя відбулись нечисленні, втім розосереджені по містечках та селищах Західної України протести громадян проти урядового рішення з евакуації. Важливо відзначити, що на протести виходили перспективні для урядової комунікації цільові аудиторії: працівники медзакладів, мешканці міст, в яких можна було б розмістити евакуйованих. Згадані мешканці с. Микулинці (Тернопільська обл.) та м. Винники (Львівська обл.) влаштували на трасах блокування та цілодобово чергували там, щоб не пропустити колону з евакуйованими, у храмах проводилися молебні, щоб евакуйованих розмістили не в їхній області/регіоні. Працівники медичних закладів готувалися бойкотувати урядові рішення та будь-якими способами не допустити евакуйованих до своїх лікарень. Місцева влада в цих населених пунктах також відкрито ставала на сторону протестувальників та демонструвала свою необізнаність специфікою хвороби. Наприклад, під час протестів у с. Микулинці 19 лютого 2020 р. (за день до подій у Нових Санжарах) депутати та сільський голова оголосили звернення до уряду: «Даний санаторій не пристосований до такої надзвичайної ситуації. Територія села Конопівка визнана курортною зоною нашої громади. Медичні заклади не пристосовані до таких епідеміологічних ситуацій. Громада обурюється. Збирається на мітинги, перекидає дороги. Ми не можемо допустити даної ситуації, оскільки вона становить загрозу жителям та навколишньому середовищу» [11]. Отже, можна зробити висновок, що однією з причин протестів мешканців с. Микулинці, представників місцевої влади та працівників медзакладу проти евакуації могло бути не-

бажання, щоб їхній населений пункт асоціювався з коронавірусом, а отже, втратив статус курортного місця, привабливого для туристів.

Урядова комунікація ігнорувала вплив пандемічних умов на поведінку громадян та місцевої влади. Єдиний меседж до 20 лютого до цих людей був від президента України: «У нас повністю контрольована ситуація. У нас є кілька варіантів. Ми повністю готові. З приводу цих політичних «товаришей» хочу сказати правду: якщо будете перекидати дороги і підбурювати людей ... я особисто привезу наших громадян в Кончу-Заспу в їхні особняки» [12]. Відзначимо, що президент у своїй заяві зробив акцент радше не на заспокоєнні громадян, що почали протестувати, обмежившись для їх заспокоєння сухими фразами «ми повністю готові», а на висловленні політизованого ресентименту до неназваних «товаришів», які підривають соціальний порядок у регіонах. Таким чином, замість заспокоєння громадян, президент своєю комунікацією налаштував цільову аудиторію проти евакуації, виставляючи протестувальників та місцеву владу, яка їх підтримала, повністю безсуб'єктивними, інспірованими місцевими політичними силами, асоціюючи їх зі своїми політичними опонентами.

Уряд обрав задалегідь неправильну комунікаційну стратегію – приховування інформації. Зокрема через те, що в уряді не було остаточно погоджене місце обсервації. Про це свідчить заява тодішньої очільниці Міністерства охорони здоров'я України (далі – МОЗ) З. Скалецької на брифінгу 19.02.2020 р.: «Досить багато об'єктів аналізуємо, підбираємо для того, щоб мати кілька варіантів, мати запасні варіанти... Їхня готовність має бути визначена на момент прильоту (евакуйованих українців та іноземців)» [13]. Усього, за словами З. Скалецької, станом на 19 лютого, менш ніж за добу до початку евакуації, уряд усе ще проробляв варіанти 12 медзакладів по Україні. Отже, витрачались ресурси на значний перелік об'єктів, що унеможливило сфокусовану комунікаційну кампанію стосовно конкретної цільової аудиторії, працівників медзакладу та громади населеного пункту. Така стратегія замовчування, мабуть, мала на меті ефект несподіваності: внаслідок оголошення інформації про дуже широкий перелік об'єктів по Україні, а також завдяки оперативному проведенню евакуації, можна буде уникнути самоорганізації конкретного населеного пункту проти цього рішення.

На перший погляд, велика кількість варіантів місць для розміщення евакуйованих по країні та швидкість доставки людей літаком повинні були сприяти безпроблемній операції уряду. Однак анонімні політичні телеграм-канали (наприклад, «Легітимний», «Резидент») упродовж кількох днів до евакуації робили систематичні витоки, позиційовані як конфіденційна інформація з Офісу Президента та уряду, стосовно ймовірності обрання того чи іншого закладу для карантину, які підхоплювалися регіональними і національними ЗМІ та викликали протести мешканців й медиків з тих місцевостей. У той же час, відсутність погодженого місця обсервації призвела до нестачі хоч би найпростішого тактичного комунікаційного плану у виробників політики: не була досліджена конкретна цільова аудиторія в конкретному місті (владний розподіл, демографічна структура, цінності та сприйняття місцевих жителів у ще одному варіанті для розміщення евакуйованих, м. Винники Львівської обл., були суттєво відмінними від характеристик смт Нові Санжари Полтавської обл.), не було відповідно підготовленого змісту комунікації.

Щоб зрозуміти, що комунікаційна стратегія уряду під час реалізації політики евакуації українських громадян з Уханя не відповідала характеристикам громади, варто надати стисло довідку про Нові Санжари: населення в цьому селищі міського типу (сmt) складає приблизно 8 тис. жителів [14], переважає приватний сектор, економічну базу становить культурно-рекреаційна сфера: медичний центр Нацгвардії України «Нові Санжари», однійменний пансіонат, профілакторій «Антей», два оздоровчі табори для дітей. Сmt Нові Санжари не може запропонувати інших місць для роботи, крім невеликого лісового господарства та комунальних служб [15]. Місцеві жителі в сmt, подібно до протестувальни-

ків з с. Микулинці (Тернопільська обл.), вважають себе рекреаційною перлиною України, пишаються та піклуються про репутацію Нових Санжар як оздоровчого краю. З цієї інформації можна також припустити, що рівень освіти пересічного мешканця Нових Санжар недостатній для розуміння специфіки коронавірусної хвороби без спеціальних роз'яснень.

Із довідки про смт Нові Санжари можна зробити висновок, що на індивідуальному рівні та на рівні громади інформація в смт поширюється надзвичайно швидко внаслідок невеликої кількості місцевих жителів, переважання приватного житлового сектору та відсутності сезонних міграцій населення (усталені міжособистісні зв'язки, менша атомізація та інкапсульованість окремого індивіда в громаді). Таким чином, жодного ефекту несподіваності, на який розраховували в урядовому штабі, не вдалося досягти, адже мешканці Нових Санжар мали змогу спостерігати за розвитком ситуації ще за день до евакуації: 19 лютого всіх відпочиваючих в медцентрі Нацгвардії виселили, того ж вечора директор медцентру «Нові Санжари» написав заяву про звільнення, очевидно будучи заздалегідь проінформованим про плани влади [16]. Усе це надало однозначний сигнал мешканцям Нових Санжар, що саме їхній населений пункт обрано місцем евакуації. Дуже швидко в клієнтах миттєвого обміну повідомленнями (напр. «Viber») Нових Санжар були створені *ad hoc* кризові мережі мешканців, де циркулювала неправдива інформація про специфіку коронавірусу (про його надзвичайно легку поширюваність та небезпечність), підключилися локальні стейкхолдери та політичні сили, а надалі, упродовж 20 лютого, у цих мережах координувалася протестна діяльність.

Вирішивши не інформувати місцеву владу, яка до цього продемонструвала бажання ставати на сторону своїх виборців, урядовий штаб отримав ситуацію, коли представники місцевої влади, до відома яких не доходили ні пропозиції, ні повідомлення про розміщення прибулих з Китаю, не тільки не сприяли евакуації, а й підбурювали протестувальників. Наприклад, уранці 20 лютого (коли в Нових Санжарах напередодні відбувалися протести мешканців проти евакуації) радник з питань комунікацій Полтавської ОДА О. Костенко не міг точно відповісти на запитання, куди евакуюватимуть українців з Уханя на карантин [17]. Заступник голови Новосанжарської ОТГ В. Івашин 20 лютого 2020 р. свідчив, що «місцева влада не отримала офіційної інформації про можливе карантинне заселення людей» [18]. Більше того, ця посадова особа й авторитетна в громаді людина через відсутність яких-небудь роз'яснень зі сторони уряду та свого персонального незнання поширювала з-поміж мешканців особисту думку: «Адже розповсюдження вірусу стане можливим, якщо в нас розмістять згаданих громадян... Цей медцентр перебуває в межах населеного пункту. Немає достовірної інформації, кого мають привезти на карантин. Рішення громади – не допускати в санаторій нікого з евакуйованих. Населення висловлює свій протест» [11]. Місцевий активіст М. Яременко так описував події за день до евакуації: «Ніхто толком не знає ситуації. Слухи ходять різні. Народ проти такої затії. Та хто ж той народ слухає. Хотілося б почути пояснення з боку представників багаточисельних гілок влади» [16]. В інтернеті місцеві жителі в коментарях до новин писали 19 лютого (орфографія та пунктуація згідно з оригіналом): «Чому керівництво і жителі КУРОРТНОГО містечка, в якому і навколо якого розміщено 6 діючих оздоровчих закладів для дітей, про це взнають в останню чергу, вони що по твоєму ніщо і звати їх ніяк... Якщо б у твоїх «зеленкуватих» друзях було б хоч трохи мозгів, то вони перед поселенням провели б певну «координаційну» і «роз'яснювальну» роботу...» [18]. Саме неналежна урядова комунікація спричинила активність лідерів громадської думки в локальних новинах та, як наслідок, викликала поширення антиурядових настроїв у жителів Нових Санжар, що значним чином ускладнило процес евакуації.

На основі аналізу урядових комунікацій в пандемічних умовах на прикладі подій у Нових Санжарах, можна порекомендувати виробникам комунікаційної політики: урядо-

вому штабу потрібно було заздалегідь обрати єдиний об'єкт для розміщення там евакуйованих на карантин. Це дало би змогу:

- детально вивчити місцеву ситуацію – соціальні настрої населення, ефективність дій місцевої влади, ступінь її лояльності, якість реагування на кризові ситуації тощо;
- належно спланувати комунікацію – розробити зміст комунікації для цільової аудиторії так, щоби виставити протестувальників безсуб'єктивним предметом політичних кампаній проти уряду та держави;
- провести організаційну та просвітницьку роботу з місцевим населенням, місцевою владою і стейкхолдерами, використовуючи науково-теоретичні розробки та прикладні напрацювання вчених.

Принципи політики Організації економічного співробітництва та розвитку (OECD) наголошують на важливості адаптації політики до різноманітних географічних та соціальних умов. Наведемо принцип №10: «Поширюйте інклюзивну участь у розробці та імplementації політики в сільській місцевості шляхом контактування з неурядовим та неприбутковим секторами для використання їхнього досвіду та ресурсів для отримання кращих результатів у сільській місцевості» [19, с. 1–7]. Британський дослідник Б. Саузвел пропонував кілька варіантів урядових інтервенцій у неминучий, на його думку, процес інформаційної нерівності в плані охорони здоров'я: посилювати колективну впевненість, конструювати ідеї так, щоби вони резонували з життям і проблемами простих людей [1].

Ці дві рекомендації можна об'єднати: варто залучати неурядовий та неприбутковий сектор для конструювання ідей, щоби вони резонували з очікуваннями громадян. У ситуації з патологічною недовірою українців до органів центральної влади (наприклад, опитування Центру Разумкова від 21.02.2020 р. продемонструвало 64.5% недовіри українців до уряду та 77.3% недовіри до чиновників держапарату [20]), це виглядає як дієвий спосіб уникнути комунікаційної прірви між урядом та населенням через зміну суб'єкта комунікації з уряду на недержавний сектор. Хоч уряд і запросив до Нових Санжар популярного в Україні лікаря Д. Комаровського, але зробив він це *ex-post* подій. Хоча, на наше переконання, зібрання громади (з обов'язковим залученням місцевої влади для більшої легітимізації процесу) *ex-ante* для проведення просвітницької діяльності стосовно коронавірусу, способів передачі захворювання та базових методик протидії захворюваності, змогло б запобігти протестам. Доцільно також залучати неурядові організації, такі як Червоний Хрест та інші гуманітарні організації, які б проводили просвітницьку роботу в цільовій аудиторії. До того ж, якби з місцевою владою провели консультативні наради представники уряду або принаймні Полтавської ОДА до 20 лютого, то можна було б запобігти поширенню дезінформації серед населення.

5. Висновки

Методом ретроспективного аналізу урядової комунікаційної політики під час конкретного кейсу – евакуації громадян України та інших держав з Уханя (КНР), доведено, що саме урядова комунікаційна політика призвела до масових протестів новосанжарців. Не проаналізувавши демографічну та соціально-економічну ситуацію Нових Санжар, не підготувавши комунікаційну стратегію та меседжі до локальних стейкхолдерів, уряд водночас не зміг забезпечити умови для обмеження поширення інформації широкою громадськістю та жителям смт Нові Санжари зокрема. Умови в населених пунктах, в яких уряд обирав заклад для карантинуваних евакуйованих, невелика кількість місцевих жителів у смт Нові Санжари, їхня здатність до самоорганізації (у тому числі через соціальні мережі), а також відсутність будь-якого інформування урядом місцевої влади – всі ці фактори сукупно призвели до спротиву та складнощів у реалізації урядової політики евакуації.

Резонансними стали новинні телесюжети, в яких українці протестують проти прибуття до їхньої громади втомлених багатогодинним перельотом співгромадян з Китаю киданням каміння та криками, а також масові жорсткі сутички з Національною гвардією. Це завдало значної шкоди міжнародній репутації України.

Сформульовано практичні рекомендації, які стосуються посилення довіри до тих меседжів комунікації, які формулює уряд, шляхом зміни суб'єкта комунікації з уряду на недержавний сектор, до якого довіра та повага вище, з одночасним збереженням змісту комунікації. Крім цього, важливо доносити всю інформацію стосовно публічної політики уряду до місцевої влади, щоб уникнути конфлікту інтересів та сприяти реалізації урядової політики.

References

1. Southwell, B. G. (2013), *Social Networks and Popular Understanding of Science and Health: Sharing Disparities*, Johns Hopkins University Press, Baltimore, 106 p.
2. Wukich, C. & Mergel, I. (2015), "Closing the citizen-government communication gap: content, audience, and network analysis of government tweets", *Homeland Security & Emergency Management*, pp. 1-29.
3. Bruns, A. (2013), "Crisis communication, social media, and the environment", in Cunningham, S. & Turnbull, S. (Eds.), *The Media and Communications in Australia*, Allen & Unwin, Sydney, Australia, pp. 143-150.
4. Dube, S. C. (1957), "Some problems of communication in rural development", *Cornell University Press*, pp. 129-146.
5. Solovyov, S. H. (2017), "Building trust of citizens to the authorities: the model of social messages", *Visnyk NADU pry Prezydentovi Ukrainy (Serija "Derzhavne Upravlinnja") [Bulletin of the NAPA under the President of Ukraine (Series "Public Administration")]*, pp. 113-119, available at: <http://visnyk.academy.gov.ua/pages/dop/72/files/1f67b5ce-d55a-4ab3-85ac-6f6aaf971119.pdf> (accessed 28.12.2020).
6. Rudenko, A. (2018), "Crisis management used by government authorities during the election period: challenges and responses: analytical paper", National Institute for Strategic Studies, pp. 1-18, available at: https://niss.gov.ua/sites/default/files/2019-01/111Rudenko_Analitchna-zapiska_listopad_-2018_red2-02322.pdf (accessed 28.12.2020).
7. Miroshnychenko, P. (2020), "Conceptualization of fear in the news about the coronavirus", *Naukovi Zapysky Instytutu Zhurnalistyky [Scientific Notes of Institute of Journalism]*, vol. 2(77), pp. 10-21, available at: http://www.scientific-notes.com/wp-content/uploads/2020/12/NZ_77_20.pdf (accessed 28.12.2020).
8. Mykhailova, O. (2019), "The modern public administration in terms of virtualization and expansion of networking landscape of public policy", *Vestnik Moskovskogo Universiteta [Bulletin of the Moscow University]*, no. 4, pp. 23-39.
9. Fredriksson, M. & Pallas, J. (2018), "Public sector communication", *The International Encyclopedia of Strategic Communication*, Wiley & Sons, pp. 1-12.
10. Lasswell, H. (1948), "Structure and function of communication in society", in Bryson, J. (Ed.), *The Communication of Ideas*, The Free Press, N.Y.
11. Mankovska, L. (2020), "Roadblocks and twenty-four-hour ambush: in Ternopil region the locals came up against placing the Ukrainians from China", *5-j kanal [5th channel]*, available at: <https://www.5.ua/regiony/blokposty-ta-tsilodobove-chatuvannia-mistsevi-vystupyly-proty-rozmishchennia-v-sanatorii-medobory-ukraintsiv-iz-kytaiu-208615.html> (accessed 28.12.2020).
12. Ukrinform (2020), "Zelenskiy: I will personally bring the Ukrainians from China into the houses of those politicians who are instigating the locals", available at:

<https://www.ukrinform.ua/rubric-society/2878726-zelenskij-a-osobisto-privezu-ukrainciv-z-kitau-v-osobnaki-politikiv-aki-pidburuut-ludej.html> (accessed 28.12.2020).

13. 5-j kanal (2020), “Evacuation of Ukrainians from Wuhan: Skaletska stated that the place for quarantine had not been yet pinpointed”, available at: <https://www.5.ua/suspilstvo/evakuatsiia-ukraintsiv-z-ukhaniu-skaletska-zaiavyla-shcho-mistse-dlia-karantynu-shche-ne-vyznachyly-208580.html> (accessed 28.12.2020).

14. Official website of Novi Sanzhary Village Council and Executive Committee (2020), “The history and the present”, available at: <https://www.novsan-rada.gov.ua/novi-sanzhary/> (accessed 28.12.2020).

15. Official website of Novi Sanzhary Village Council and Executive Committee (2020), “Enterprises and facilities of the village”, available at: <https://www.novsan-rada.gov.ua/novi-sanzhary/> (accessed 28.12.2020).

16. Kolo.news (2020), “The residents of Novi Sanzhary turned up to protest against settlement in a sanatorium of Ukrainians evacuated from China”, available at: <https://kolo.news/category/situatsiyi/18699> (accessed 28.12.2020).

17. Kolo.news (2020), “In Poltava region the hundreds of people are blocking the road through the possible arrival of Ukrainians evacuated from China: there are detentions”, available at: <https://kolo.news/category/situatsiyi/18701> (accessed 28.12.2020).

18. Tyzhnevyyk.Exo (2020), “The residents of Novi Sanzhary refuse to accept the people evacuated from Chinese province of Wuhan”, available at: <https://exo.in.ua/news/46755> (accessed 28.12.2020).

19. OECD (2019), Fourth Ministerial Meeting of the Regional Development Policy Committee “*Megatrends: building better futures for regions, cities and rural areas*”, OECD Regional Development Ministerial, Athens, 19-20 March 2019, Athens, pp. 1-8, available at: <https://www.oecd.org/regional/ministerial/> (accessed 28.12.2020).

20. RBK-Ukraine (2020), “Civil servants and judges are the champions of distrust rating”, available at: <https://www.rbc.ua/ukr/news/rejting-nedoveriya-ukraintsev-vozglavili-1582278963.html> (accessed 7 December 2020).

Submitted 05.01.2021

Список літератури

1. Southwell, B. G. Social networks and popular understanding of science and health: sharing disparities // Baltimore: Johns Hopkins University Press. 2013. 106 pp.

2. Wukich, C., Mergel, I. Closing the Citizen-Government Communication Gap: Content, Audience, and Network Analysis of Government Tweets // Homeland Security & Emergency Management. 2015. Pp. 1-29.

3. Bruns, Axel. Crisis Communication, Social Media, and the Environment // The Media and Communications in Australia, Sydney, Australia: Allen & Unwin. 2013. Pp. 143-150.

4. Dube, S. C. Some problems of communication in rural development // Cornell University Press, 1957. Pp. 129-146.

5. Соловійов, С. Г. Побудова довіри громадян до влади: модель соціальних сигналів // Вісник НАДУ при Президентіві України (Серія “Державне управління”): електрон. версія журн. – 3’2017. – URL: <http://visnyk.academy.gov.ua/pages/dop/72/files/1f67b5ce-d55a-4ab3-85ac-6f6aaf971119.pdf> (дата звернення: 28.12.2020).

6. Руденко, А. Використання антикризових комунікацій органами державної влади у виборчий період: виклики та реагування. Аналітична записка Національного інституту стратегічних досліджень, грудень 2018. URL: https://niss.gov.ua/sites/default/files/2019-01/111Rudenko_Analitichna-zapiska_listopad_-2018_red2-02322.pdf

7. Мірошниченко, П. Концептуалізація страху в новинах про коронавірус // Наукові записки Інституту журналістики. 2020. Т. 2(77). С. 10–21. URL: http://www.scientific-notes.com/wp-content/uploads/2020/12/NZ_77_20.pdf (дата звернення: 28.12.2020).
8. Михайлова, О. Современное государственное управление в условиях виртуализации и расширения сетевого ландшафта публичной политики // Вестник Московского университета, Серия 21: Управление (государство и общество). 2019. №4. С. 23–39.
9. Fredriksson, M., Pallas, J. Public Sector Communication // Wiley & Sons: The International Encyclopedia of Strategic Communication. 2015. Pp. 1-12.
10. Lasswell H. Structure and Function of Communication in Society // The Communication of Ideas, N.Y.: The Free Press. 1948.
11. Маньковська, Л. Блокпости та цілодобове чатування: на Тернопільщині виступили проти розміщення українців із Китаю // 5 канал. URL: <https://www.5.ua/regiony/blokposty-ta-tsilodobove-chatuvannia-mistsevi-vystupyly-proty-rozmishchennia-v-sanatorii-medobory-ukraintsiv-iz-kytaiu-208615.html> (дата звернення: 28.12.2020).
12. Зеленський: Я особисто привезу українців з Китаю в маетки політиків, які підбувають людей // Укрінформ. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/2878726-zelenskij-a-osobisto-privezu-ukrainciv-z-kitau-v-osobnaki-politikiv-aki-pidburuut-ludej.html> (дата звернення: 28.12.2020).
13. Евакуація українців з Уханю: Скалецька заявила, що місце для карантину ще не визначили // 5 канал. URL: <https://www.5.ua/suspilstvo/evakuatsiia-ukraintsiv-z-ukhaniu-skaletska-zaiavyla-shcho-mistse-dlia-karantynu-shche-ne-vyznachyly-208580.html> (дата звернення: 28.12.2020).
14. Історія та сьогодення // Офіційний веб-сайт Новосанжарської селищної ради та виконавчого комітету. URL: <https://www.novsan-rada.gov.ua/novi-sanzhary/> (дата звернення: 28.12.2020).
15. Підприємства, установи селища // Офіційний веб-сайт Новосанжарської селищної ради та виконавчого комітету. URL: <https://www.novsan-rada.gov.ua/novi-sanzhary/> (дата звернення: 28.12.2020).
16. У Нових Санжарах люди вийшли на мітинг проти заселення в санаторій евакуйованих з Китаю // Kolo.news. Новини Полтави. URL: <https://kolo.news/category/situatsiyi/18699> (дата звернення: 28.12.2020).
17. На Полтавщині сотні людей блокують дороги через імовірний приїзд евакуйованих з Китаю: є затримані поліцією // Kolo.news. Новини Полтави. URL: <https://kolo.news/category/situatsiyi/18701> (дата звернення: 28.12.2020).
18. Новосанжарці відмовляються приймати евакуйованих із китайської провінції Ухань (відео) // Тижневик. Ехо. URL: <https://exo.in.ua/news/46755> (дата звернення: 28.12.2020).
19. OECD. Megatrends: Building Better Futures for Regions, Cities and Rural Areas // OECD Regional Development Ministerial, Athens. 2019. Pp. 1-8.
20. Рейтинг недовіри очолили чиновники та судді // РБК-Україна. URL: <https://www.rbc.ua/ukr/news/rejting-nedoveriya-ukraintsev-vozglavili-1582278963.html> (дата звернення: 28.12.2020).

Надійшла до редколегії 05.01.2021

Academic journal

Scientific Notes of Institute of Journalism
T. 1 (78)
2021

The issue was prepared by:

Editors Tetyana Skotnykova, Nataliia Vashchenko

Journal homepage:

<http://www.scientific-notes.com/>

The journal available on
the websites of the academic databases and libraries:
<http://www.nbuv.gov.ua> (**Vernadsky National Library of Ukraine**);
<http://www.library.univ.kiev.ua> (**Maksymovych Scientific Library**).

Format: 70x108/16.

Conventional printed sheets: 9,3; circulation: 100.

Editorial:

The Institute of Journalism

Taras Shevchenko National University of Kyiv
36/1 Yuriy Illenka St., Kyiv, 04119, Ukraine.
Phone: +380444814548. Fax: +380444830981.
Email: publishing.group.ij@gmail.com

Publisher:

Interdepartmental Educational and Printing Laboratory
of the Institute of Journalism,
36/1 Yuriy Illienka St., office 102, 04119, Kyiv, Ukraine
Phone: +380444814548. e-mail: publishing.group.ij@gmail.com

*The author's copy of the journal is sent to the address,
specified by the author, at their expense.*

Наукове видання

Наукові записки Інституту журналістики
том 1 (78)
2021 рік

Над випуском працювали:

Редактори Тетяна Скотникова, Наталія Ващенко

Веб-сайт журналу:

<http://www.scientific-notes.com/>

Журнал доступний на академічних веб-ресурсах:

<http://www.nbuv.gov.ua> (НБУ ім. В. І. Вернадського);

<http://www.library.univ.kiev.ua> (Наукова бібліотека ім. М. Максимовича).

Формат 70×108/16. Ум. друк. арк. 9,3

Наклад 100 пр.

Адреса редакції:

Інститут журналістики

Київського національного університету

імені Тараса Шевченка,

вул. Юрія Ілленка, 36/1, м. Київ, 04119.

Тел.: +380444814548. Факс: +380444830981.

Email: publishing.group.ij@gmail.com

Виготовник:

Міжкафедральна навчальна видавничо-поліграфічна лабораторія

Інституту журналістики,

вул. Ілленка, 36/1, кімн. 102, м. Київ, 04119.

тел.: +380444814548; e-mail: publishing.group.ij@gmail.com

*Авторський примірник журналу надсилається на вказану
автором адресу за його кошти.*